

Úvod	7

ČÁST I.

Znalecké dokazování v trestním řízení.

Organizace znalecké činnosti

Kapitola 1. Historický vývoj názorů na znalecké dokazování	11
§ 1. Feudální a buržoazní koncepce znaleckého dokazování	11
§ 2. Znalecké dokazování v socialistické procesualistice a kriminalistice	16
Kapitola 2. Pojem soudní expertizy	18
§ 1. Terminologická poznámka	18
§ 2. Soudní expertiza v trestním řízení	19
Kapitola 3. Právní úprava organizace znalecké činnosti	28
§ 1. Dřívější právní úpravy organizace znalecké činnosti	29
§ 2. Současná právní úprava organizace znalecké činnosti v ČSSR	33

ČÁST II.

Kriminalistická expertiza,

její pojem, předmět, objekty a druhy

Kapitola 1. Pojem kriminalistické expertizy	37
§ 1. Kriminalistická expertiza jako samostatná věda	37
§ 2. Kriminalistická expertiza jako společenská funkce	40
§ 3. Kriminalistická expertiza jako pramen důkazu	43
§ 4. Uplatnění kriminalistické expertizy mimo rámec trestního stíhání	49
Kapitola 2. Předmět kriminalistické expertizy	52
§ 1. Trestněprocesní aspekty vymezení předmětu kriminalistické expertizy	52
§ 2. Kriminalistické aspekty vymezení předmětu kriminalistické expertizy	55
Kapitola 3. Objekty kriminalistické expertizy	66
§ 1. Věcné důkazy	66
§ 2. Srovnávací materiál (vzorky)	69
§ 3. Jiné materiály trestní věci	71
Kapitola 4. Druhy kriminalistické expertizy	74
§ 1. Některé názory na dělení kriminalistických expertiz	74
§ 2. Předmět a objekty jednotlivých druhů kriminalistických expertiz	76
Seznam zkratk	83
Souhrn	84

СОДЕРЖАНИЕ

Введение	7

Часть I

ДОКАЗЫВАНИЕ ЭКСПЕРТИЗОЙ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКСПЕРТИЗЫ

Глава 1. Историческое развитие доказывания экспертизой	11
§ 1. Феодалная и буржуазная концепция доказывания экспертизой	11
§ 2. Доказывание экспертизой в социалистической процессуалистике и криминалистике	16
Глава 2. Понятие судебной экспертизы	18
§ 1. Терминологические замечания	18
§ 2. Судебная экспертиза в уголовном производстве	19
Глава 3. Правовое регламентирование организации осуществления экспертизы	28
§ 1. Прежние способы регламентации осуществления экспертизы	29
§ 2. Современная регламентация осуществления экспертизы в ЧССР	33

Часть II

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА, ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ, ОБЪЕКТ И ВИДЫ

Глава 1. Понятие криминалистической экспертизы	37
§ 1. Криминалистическая экспертиза как самостоятельная наука	37
§ 2. Криминалистическая экспертиза как общественная функция	40
§ 3. Криминалистическая экспертиза как источник доказательства	43
§ 4. Применение криминалистической экспертизы вне рамок уголовного преследования	49
Глава 2. Предмет криминалистической экспертизы	52
§ 1. Уголовноправовые аспекты определения предмета криминалистической экспертизы	52
§ 2. Криминалистические аспекты определения предмета криминалистической экспертизы	55
Глава 3. Объекты криминалистической экспертизы	66
§ 1. Материальные доказательства	66
§ 2. Сравнимый материал (образцы)	69
§ 3. Другие материалы уголовного дела	71
Глава 4. Виды криминалистической экспертизы	74
§ 1. Некоторые взгляды на разделение криминалистической экспертизы	74
§ 2. Предмет и объекты отдельных видов криминалистической экспертизы	76
Перечень сокращений	83
Резюме	84

Zločinnost je i pro socialistickou společnost závažným sociálním problémem. Přes veškerá opatření rázu politického, ideologickovýchovného, kulturního nepodařilo se dosud kriminalitu za socialismu likvidovat nebo alespoň omezit na takový stupeň, který by vážnějším způsobem neohrožoval základní společenské vztahy a pokojné soužití občanů.

Zločinnost projevuje vysokou odolnost proti kriminoinhibitivním opatřením, vyvíjeným socialistickým státem a společenskými organizacemi v nadstavbových strukturách. Pachatelé trestných činů prokazují i určitou adaptabilitu na měnící se podmínky a volí takové způsoby páchání trestné činnosti, při nichž nehrozí vysoké riziko odhalení a usvědčení.

Je samozřejmé, že ani orgány socialistického státu nemohou ustrnout na navyklých způsobech a metodách potírání zločinnosti, nýbrž je musí neustále zdokonalovat. O úkolech orgánů socialistického státu na tomto úseku konstatovala rezoluce XIV. sjezdu KSČ:

„Sjezd považuje za důležité, aby se všestranně zdokonalovala činnost orgánů Bezpečnosti, prokuratury a justice při ochraně socialistického zřízení, bezpečnosti a obranyschopnosti republiky, zájmů světové socialistické soustavy, majetku v socialistickém vlastnictví, veřejného pořádku, práv a svobod občanů.

Naléhavým úkolem orgánů Bezpečnosti, prokuratury a soudů je energický a koordinovaný boj proti kriminalitě, včasný a rozhodný postih pachatelů trestných činů.

Dodržování a upevňování socialistické zákonnosti, státní a občanské kázně, úcta k právu se musí stát záležitostí všech státních a hospodářských orgánů, společenských organizací a občanů...“¹⁾

Jednou z nadějných možností, jak zvýšit efektivnost boje proti kriminalitě, je využití vymožeností vědeckého a technického pokroku při odhalování trestných činů a usvědčování jejich pachatelů. Zejména období posledních desetiletí je svědkem ohromného rozvoje vědy a techniky. Uvádí se např., že „přes 90 % všech vědeckotechnických informací vytvořených lidstvem leží v nitru historie minulých 65 let našeho století a současná generace vědců tvoří devět desetin celkové počtu vědců, kteří kdy žili na Zemi.“²⁾ Věda a technika, která přesvědčivě prokázala své obrovské možnosti ve všech oblastech života, zejména na poli hospodář-

1) Čtrnáctý sjezd KSČ, Svoboda, Praha 1971, str. 582.

2) Dobrov, G. M.: Věda o vědě, Svoboda, Praha 1968, str. 22.

ském, nabízí své nástroje též státním orgánům, pověřeným bojovat se zločinností.

Tuto slibnou perspektivu, která se otevřela před bezpečnostními a justičními orgány, si pod dojmem velkého technického a vědeckého rozvoje, nastoupivšího v 2. polovině 19. století, začali uvědomovat již významní buržoazní kriminalisté Hans Gross, Alphonse Bertillon, Edmond Locard a další. Přes nesporné úspěchy, kterých se klasická buržoazní kriminalistika dopracovala především v oblasti kriminalistické techniky, nemohla vykázat podstatnější výsledky, pokud jde o úkol omezovat a likvidovat kriminalitu. Naopak se ukazuje, že buržoazní stát, přes všechny vymoženosti vědeckého a technického vývoje, které jsou mu k dispozici, není s to vypořádat se se zločinností, protože není schopen podstatněji zabraňovat působení nejvnitřnějších příčin zločinnosti, které tkvějí v samotné antagonistické podstatě buržoazní společnosti.

Socialistická společnost a socialistický stát naproti tomu mohou odstraňovat základní kořeny kriminality a soustavou politických, ekonomických, ideologických a jiných opatření působit k dosažení konečného cíle v této oblasti, kterým je úplná likvidace kriminality. Nejde o krátkodobý proces, protože odstranění všech příčin a podmínek zločinnosti je velmi nesnadné. Současná úroveň našeho poznání mnohdy ani neumožňuje poznat všechny faktory, které vyvolávají antisociální projevy, natož všechny tyto faktory ovlivňovat a odstraňovat. Likvidace některých těchto příčin, jako je např. fakt existence třídně rozděleného světa a z toho vyplývající ovlivňování zaostalých a kolísajících občanů i uvnitř socialistického tábora, je zjevně dlouhodobým procesem.

Z toho vyplývá, že vedle těch opatření socialistického státu, která jsou zaměřena na odstraňování kořenů kriminality a na výchovu a převýchovu občanů k dobrovolnému dodržování zákonů a pravidel socialistického soužití, musí se paralelně uplatňovat i represivní funkce socialistického státu, zaměřená na potírání kriminality. Byť byla tato represivní funkce v celkové struktuře funkcí socialistického státu podružná, může přesto nabýt v některých obdobích vývoje zvýšeného významu, zejména tehdy, jestliže vývoj kriminality vykazuje znepokojivý trend, jako je tomu v posledních letech v ČSSR.

Účinné postihování kriminality zároveň s tím, že zasáhne konkrétního pachatele trestného činu, plní i širší preventivní smysl, protože odrazuje potenciální pachatele od páchání zločinů. Mnohokrát bylo v této souvislosti vzpomenu slova Caesare Beccarii, napsaných již roku 1764: „Jednou z největších překážek zločinů není ukrotnost trestů, nýbrž jejich nevyhnutelnost...“³⁾. Podobně Montesquieu píše: „Největší trest za špatný čin je ten, že bude někdo z něho usvědčen.“⁴⁾ Těchto myšlenek se dovolává i V. I. Lenin, když se zamýšlí nad možnostmi socialistického státu při potírání delikvence.⁵⁾

Zde se naskýtá velké pole působnosti pro socialistickou kriminalistiku, která poskytuje orgánům socialistického státu účinné instrumenty k odhalování a vyšetřování trestných činů. Kriminalistická expertiza, již je

³⁾ Beccaria, C.: O zločinech a trestech, nakl. J. Otto, Praha 1893, str. 57.

⁴⁾ Montesquieu, Ch.: O duchu zákonů, nakl. Linhart, Praha 1947, str. 98.

⁵⁾ Lenin, V. I.: Spisy, sv. 4, Svoboda, Praha 1952, str. 398.

věnována tato práce, je jedním z prostředků, kterými pronikají výsledky moderní vědy a techniky do trestního řízení, aby usnadnily bezpečnostním, prokurátorským a soudním orgánům jejich nesnadný úkol boje se zločinností. Domnívám se, že také v nedostatečném využívání vědeckých a technických poznatků v činnosti těchto orgánů je jedna z příčin nikoliv uspokojivého stavu výsledků boje s kriminalitou.

Práce pojednává o kriminalistické expertize jako o jednom z pramenů důkazů v trestním řízení. I když je zaměřena především na kriminalistické otázky, pojednává v některých partiích též o souvislé právní problematice. Stále je třeba mít na zřeteli, že vědecké a technické poznatky nejsou ve formalizovaném postupu trestního řízení uplatnitelné, jestliže nejsou „oděny“ do podoby důkazního prostředku, kterým je znalecký posudek.

Tato studie nemohla, již z důvodu zachování únosného rozsahu, postihnout problematiku kriminalistické expertizy v celé šíři a tento cíl si ani nekladla. Rozpracovává pouze vybrané teoretické otázky, přičemž opomíjí rozsáhlou oblast metodologie kriminalistické expertizy.

Tematicky je práce rozdělena do dvou částí: Prvá část, mající charakter propedeutický, pojednává o místě znaleckého dokazování v trestním řízení především z hlediska historického a vymezuje pojem soudní expertizy. Druhá část je věnována otázkám pojmu, předmětu, objektů a druhů kriminalistické expertizy.

ZNALECKÉ DOKAZOVÁNÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ. ORGANIZACE ZNALECKÉ ČINNOSTI

KAPITOLA 1

HISTORICKÝ VÝVOJ NÁZORŮ NA ZNALECKÉ DOKAZOVÁNÍ

§ 1. Feudální a buržoazní koncepce znaleckého dokazování

Odborné znalosti z oblasti věd, umění a řemesel se v trestním procesu mohly uplatnit teprve tehdy, když samotný rozvoj těchto oblastí mohl poskytnout státním orgánům nové a účinné instrumenty usnadňující boj proti zločinnosti. Relativní jednoduchost společenského života, primitivní způsoby páchaní trestné činnosti a konec konců též nízká úroveň vědy a techniky v podstatě odůvodňují to, že po celý starověk a středověk se trestní řízení dobře obešlo bez zapojení odborného prvku do odhalování a stíhání trestných činů. Pokud byl feudální trestní proces ovládán zásadou formální pravdy, nevystupovala vůbec potřeba zjišťovat materiální pravdu za pomoci znaleckého dokazování.

Jak konstatuje Kejř,¹⁾ středověké právní nauky neznají ještě obecný pojem důkazu znalcem. Neznamenalo to, že by se odborné posudky v procesu vůbec nevyskytovaly. Již ve 13. století jsou zaznamenávány případy, kdy před soudem vystupovali zkušení notáři k podání posudku při podezření z falšování listin. V té době se lze také setkat s přibíráním lékařů při ohledání mrtvol ke zjištění příčin smrti. Tyto osoby však neměly postavení znalců, nýbrž svědků.

Inkviziční kontinentální proces 16., 17. a 18. století, ovlivněný recipovaným římským právem a právem kanonickým, opustil sice z převážné části zásadu formální pravdy, avšak veškeré dokazování prakticky redukoval na osobní výpovědi obžalovaného a svědků prosazením zásady, že úplný důkaz mohl být podán pouze doznáním a svědectvími. Dokazování indiciemi mohlo sloužit pouze k tomu, aby na jejich základě mohl být obžalovaný podroben tortuře.

Přesto již v té době poskytuje poněkud rozvinutější věda a technika více možností k tomu, aby posloužila inkvizičnímu soudci.

Jako příklad takových sporadických pokusů o zapojení odborníků do trestního procesu může sloužit hrdelní řád Karla V. (*Constitutio Criminalis*

¹⁾ Kejř, J.: Pojem soudního důkazu ve středověkých právních naukách, Stát a právo č. 13, Academia, Praha 1967, str. 185.

Carolina), vydaný roku 1532 pro říši německou. Tento zákoník např. stanovil povinnost:

- přibrat učence z oboru lékařství v případech, kdy je souzen lékař pro lehkomyšlné léčení (čl. 134),
- přibrat „znalé osoby“ v případech, kdy se obžalovaný hájí stavem nutné obrany (čl. 143),
- přibrat „znalé osoby“ v případě náhlých úmrtí (čl. 146),
- přibrat chirurga při soudním ohledání mrtvolky (čl. 149).

Inkvizičnímu nazírání na dokazování, v němž stejně jako v celém trestním procesu vystupoval v roli neomezeného pána nad procesem a jediného subjektu řízení inkviziční soudce, plně odpovídalo, že znalec nebyl pokládán za samostatný zdroj důkazu, nýbrž za nástroj v rukou soudce. Znalecký důkaz nevystupoval ani zde jako zvláštní druh důkazu, nýbrž je upraven v souvislosti se soudním ohledáním.

Stejná koncepce dokazování za pomoci znalých osob, upravující jejich účast toliko při ohledání, se promítá i do inkvizičních trestních zákoníků, platných na území Čech a Moravy, jakými jsou:

Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707,

Hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768 (Constitutio Criminalis Theresiana),

Obecný řád soudní kriminální Josefa II., z roku 1788,

Rakouský trestní zákoník z roku 1803.

Na konci 18. a v první polovině 19. století v souvislosti s rozvojem vědy a techniky se začíná objevovat „znalá osoba“ v trestním řízení stále častěji. Větší složitost všech forem hospodářského, kulturního, společenského života způsobovala, že soudce – právník nebyl stále častěji s to posoudit různé okolnosti trestného činu na základě svých všeobecných a právnických znalostí, nýbrž byl nucen povolávat odborníky.

Častější používání tohoto způsobu dokazování v trestním řízení vede k tomu, že se též trestněprocesní teorie začala zajímat o povahu znaleckého důkazu.

Teoretické nazírání na tento problém je ještě dlouho do 19. století ovlivněno koncepcemi inkvizičního procesu, který znal odborníka pouze v roli pomocníka při ohledání. Toto pojetí bylo zobecněno a vyústilo v představu, že znalec je *pomocníkem soudu*. Charakteristický je názor francouzského procesualisty Bonniera o znalci jako o „zvětšovací skle v rukou soudce“: „Expertiza je jenom sklo, které zvětšuje předměty. Soudce, který má možnost ho používat, je oprávněn uvážit, jsou-li plně zřetelné ty obrazy, které mu zobrazuje.“²⁾ Z německých procesualistů zastával v podstatě stejný názor Binding,³⁾ z rakouských Mitterbacher a Neumayer,⁴⁾ z ruských předrevolučních procesualistů Spasovič.⁵⁾

Jinou teorií, vzniklou v buržoazní procesualistice, je chápání znaleckého posudku jako druhu *svědecké výpovědi*. Jevová podobnost mezi dokazo-

²⁾ Bonnier, E.: *Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminal*, T. I., Paris 1873, str. 124.

³⁾ Binding, K.: *Grundriss des gemeinen deutschen Strafprozessrechtes*, 1881, str. 123, 124.

⁴⁾ Mitterbacher, J., Neumayer, A.: *Erläuterungen zur Strafprozessordnung von 23. Mai 1873*, 1874, str. 279.

⁵⁾ Spasovič, V. D.: *O teorii suděbno ugovolnych dokazatelstv v svjazi s sudoustrojtvom i sudoproizvodstvom*, soč. t. III, Sankt Petěrburg 1861, str. 198.

váním svědkem a znalcem, spočívající v tom, že oba skládají před soudem ústní výpověď o okolnostech případu, vedla k ignorování odlišností obou důkazních prostředků v jejich podstatě. Z ruských předrevolučních procesualistů zastávali tento názor např. Baršev⁶⁾ a Šavrov.⁷⁾ Pro anglosaský trestní proces a trestněprocesní teorii je dodnes charakteristické, že pokládá znalecký výsledek za druh svědecké výpovědi.

Lavinovitý rozvoj vědy a techniky, který nastal v 2. polovině 19. století a pokračoval ještě v intenzivnější míře ve 20. století, vedl k tomu, že účast odborníků na trestním procesu se stala pravidelným úkazem. Předchozí legislativní i teoretický vývoj umožnil dospět k poznání, že znalecký posudek je *samostatným druhem soudního důkazu*.

V našich zemích to byl trestní řád z roku 1873 (č. 119/1873 říš. zák.), platný v českých zemích až do roku 1950, v němž se prosadila nová koncepce znaleckého dokazování. Tento zákon, v době svého vzniku relativně velmi pokrokový, již definitivně zakotvil znalecký posudek jako samostatný druh důkazu. I když znalecký důkaz byl systematicky zařazen do stejné kapitoly jako ohledání, přesto nebylo žádných pochybností o tom, že procesní reglementace tohoto důkazního prostředku je zcela samostatná, nezávislá na jiném důkazu.

Obdobnou právní úpravu znaleckého dokazování obsahovaly též trestní řád uherský (zák. čl. XXXIII z roku 1896), platný na Slovensku a reformovaný trestní řád německý z roku 1877.

Z významných buržoazních procesualistů, kteří propracovali institut znaleckého posudku jako samostatného druhu důkazního prostředku, lze jmenovat Storch,⁸⁾ v Rakousku Ullmanna a Glasera, v Německu Mittermaiera, Zachariae, Geyera, Holtzendorffa. V ruské předrevoluční procesualistické literatuře zastával tento názor Fojnickij a Slučevskij.

Velký význam, jakého nabylo znalecké dokazování v trestním řízení, jeho zvláštní povaha a zejména potíže, které jsou nesporně spojeny s hodnocením znaleckého posudku ze strany soudce, vyvolaly k životu ještě další koncepci role znalce v trestním procesu: Podle ní byl znalec chápán jako *vědecký soudce* (iudex facti). Tento názor se objevil již v první polovině 19. století,⁹⁾ později však ustoupil do pozadí a znovu se s novými argumenty objevil pod vlivem pozitivistických směrů (zejména školy antropologické a sociologické) koncem 19. století.

Pozitivisté svým důrazem, který kladli na biologické, psychologické a sociální aspekty trestného činu, hypertrofovali roli znalce v trestním řízení na úkor soudce. Vedle některých kladných stránek jejich učení (zvláště zřetel k osobnosti mladistvého pachatele apod.), představuje pozitivistická kritika, namířená proti tzv. klasické škole trestního práva, vážné oslabení procesních záruk zákonnosti. Pozitivistické směry svým odporem proti „formalitám“ trestního procesu otvírají cestu zvůli, která se v buržoazním státě nezřídka obrací proti demokratickým právům a proti pracujícímu lidu.

⁶⁾ Baršev, J. I.: Osnovanija ugolovnogo sudoproizvodstva, Sankt Petěrburg 1841, str. 63.

⁷⁾ Šavrov, K. V.: Expertiza v ugolovnom sudě, Věstník prava 7/1899, str. 11.

⁸⁾ Storch, F.: Řízení trestní rakouské, Praha, díl I. 1887, díl II. 1897.

⁹⁾ Přehled názorů na tuto otázku viz Holtzendorff, F.: Handbuch des deutschen Strafprozessrechts, 1879, sv. I., str. 233 násl.

V oblasti znaleckého dokazování pozitivisté tvrdili, že soudce — právník není s to správně zhodnotit znalecký posudek a je tedy závislý na názoru znalce. Znalec by se proto měl podílet přímo na rozhodování soudu. Např. ruský procesualista prof. Vladimirov požadoval na znalci — psychologovi, aby obviněného podrobil zkoumání „nejen z hlediska přičetnosti, ale též z hlediska jeho společenské nebezpečnosti.“¹⁰⁾

Podobně zakladatel antropologické školy Cesare Lombroso a italský pozitivista Enrico Ferri přisuzovali mimořádnou důležitost znaleckému prvku v trestním řízení. Ferri např. mluvil o tom, že je třeba opustit „sentimentální fázi“ trestního procesu, pod níž rozuměl řízení založené na hodnocení důkazů soudcem podle vnitřního přesvědčení a navrhoval ji nahradit „vědeckou fází“, v níž dominantní roli bude hrát znalec. Doporučoval, aby „při každém soudním dvoru byl stálý znalec nebo skupina stálých znalců z oblasti trestní antropologie“. Tito znalci by prováděli „rychlou antropologickou klasifikaci každého obžalovaného a určovali by, zda je choromyslný, zda je zločincem od narození nebo příležitostným atd.“ Ferri tvrdí, že „znalecké posudky musí být pro soudce závazné.“¹¹⁾

Positivistická škola Dédense sociale požadovala, aby soudní sbory byly složeny jednak z právníků, jednak z expertů.

Podceňování právního aspektu trestného činu, tvrzení, že soudce není schopen postihnout odbornou (biologickou, medicínskou, psychologickou...) problematiku, vedlo k oslabování záruk zákonnosti v buržoazním procesu, jakou byla např. relativně pokroková instituce porotních soudů.¹²⁾

K přeceňování expertizy na úkor jiných důkazních prostředků vedl rovněž vznik a rozvoj kriminalistiky a jiných forenzních disciplín. Tyto obory se zpočátku orientovaly především na využití věcných důkazů a s nimi spojených expertiz. Věcné důkazy jsou prohlašovány za „nelhoucí svědky“ a expertizy za exaktní, objektivní důkazy. Zpravidla se tak činí v souvislosti s kritikou svědeckých výpovědí, u nichž je vyzvedávána jejich nespolehlivost, časté omyly a nedopatření. Hans Gross v předmluvě ke 3. vydání své Příručky pro vyšetřující soudce píše, že „...o objektivní, skutečně absolutně správné a neovlivněné svědecké výpovědi můžeme hovořit jen ve vzácných případech“. Dále pak uvádí: „S každým pokrokem kriminalistiky upadá hodnota svědeckých výpovědí a stoupá význam reálných důkazů.“¹³⁾

Stejně přeceňování věcných důkazů a expertizy oproti svědeckým výpovědím se objevuje např. v pracích soudobých západoněmeckých kriminalistů Zbindena¹⁴⁾ a Kröniga.¹⁵⁾

Současný západoněmecký procesualista Hepner např. píše o znaleckých posudcích: „...důkaz zde nemá být vytvářen chybnou lidskou výpovědí (osobní

¹⁰⁾ Vladimirov, L. J.: Psychologičeskoje issledovanie v ugolovnom sudě, Moskva 1901, str. 253.

¹¹⁾ Ferri, E.: Ugolovnaja sociologija, ruský překlad, Moskva 1908, str. 474, 475, 480, 481.

¹²⁾ Ke kritice těchto teorií srov.: Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1963, str. 137 násl.; Československé trestní právo, sv. I., Orbis, Praha 1969, str. 283 násl.

¹³⁾ Gross, H.: Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, 6. vydání, 1914, str. VII.

¹⁴⁾ Zbinden, K.: Kriminalistik (Strafuntersuchungskunde). Ein Studienbuch, München—Berlin 1954, str. 23 násl.

¹⁵⁾ Krönig, E.: Die Kunst der Beweiserhebung, Hamburg 1959, str. 19.

důkaz), nýbrž by měl být vyvozován, jestliže znalec správně vnímal, z bezchybných, věcných jevů. Na posudku znalce bude rozsáhle záviset, zda právní akt spravedlivě postihne podstatu věci a zda tím bude či nebude spravedlivý samotný právní akt.¹⁶⁾

Zároveň s vývojem procesněprávní úpravy a procesních teorií soudní expertizy pokračují tisíce vědců ve všech oblastech vědy, techniky, umění a řemesel v praktickém rozvíjení jednotlivých druhů expertiz. V těch oblastech vědy, které byly zvláště často povolávány k plnění znaleckých úkolů, se koncem 19. a začátkem 20. století utvářejí relativně nezávislé forenzní disciplíny, jakými je např. soudní lékařství, soudní psychiatrie, soudní chemie, později též soudní psychologie. Zvláštní postavení v systému nauk, které se zapojily do boje se zločinností, si posléze vydobyla kriminalistika a na její bázi vzniklá kriminalistická expertiza.

Dá se tedy shrnout, že znalecký posudek získal ve většině trestněprocesních úprav místo samostatného důkazního prostředku, u části buržoazní procesualistické teorie byl pak povýšen na privilegovaný způsob dokazování.¹⁷⁾

Je ovšem pravdou, že nikoliv všichni buržoazní procesualisté a kriminalisté zastávají stejné stanovisko. Můžeme se setkat i s druhým extrémem, který podceňuje význam znaleckého důkazu. Je poukazováno na skutečnost, že znalecký důkaz je zpravidla pouze nepřímým důkazem, takže jeho význam v celkové struktuře dokazování není velký. Oproti znaleckému posudku je vyzvedáván význam výpovědi obviněného a svědků, které přinášejí též přímý důkaz. Velmi znevažující mínění o možnostech kriminalistickotechnických metod přispět k potírání kriminality vyslovoval např. předválečný československý kriminalista V. Čelanský, který tvrdil, že klasická (Grossova) kriminalistika selhala, protože přináší úspěch pouze v nepatrném počtu případů. Východisko spatřoval Čelanský v aplikaci psychologických metod při výslechu a v používání různých nehumánních postupů k dosažení doznání, jako je výslech v narkóze, psychický nátlak na vyslýchaného, úskoky apod.¹⁸⁾

Československá buržoazní trestněprocesní věda se problematikou znaleckého dokazování nijak podstatněji nezabývala. O znaleckém posudku, který je vesměs chápán jako samostatný důkazní prostředek, se pouze povšechně zmiňují předválečné učebnice trestního řízení, které vydali Průšák, Kallab a Miříčka. Jediná monografická práce, věnovaná znaleckému dokazování, jejímž autorem je Josef Pražák,¹⁹⁾ je povětšinou pouze sbírkou platných právních předpisů a judikátů a vlastní autorův text je převážně popisný. Některými aspekty znaleckého dokazování v trestním řízení, zejména aplikací psychologických metod, se zabývala též Jarmila Veselá.²⁰⁾

16) Hepner, W.: Richter und Sachverständiger, Kriminalistik Verlag, Hamburg 1966, str. 37.

17) Přehled těchto názorů viz Geerds, F.: Juristische Probleme des Sachverständigenbeweises, Archiv für Kriminologie, 137 Band, 3. und 4. Heft, str. 61 násl., 5. und 6. Heft, str. 155 násl.

18) Čelanský, V.: Vyšetřovací metody bezpečnostní služby, nakl. Neubert, Praha 1932, str. 12 násl.

19) Pražák, J.: Soudní znalci, nakl. Linhart, Praha 1940.

20) Veselá, J.: Obviněný jako předmět trestního řízení a psychologické metody zjišťování skutkových okolností, Věstník společnosti pro právo trestní, roč. IV., Praha 1928.

Socialistická trestněprocesní věda a kriminalistika věnovaly postavení expertizy v systému ostatních důkazních prostředků právem značnou pozornost. Správné řešení tohoto problému souvisí s řadou fundamentálních otázek trestního procesu, především s principem volného hodnocení důkazů podle vnitřního přesvědčení soudce, s účastí procesních stran na dokazování, s demokratickými principy výstavby soudnictví v socialistickém státě.

V prvních letech vývoje sovětské právní vědy se vyskytly ohledně významu znaleckého důkazu některé nesprávné názory. Jejich nositelem byl prof. B. D. Speranskij, nacházející se pod vlivem pozitivistických teorií. Speranskij se postavil na koncepci znalce — vědeckého soudce. Podíl znalců na výkonu soudnictví chápal tak dalekosáhle, že znalce pokládal „... nikoliv méně odpovědné za výsledek věci, než je soud samotný“.²¹⁾ Znalcům přiznával oprávnění zjišťovat důkazy (v této pozici je nazýval pomocníky soudu), hodnotit důkazy a dokonce kvalifikovat „individuální a sociální kvality obviněného“ (v této roli nazýval znalce „soudcem faktu“).

V pozdějších letech byly tyto Speranského názory podrobeny v sovětské procesualistice kritice a znaleckému posudku bylo přiznáno správné místo jednoho z důkazních prostředků.

Zároveň s tím se však vyskytly některé zjednodušující názory na expertizu, prosazované autoritou A. J. Vyšinského. Tyto názory byly vysloveny v souvislosti s diskusí o přípustnosti psychologické expertizy v trestním procesu. Na návrhy některých procesualistů a psychologů, přimlouvajících se za širší využití poznatků soudní psychologie v trestním řízení, jako byly názory prof. A. J. Brusilovského a prof. S. V. Poznyševa, odpověděl Vyšinskij velmi rezolutním, odmítavým stanoviskem k psychologické expertize. Nařkl stoupence této expertizy z toho, že chtějí „místo soudu zřídit kliniku; pachatele, usvědčeného z řady všelijakých psychofyzických příznaků umístit na kliniku — jedním slovem změřit, zvážit a pověsit“.²²⁾

Po příkladu Vyšinského zaujali i někteří další sovětští procesualisté k psychologické expertize záporný postoj, např. Čelcov,²³⁾ Rachunov,²⁴⁾ Strogovič²⁵⁾ a další.

Vyšinskij se i v některých dalších otázkách, týkajících se expertizy, dopouštěl zjednodušování. Tak zejména přiznával soudu velkou volnost v uvážení, zda přibrat či nepřibrat znalce, jako by tato úvaha nebyla objektivně podmíněna, nýbrž závisela výhradně na subjektivním názoru soudu. Podobně značně zjednodušoval problematiku hodnocení znaleckého posudku soudem, takže mohl vzniknout dojem, že jde o záležitost velmi snadnou, nevyžadující hlubokých znalostí a náročných myšlenkových

²¹⁾ Speranskij, B. D.: Expertiza v ugovolnom processe, Irkutsk 1925, str. 7.

²²⁾ Vyšinskij, A. J.: Problema ocenki dokazatelstv v sovětskom ugovolnom processe, Socialističeskaja zakonnosť č. 7/1936, Moskva, str. 28.

²³⁾ Čelcov, M. A.: Ugolovnyj process, Moskva 1948, str. 294.

²⁴⁾ Rachunov, R. D.: Teorija i praktika expertizy v sovětskom ugovolnom processe, Moskva 1953, str. 57 násl.

²⁵⁾ Strogovič, M. S.: Ugolovnyj process, Moskva 1946, str. 180.

i praktických operací.²⁶⁾ Takovéto názory mohly vést ve svých důsledcích k podcenění expertizy a vyzdvihování výpovědí svědků a obviněného, nebo alespoň bagatelizovaly význam kritického hodnocení znaleckých posudků.

Nehledě na tyto některé nesprávné názory, přispěla sovětská procesualistika a kriminalistika k vypracování vskutku hluboké a přínosné teorie soudní expertizy. Soudní expertize bylo vymezeno ve struktuře ostatních důkazních prostředků správné místo samostatného důkazního prostředku, stejně hodnotného jako jiné důkazní prostředky. Byla podrobně analyzována podstata expertizy, její předmět, právní vztahy, vznikající při znaleckém dokazování, metodologie soudní expertizy, problematika hodnocení znaleckého posudku a řada dalších otázek. O těchto názorech budu mít ještě příležitost se zmínit v dalších partiích.

Z poválečných sovětských autorů, kteří se zvláště zasloužili o rozpracování procesní a kriminalistické teorie soudní expertizy, je možno uvést tato jména: V. M. Nikiforov, M. K. Alexandrov, M. V. Těrzijev, A. I. Vinberg, M. S. Strogovič, M. A. Čelcov a N. V. Čelcovová, R. D. Rachunov, A. V. Dulov, V. A. Prituzovová, J. V. Vinogradov, G. J. Kočarov, N. A. Selivanov, M. J. Segaj, I. L. Petručin, B. L. Zotov, A. R. Šljachov, V. J. Koldin, R. S. Bělkin, I. F. Krylov, A. A. Ejsman, Z. M. Sokolovskij, I. D. Kučerov, S. P. Mitričev, V. S. Mitričev.

V ostatních socialistických zemích není literární produkce, věnovaná procesním a kriminalistickým otázkám expertizy, tak početně zastoupena. Z autorů, jejichž díla mně byla dostupná, bych uvedl S. Kalinowského, K. Czajkowského, M. Cieślaka a T. Nowaka z Polské lidové republiky a K. Spindlera z Německé demokratické republiky.

V československé poválečné procesualistické a kriminalistické literatuře není zastoupena žádná monografická práce, věnovaná expertize. Této problematice se dotýkají v příslušných partiích vysokoškolské učebnice trestního řízení z let 1946, 1958, 1963 a 1971. Dílčí studie a články o znaleckém dokazování publikovali Antonín Růžek, Jan Štěpán, Josef Umlauf, J. Kolár, V. Mathern a další. Otázkami kriminalistické expertizy v souvislosti s problematikou jejího místa v systému kriminalistické vědy se zabýval Ján Pješčak. Týž autor se v několika článcích zamýšlel nad otázkami organizace soudně znalecké služby.

Pokud jde o kriminalistickou expertizu samotnou, nelze nezpomenout záslužné činnosti při vydávání učebních pomůcek pro potřebu orgánů ministerstva vnitra (Základy kriminalistiky z roku 1954, mnohosvazková Učebnice kriminalistiky, vycházející v letech 1959–1968), které redigoval Bohuslav Němec. Tyto práce příznivě ovlivnily kriminalistickou teorii i praxi a setkaly se s příznivým ohlasem i v dalších socialistických zemích.

Jak v ČSSR, tak v ostatních socialistických zemích se názory na znalecké dokazování utvářely pod zřetelným vlivem sovětské procesualistiky a kriminalistiky. Ve všech těchto zemích je znalecký posudek chápán jako jeden z řady důkazních prostředků, jemuž nepřísluší ve vztahu k jiným důkazním prostředkům privilegované postavení.

²⁶⁾ Viz Vyšinskij, A. J.: *Theorie soudních důkazů v sovětském právu*, Mír, Praha 1950, str. 184 násl.

POJEM SOUDNÍ EXPERTIZY

§ 1. Terminologická poznámka

Slovo expertiza má původ v latině, kde expertus znamená zkušený, vyzkoušený, osvědčený.

V nejobecnějším významu se vžilo označení expertiza pro zkoumání, které je prováděno znalou osobou (znalcem) za použití odborných znalostí z oblasti vědy, techniky, umění a řemesel k řešení otázek, položených jinými orgány nebo osobami. Znalec podává svou odpověď na položené otázky v podobě posudku. Již z tohoto nejobecnějšího vymezení se jeví jako značně zúžené takové pojetí, které ztotožňuje expertizu se znaleckým posudkem.

Za pojmové znaky každé expertizy můžeme pokládat:

1. zkoumání,
2. prováděné znalými osobami za použití odborných znalostí,
3. podání posudku,
4. úkol znaleckého zkoumání vymezuje orgán nebo osoba odlišná od znalce (není tedy expertizou např. vědecké bádání, jehož úkoly si vymezil sám odborník).

V tomto obecném slova smyslu se např. hovoří o expertize tehdy, jestliže se vědecký ústav po uskutečněním zkoumání vyjadřuje ke konstrukčnímu řešení projektované stavby apod. Patří sem nejružnější případy hospodářské expertizní činnosti, tzv. resortní expertizní činnost atd.

V tomto nejširším pojetí je pojem expertizy velmi vágní a nepřesný a není možno vést ostrou hranici mezi expertizou a běžnou výzkumnou a hospodářskou činností.

Přesnější vymezení dostává pojem expertiza tehdy, jestliže se o ní hovoří v souvislosti s dokazováním v řízení před státními orgány (nebo společenskými organizacemi, pokud na ně přešly úkoly státních orgánů).

Znalecké dokazování se vyskytuje především v řízení trestním, kde je upraveno v ustanoveních §§ 105 až 111 tr. ř. (některé zvláštnosti, týkající se hlavního líčení, jsou obsaženy v ust. §§ 210 až 212 tr. ř.). Uplatňuje se dále v občanském soudním řízení (viz ust. § 127 občanského soudního řádu). Pro oba tyto druhy expertizy se používá souhrnné označení „soudní expertiza“.

Rovněž ve správním řízení se znalecké dokazování vyskytuje. Výslovně na něj pamatuje ust. § 36 zák. č. 71/1967 Sb. o správním řízení (správní řád). Podobně by se mohlo vyskytnout v řízení o přestupcích před národními výbory nebo jinými orgány státní správy podle zák. č. 60/1961 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku. Tyto expertizy již přesahují pojem soudní expertizy a některými autory je pro ně navrhováno označení „administrativní expertiza“.

Znalecké dokazování se objevuje i v řízení před jinými orgány, jako je státní notářství, hospodářská arbitráž, rozhodci v mezinárodním styku apod., podle příslušných procesních předpisů.

Ve všech těchto případech, kde se expertiza uplatní v souvislosti s dokazováním před státními orgány, dostává kromě výše zmíněných obecných pojmových znaků, vztahujících se na každou expertizu, ještě specifické

znaky další. Nařizování a provádění znaleckého zkoumání a uplatnění jeho výsledků v dokazování se děje v přesné procesní formě, stanovené procesními předpisy, což zejména znamená, že

- otázky, které mají být řešeny znaleckým zkoumáním, jsou vymezeny předmětem dokazování v daném řízení,
- znalec je přibírán orgánem provádějícím řízení; pokud procesní předpisy umožňují přibrání znalce procesní stranou, nabývá znalecký důkaz právní relevance teprve poté, co byl připuštěn orgánem provádějícím řízení,
- znalecký posudek, který je výsledkem znaleckého zkoumání, je důkazním prostředkem.

§ 2. Soudní expertiza v trestním řízení

V teoretických pracích, právních normách, judikatuře i v praxi se můžeme setkat v souvislosti se znaleckým dokazováním v trestním řízení s několika souběžnými termíny: „znalecký posudek“, „znalecká činnost“, „znalecké zkoumání“, „znalecký úkon“, „důkaz znalcem“, „expertizní činnost“, „expertiza“. Používání těchto různých termínů není vždy důsledné, často se pro obsahově stejnou činnost používá různého označení.

V tom je situace u nás odlišná např. od sovětské procesní úpravy. V sovětských trestněprocesních normách a v procesualistické a kriminalistické literatuře se rozlišuje pojem „expertiza“ na jedné straně (např. čl. 78 tr. ř. RSFSR) a „znalecký posudek“ na straně druhé (např. čl. 80 tr. ř. RSFSR).

Soudní expertiza jako celek je v sovětské teorii označována za *procesní úkon*. Znalecký posudek jako výsledek tohoto úkonu je nazýván *důkazem*.¹⁾ Sovětská trestněprocesní reglementace dovoluje chápat soudní expertizu jako procesní úkon, protože soudní expertiza je přímo jako trestněprocesní institut zakotvena v trestním řádu.

Domnívám se, že sovětská procesní úprava, která rozlišuje expertizu a znalecký posudek jako dva instituty, umožňuje lépe postihnout mnohostrannost právních vztahů, vznikajících mezi orgánem činným v trestním řízení, znalcem a ostatními stranami v řízení z důvodu znaleckého dokazování.

Tak např. v hlavě XVI. tr. ř. RSFSR, vztahující se k provedení expertizy v přípravném řízení, jsou upraveny tyto otázky:

- způsob nařízení expertizy (čl. 184),
- práva obviněného při nařízení a provádění expertizy (čl. 185),
- získávání vzorků pro srovnávací zkoumání (čl. 186),
- provádění expertizy ve znaleckém zařízení (čl. 187),
- umístění obviněného nebo podezřelého ve zdravotnickém zařízení (čl. 188),
- provedení expertizy mimo znalecké zařízení (čl. 189),
- účast vyšetřovatele při provádění expertizy (čl. 190),
- obsah znaleckého posudku (čl. 191),
- výslech znalce (čl. 192),

¹⁾ Srov. např. Teórijia dokazatělstv v sovětskom ugolovnom processe, časť osobenaja, Jurid. liter., Moskva 1967, str. 188, 189.

- seznámení obviněného se znaleckým posudkem (čl. 193),
 - způsob nařízení a provedení doplňující a opakované expertizy (čl. 194).
- Sovětská procesní reglementace pokrývá ve značné části nejen způsob provádění důkazu znaleckým posudkem, nýbrž zčásti též vlastní průběh znaleckého zkoumání a umožňuje hovořit o expertize jako o procesním úkonu.

Československá právní úprava naproti tomu nedovoluje označovat soudní expertizu jako celek za procesní úkon.

Soudní expertiza je, podle mého názoru, složitým institutem, na jehož vymezení se podílí trestněprocesní teorie, kriminalistika a všechny ty vědní oblasti, které jsou povolány k tomu, aby svými odbornými poznatky napomáhaly socialistickému soudnictví v boji se zločinností odborným zkoumáním důkazně relevantních skutečností.

Soudní expertiza nezahrnuje pouze samotné znalecké zkoumání, ani pouze znalecký posudek. Chápu ji jako *proces utváření důkazního prostředku*, v němž je možno rozeznávat tři etapy:

1. *Příprava ke znaleckému zkoumání*, kam spadá
 - opatřování a výběr objektů soudní expertizy,
 - předběžné zkoumání objektů soudní expertizy vyšetřovatelem,²⁾
 - volba správného momentu nařízení soudní expertizy,
 - výběr znalce,
 - vymezení předmětu expertizy (formulace otázek pro znalce),
 - seznámení znalce s podkladovým materiálem.
2. *Znalecké zkoumání*, které zahrnuje
 - postup znalce při znaleckém zkoumání,
 - spolupráci vyšetřovatele se znalcem v průběhu znaleckého zkoumání,
 - eventuální účast dalších osob (obviněného, svědka) na znaleckém zkoumání.
3. *Vypracování znaleckého posudku a jeho uplatnění při dokazování*, kam spadá
 - sestavení znaleckého posudku,
 - dokumentace znaleckého posudku,
 - výslech znalce,
 - hodnocení znaleckého posudku vyšetřovatelem a jinými procesními subjekty.

V tomto pojetí se kromě hlavního subjektu soudní expertizy, kterým je znalec (znalecká instituce), podílejí na soudní expertize též vyšetřovatel (prokurátor, soud), případně i jiné procesní subjekty.

Ve vztahu k pojmům důkazní teorie je nejvhodnější označit soudní expertizu jako *pramen důkazu*.

Soudní expertiza má podle mého mínění tyto aspekty:

1. právní aspekt
 - a) trestněprocesní,
 - b) organizačně právní,
2. kriminalistický aspekt,
3. tzv. „*naturální aspekt*“, určovaný povahou odborných poznatků a metod, použitých při znaleckém zkoumání.

O těchto jednotlivých aspektech se zmíním podrobněji:

²⁾ Pokud v této práci hovořím o vyšetřovateli, rozumím tím, nevyplývá-li z kontextu jinak, též ostatní orgány činné v trestním řízení.

Ad 1: Právní aspekty soudní expertizy

Právní (procesní a organizační) prvek soudní expertizy je jejím nejcharakterističtějším znakem. Právní stránka, ačkoliv je ve skutečnosti pouze formou, v níž se soudní expertiza realizuje, má takovou váhu, že předurčuje a ovlivňuje jak taktiku soudní expertizy, tak dokonce i samotné znalecké zkoumání, jeho předmět, objekty a metody použité znalcem.

Procesněprávní úprava postihuje tři různé kategorie právních vztahů, vznikajících v průběhu soudní expertizy:

1. právní vztahy mezi znalcem a orgánem činným v trestním řízení,
2. právní vztahy mezi znalcem a ostatními procesními stranami,
3. právní vztahy mezi procesními stranami a orgánem činným v trestním řízení, vzniklé v důsledku znaleckého zkoumání.³⁾

Dispozice právních norem, vztahujících se k soudní expertize, jsou adresovány převážně orgánům činným v trestním řízení, méně již znalci a ostatním procesním stranám. Směřují jednak k tomu, aby umožnily řešení takových situací v procesu, při nichž by mohlo dojít ke konfliktům mezi kolidujícími zájmy a jednak k tomu, aby vytvořily záruky věrohodnosti znaleckého dokazování.

Trestněprocesní úprava pokrývá již tu část procesu, která předchází vlastnímu znaleckému zkoumání. V této etapě přípravy ke znaleckému zkoumání by zásadně měly být *trestněprocesní úpravou* řešeny tyto otázky:

Věcné důvody k nařízení soudní expertizy. Úprava této otázky je důležitá proto, že znalecké dokazování je poměrně složitým dokazováním a je spojeno se zásahy do sféry občanských práv a svobod a s určitými majetkovými důsledky (náklady), takže je potřebné věcně vymezit, kdy se k němu má sáhnout. Československý trestní řád tak činí tím, že stanoví obecnou podmínku pro přibrání znalce (§ 105 tr. ř.) a některé zvláštní případy důvodů (prohlídka a pitva mrtvoly — § 115, vyšetření duševního stavu — § 116 tr. ř.).

Opatřování objektů a jiných podkladů ke znaleckému zkoumání. Úprava této otázky je nutná proto, že potřeba získat podklady pro znalce může kolidovat s osobními a majetkovými právy obviněného a jiných účastníků procesu. Trestní řád upravuje tuto sféru v ustanovení o vydání a odnětí věci (§ 78, 79), o prohlídce těla a jiných podobných úkonech (§ 114), o přípravě posudku (§ 107) a v dalších ustanoveních. Československá *trestněprocesní úprava* není v tomto směru dokonale a nepokrývá všechny potřebné oblasti, jak o tom bude zmínka v partii o objektech kriminalistické expertizy.

Postup při výběru znalce a při vymezování úkolu pro znalce. Právní reglementace této problematiky je potřebná z toho důvodu, aby byla zaručena objektivita znaleckého zkoumání (nepředpojatost znalce), jeho vysoká kvalita (proto v některých případech povinná účast dvou znalců nebo posudek ústavu), úplnost dokazování a respektování odborné „kompetence“ znalce. Protože jde o významné otázky, dotýkající se citelně

³⁾ Srov. též Petruchin, I. L.: *Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sovětskom ugolovnom processe*, Jurid. lit., Moskva 1964, str. 15.

práv obviněného, měla by procesní úprava poskytnout též jemu možnost jisté ingerence při výběru znalce a při vymezení jeho úkolu.⁴⁾ Rovněž znalci jako osobě, které se tento postup bezprostředně dotýká, je vhodné umožnit, aby se na něm podílel. Československá procesní úprava není při řešení těchto otázek zcela kompletní. Dotýká se jich v ust. § 105 odst. 2, § 107 odst. 1 tr. ř. a též v ust. § 9 odst. 2, § 11, 12 odst. 1 zákona o znalcích, okrajově i v dalších ustanoveních.

Znalecký slib a připomenutí povinnosti znalci před provedením úkonu. Tyto otázky jsou upraveny v § 106 tr. ř. a v § 6 zákona o znalcích.

Pokud jde o další etapu soudní expertizy, tj. vlastní znalecké zkoumání, převládá v ní „naturální“ prvek a stránka právní v ní ustupuje do pozadí. Přesto i zde je zapotřebí upravit některá práva a povinnosti znalce, event. obviněného a orgánů činných v trestním řízení, aby bylo možno zajistit bezkonfliktní průběh znaleckého zkoumání a jeho věrohodné výsledky.

V čs. procesní úpravě se k průběhu znaleckého zkoumání vztahují ustanovení o *právu znalce nahlížet do spisu nebo žádat jeho zapůjčení, být přítomen při výslechu obviněného a svědků a klást jim otázky, navrhopvat doplnění podkladů pro znalecké zkoumání* (§ 107 tr. ř.). Na tuto oblast dopadá též ustanovení tr. ř. o povinnosti osob strpět prohlídku těla a jiné podobné úkony (§ 114 tr. ř.), o povinnosti obviněného a svědka podrobit se vyšetření duševního stavu (§§ 116–188 tr. ř.) a ustanovení § 10 zákona o znalcích o povinnosti znalce vykonávat znaleckou činnost osobně a o přibírání konzultantů. Domnívám se, že de lege ferenda by mělo být v trestním řádu výslovně zakotveno oprávnění orgánu činného v trestním řízení být přítomen při znaleckém zkoumání.

Intenzivně se procesní reglementace uplatní v závěrečné fázi soudní expertizy, kdy znalecké zkoumání vrcholí zpracováním znaleckého posudku, který je předkládán jako důkazní prostředek při dokazování.

Procesněprávní úprava by zde měla zachytit:

- *konstituování znaleckého posudku a jeho náležitosti* (srov. ust. § 108, 110 tr. ř., § 13 zák. o znalcích, § 13 vyhl. o znalcích);
- *způsob výslechu znalce* (§ 108, 210, 211 tr. ř.);
- *zvláštnosti hodnocení znaleckého posudku* (např. odstraňování vad posudku – § 109 tr. ř.);
- *způsob náhrady hotových výloh a odměny za znalecký výkon* (§§ 17 až 19 zákona o znalcích).

Jak je zřejmo z předchozího výkladu, jsem toho názoru, že za trestněprocesní otázky je třeba pokládat i některé záležitosti, které za nynějšího způsobu právní úpravy jsou obsaženy v normách organizačního charakteru, tj. v zákoně o znalcích a tlumočnících č. 36/1967 Sb. a v prováděcí vyhlášce ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb.

Trestněprocesní aspekt je nepochybně nejvýznamnější složkou právní úpravy soudní expertizy.

Při komplexním pohledu na soudní expertizu je však třeba přihlédnout také k jejímu *organizačně právnímu aspektu*. Znalecká činnost je ve většině zemí, včetně ČSSR, výrazně institucionalizovaná a je vybudována na organizačních principech, které nevyplývají jenom z trestněprocesní úpra-

⁴⁾ Stejný názor zastává Růžek, A.: Dokazování svědkem a znalcem, Socialistická zákonnost č. 7–8/1971, Praha.

vy. Přitom nejde o zanedbatelnou stránku, naopak, organizace soudně znalecké služby výrazně ovlivňuje též procesní uplatnění znaleckého dokazování a má velký dopad např. na dostupnost znalců, jejich objektivitu, rychlost řízení, kvalitu znaleckých kádřů, a tím i na věrohodnost znaleckých posudků.

Tento zřetel k organizaci expertizní činnosti je v podmínkách právního řádu ČSSR potřebný tím spíše, že hranice mezi trestněprocesní úpravou a organizační stránkou znaleckého dokazování je někde dosti nezřetelná.

Čs. právní řád obsahuje speciální zákon č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících a prováděcí vyhlášku ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb. Zákon o znalcích se vztahuje obecně na výkon znalecké činnosti v řízení před státními orgány a orgány, na které přešly úkoly státních orgánů, jakož i na znaleckou činnost prováděnou v souvislosti s právními úkony občanů a organizací (ust. § 1 odst. 1 cit. zák.).

Tento zákon se vztahuje i na trestní řízení. Trestní řád se na něj v ust. § 111 odst. 1 výslovně odvolává, pokud jde o ustanovení znalce, o způsobilost ke znalecké funkci a o vyloučení z ní, o právo odepřít provedení znaleckého úkonu, o znalecký slib, o připomenutí povinností před provedením znaleckého úkonu a pokud jde o náhradu hotových výloh a o odměnu za znalecký úkon. Obsahuje tedy tento speciální zákon kromě ustanovení organizační povahy zčásti též ustanovení procesního charakteru.

Ad 2: Kriminalistické aspekty soudní expertizy

Každá soudní expertiza uskutečňovaná v trestním řízení má vedle právní stránky též kriminalistické aspekty. Kriminalistika pokládá soudní expertizu za jednu z dílčích metod kriminalistické praktické činnosti a řadí ji mezi tzv. strukturální metody.⁵⁾ Soudní expertiza chápaná jako kriminalistická metoda je určitým uspořádáním operací vykonávaných znalcem, vyšetřovatelem, případně též jinými procesními subjekty, které směřují k tomu, aby byl získán nový důkaz ve věci.

Kriminalistický ráz mají především tyto stránky soudní expertizy:

- technika, taktika a metodika při opatřování a výběru objektů soudní expertizy,
- technika, taktika a metodika při předběžném zkoumání objektů soudní expertizy vyšetřovatelem,
- volba správného momentu nařízení soudní expertizy,
- technika a metodika předkládání objektů soudní expertizy znalci,
- taktika při seznamování znalce s jinými materiály případu,
- taktika a metodika spolupráce vyšetřovatele se znalcem v průběhu znaleckého zkoumání,
- taktika výslechu znalce.

Kriminalistické aspekty charakterizují převážně činnost vyšetřovatele v souvislosti se znaleckým dokazováním.

⁵⁾ K tomu viz Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, VVÚK, Praha 1965, str. 74 násl.

Ad 3: Naturální aspekty soudní expertizy

Každá expertiza má konečně svou naturální stránku. Termín „naturální“ používá polský procesualista Cieślak⁶⁾ a pokládám ho za velmi výstižný, i když v češtině zní poněkud nezvykle. Jiné české ekvivalenty, jako „odborný, věcný, obsahový, povahový“, nevystihují zcela přesně náplň tohoto pojmu.

Pod naturální stránkou rozumím obsahovou a metodickou náplň znaleckého zkoumání, předurčenou speciálními poznatky a metodami příslušných odvětví vědy, techniky, umění a řemesel, aplikovaných při znaleckém zkoumání. V tomto smyslu tvoří naturální stránku kriminalistické expertizy kriminalistická věda, chemické expertizy chemie apod.

Systém poznatků, vytvářejících teoretickou bázi každé soudní expertizy, zahrnuje určité základní pojmy, soudy, vztahy, systémy, zákony, zákonitosti a metody, převzaté z „mateřské“ disciplíny. Pokud tedy chceme proniknout do „naturální“ podstaty znaleckého zkoumání, musíme se obrátit na pomoc k teorii příslušné disciplíny. Naturální podstatu soudní expertizy nelze zkoumat z ní samé, nýbrž pouze na základě té disciplíny, jejíž poznatky byly znaleckým zkoumáním aplikovány.

Z toho je zřejmé, že činnost znalce při znaleckém zkoumání vykazuje společné rysy např. s činností vědce nebo praktika v určité oblasti poznání. Má ovšem i čtná specifika, na něž poukáží v dalších pasážích.

Do naturální stránky soudní expertizy spadá především *znalecké zkoumání*. Znaleckým zkoumáním je třeba rozumět cílevědomé a systematické studium konkrétních objektů za použití odborných znalostí a odborných metod poznání.

Zejména ve starší literatuře se objevovaly názory, že expertiza nepředpokládá vždy konkrétní zkoumání objektů, nýbrž že si lze představit též expertizu v jakési abstraktní podobě: Znalec pouze sděluje soudu obecnou odbornou tezi, aniž by provedl zkoumání konkrétních skutečností a aniž by na základě zkoumání obecnou tezi aplikoval na daný případ. Takový názor zastával např. Storch.⁷⁾ Podobně Prušák⁸⁾ soudil, že „znalcem je též osoba, která k vyzvání soudu seznamuje soudce s odbornými poznatky, aniž by k tomu potřebovala seznati nějaké skutečnosti ve sporu samém“.

Stejně např. prof. Čelcov byl toho názoru, že se znalec může omezit na sdělení teoretické teze, kterou pokládal za velkou premisu sylogismu: „Specifickou črtou znaleckého posudku je sdělení odborného východiska vyšetřovateli nebo soudu, pod něž má být podřazen určitý fakt případu. Veškerá činnost znalce může být vyčerpána tímto sdělením.“⁹⁾

Domnívám se, že posudky tohoto typu nejsou v trestním řízení užitečné, jestliže nejsou opřeny o konkrétní skutkové podklady, které by znalec sám prozkoumal. Ve skutečnosti totiž aplikaci určitého odborného poznatku (přírodního zákona apod.) zdaleka nelze redukovat na jednoduchý logický deduktivní soud typu sylogismu. Strukturu vztahů, existujících mezi skut-

⁶⁾ Cieślak, M.: Ekspertyza (Jej charakter prawny i podstawowe problemy), Z zagadnień kryminalistyki, V., Wyd. Praw., Warszawa 1970, str. 20.

⁷⁾ Storch, F.: Řízení trestní rakouské, díl II., Praha 1897, str. 90.

⁸⁾ Prušák, J.: Československé řízení trestní, Všehrd, Praha 1921, str. 100.

⁹⁾ Čelcov, M. A.: Sovětskij ugovolnyj process, Moskva 1951, str. 175.

kovými okolnostmi trestní věci, nelze zpravidla v odborných otázkách omezit na jedinečný a jednosměrný vztah, do něhož by se koncentrovala veškerá odborná problematika. Jinými slovy: Jestliže jsou k zodpovězení otázek důležitých pro dokazování potřebné odborné znalosti, potřebuje se orgán činný v trestním řízení seznámit nejen s teoretickým východiskem, ale též s odbornou aplikací tohoto východiska na konkrétní skutečnosti. Též aplikace teoretické teze je odbornou záležitostí.

Ty výjimečné situace, kdy by znalec mohl dát abstraktně jednoznačnou odpověď na odbornou otázku, aniž by zkoumal konkrétní fakta trestní věci, by se prakticky mohly vztahovat pouze na bezesporné, notoricky známé skutečnosti, které by ani znaleckého důkazu nevyžadovaly. Jestliže řešení odborného problému není takto notoricky zjevné, znamená to, že aplikace obecné teoretické teze na konkrétní skutečnosti je odbornou záležitostí a musí ji uskutečnit znalec po náležitém zkoumání.

Někdy může být účelné, aby vyšetřovatel nebo soud získali určitý odborný poznatek, aniž by bylo provedeno zkoumání a aplikace na konkrétní skutečnosti. Takový abstraktně formulovaný poznatek jim může poskytnout odborník v podobě konzultace. Není ovšem třeba zdůrazňovat, že takto získaný fakt nemá důkazní význam, nýbrž ho lze použít pouze k taktickým účelům (vytyčování vyšetřovacích verzí apod.) a k hodnocení důkazů.

Názor, že by se expertiza mohla omezit na sdělení odborného stanoviska bez toho, aniž by se uskutečnilo zkoumání, kritizuje též Dulov, který zdůrazňuje: „Proces expertizy je ve všech případech tvůrčím procesem.“¹⁰⁾ Podobně Strogovič píše: „... kde není zkoumání, není ani expertizy, není ani znalecký posudek jako důkaz.“¹¹⁾

Domnívám se tedy, že k podstatným znakům soudní expertizy patří vždy vnímání a analýza skutkových okolností za použití speciálních metod a postupů poznání. Naproti tomu si nemyslím, že podstata znaleckého posudku spočívá vždy v podání znalceva *úsudku*. Takový názor vyslovuje např. učebnice Československé trestní řízení, v níž se tvrdí: „Posudkem znalce rozumíme jeho úsudek učiněný na podkladě odborných znalostí o těch skutečnostech, k jejichž objasnění byl povolán.“¹²⁾

Je pravda, že ve většině případů skutečně znalec vyslovuje úsudky o věci, ale nemusí tomu tak být vždy. Usuzování jako metoda logického vyplývání nutně předpokládá důsledkový vztah mezi premisami a důsledkem. „Úsudek je soustava premis a důsledky z nich vyvozené (závěry, neboli konkluze).“¹³⁾

Výsledkem znalceva zkoumání může být též prosté konstatování fakt, nevyžadující logických metod usuzování. Je tomu tak v těch případech, kdy samotné vnímání určitých skutečností vyžaduje použití odborných způsobů a metod poznání a za tím účelem je přibírán znalec, není však zapotřebí vyvozovat ze zjištěných premis žádné důsledky. Jestliže znalci je uloženo, aby rozluštil skrytý text na dokumentu, jde rovněž o zkoumání,

¹⁰⁾ Dulov, A. V.: Voprosy teoriji suděbnoj expertizy v sovětskom ugolovnom processe, Minsk 1959, str. 13.

¹¹⁾ Strogovič, M. S.: Kurs sovětskogo ugolovnogo processa, Moskva 1958, str. 235.

¹²⁾ Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1971, str. 172.

¹³⁾ Weinberger, O., Zich, O.: Logika, učebnice pro právníky, SPN, Praha 1965, str. 49.

protože ke zjištění této skutečnosti je zapotřebí použít odborných metod a odborných znalostí. Avšak toto zkoumání není ukončeno úsudkem, nýbrž konstatováním, jaký text byl odhalen. „... fakta se nevyvozují, fakta se konstatují...“ praví o této situaci výstižně Ejsman,¹⁴⁾ který podobné výzkumné úkoly řadí mezi tzv. empirický stupeň poznání.

Vést přesnou hranici, kde končí empirický stupeň poznání a kde začíná logický stupeň poznání, na němž se z fakt vyvozují důsledky, je velmi nesnadné. Např. již použití různé technické aparatury ke vnímání jevů vyžaduje uvážit, zda transformovaný vjem je adekvátní zobrazovanému objektu, což předpokládá logické operace.

Naturální stránka soudní expertizy představuje souhrn odborných poznatků a metod, za jejichž pomoci jsou faktické okolnosti trestní věci, které jsou „zašifrované“ a nedostupné pro adresáty dokazování, odhaleny a transformovány do podoby nového důkazního prostředku – znaleckého posudku.

Bližší pozornosti zasluhuje otázka, zda teorie příslušné odborné disciplíny a z ní zejména její metody jsou přenositelné v celém rozsahu a bez dalšího do oblasti soudní expertizy. Jde o problém, zda při znaleckém zkoumání jsou aplikovatelné všechny teoretické poznatky vědního oboru, či pouze některé z nich, a zda také způsob jejich aplikace je nějakým způsobem modifikuje.

Soudní expertiza není „obyčejným“ vědeckým zkoumáním, nýbrž zkoumáním, jehož forma a cíl jsou určeny právem. Tomu se musí podřídit i samotná gnoseologická povaha expertizy. Do systému metody soudní expertizy nevstupují všechny poznatky, metody, postupy, úkony a operace, použitelné v jiných oblastech lidské teorie a praxe, nýbrž jen některé z nich, které jsou určitým způsobem „privilegované“, tj. takové, které mohou realizovat záměr zákonodárce: Získat spolehlivý, věrohodný důkazní prostředek, vyhovující všem zásadám socialistického trestního procesu.

Konkrétně jde zejména o tyto požadavky:

1. V rámci soudní expertizy mohou být použity jen takové poznatky a metody, které jsou s to zajistit spolehlivě zjištění objektivní pravdy. Spolehlivost dokazování vylučuje aplikovat při soudní expertize takové dílčí poznatky, metody a prostředky, jejichž výsledek je pochybný, nejistý. Musí jít tedy o poznatky a metody, jejichž spolehlivost je vědecky prokázána, experimentálně a probována a ověřena delším praktickým používáním.

Tento požadavek vylučuje z použití při soudní expertize některé největší vědecké poznatky a metody, které prozatím neprošly nezbytným ověřovacím stadiem. Naproti tomu musí být při soudní expertize uplatněny všechny spolehlivé nejpokrokovější a nejdokonalejší poznatky a metody, k nimž se soudobá věda a technika dopravovaly. Zastaralé a překonané způsoby poznání musí být pružně odstraňovány a nahrazovány lepšími.

2. Dílčí metody, postupy a operace, používané při soudní expertize, nesmějí mimo případy, předpokládané zákonem, narušovat zákonem chráněné zájmy a práva občanů. Této zásady je třeba dbát při pořizování

¹⁴⁾ Ejsman, A. A.: Zaključeniye experta, Moskva 1967, str. 50.

a shromažďování objektů expertizy i při samotném znaleckém zkoumání. Zároveň s tímto požadavkem je namístě zdůraznit, že použité metody, prostředky a postupy nesmějí snižovat čest a důstojnost občanů a narušovat etické normy socialistické společnosti, neboť i tento princip patří k základním zásadám socialistického trestního procesu.¹⁵⁾

3. Dílčí metody, postupy a prostředky, aplikované při znaleckém zkoumání, nesmějí být v rozporu s žádným ustanovením trestního řádu nebo jiného právního předpisu. Nemohou tedy např. obsahovat takové způsoby poznání, které by znamenaly donucování obviněného k výpovědi.

4. Metody znaleckého zkoumání musí být přiměřené zkoumaným objektům, podmínkám, v nichž se toto zkoumání realizuje, a cíli, který je zde sledován.

Jednou ze zásad dokazování v trestním řízení je např. prověřitelnost důkazů, z níž je dovozován požadavek, aby bylo možno soudní expertizu opakovat, vyskytnou-li se pochybnosti o správnosti prvotní expertizy. Proto by při znaleckém zkoumání měly být používány přednostně takové metody a prostředky, které nevedou ke zničení nebo poškození zkoumaných objektů. Tento požadavek je třeba respektovat při volbě způsobů zkoumání, při výběru přístrojů a aparatury a v poslušnosti jednotlivých operací.

Výběr metod a prostředků znaleckého zkoumání je ovlivňován též zásadami rychlosti a hospodárnosti trestního řízení.

Závislost metod znaleckého zkoumání na charakteru zkoumaných objektů se projeví nejvíce v rámci konkrétního druhu soudní expertizy.

Do naturální stránky soudní expertizy tedy spadá ta část teorie příslušné vědy, techniky, umění a řemesla, která je aplikována při znaleckém zkoumání, dále metodologie znaleckého zkoumání a také jeho praktické provádění.

Pro úplnost je třeba dodat, že tato naturální stránka soudní expertizy není vyčerpána pouze specifickými poznatky a metodami příslušných oborů vědy, techniky, umění a řemesel. Část těchto poznatků a metod, aplikovaných při znaleckém zkoumání, má obecněgnoseologický charakter. Spadají sem např.gnoseologické požadavky dialektického materialismu, obecné poznávací postupy a metody, jako je pozorování, experiment, srovnávání apod., logické zákonitosti správného myšlení atd.

Naturální stránka soudní expertizy se vztahuje převážně k činnosti znalce. Čerpá z ní také vyšetřovatel při tzv. předběžném zkoumání objektů expertizy.

Na závěr podávám tuto *definici* soudní expertizy v trestním řízení:

Soudní expertiza je pramenem důkazů v trestním řízení. Její podstatou je poznávací proces, uskutečňovaný v právní formě, na kterém se podílí znalec, orgán činný v trestním řízení, event. i další subjekty trestního řízení, směřující k tomu, aby ty skutečnosti důležité pro trestní řízení, k jejichž odhalení a objasnění je třeba odborných znalostí, byly vyloženy

¹⁵⁾ Stejně viz Šljachov, A. R.: Sovremennyje problemy teorii i praktiki kriminalističeskoj expertizy v SSSR, doktorská disertace, Moskva 1971, II. díl, str. 18.

způsobem, který je dostupný adresátům dokazování. Nejdůležitější složkou soudní expertizy je *zkoumání* různých objektů, majících vztah k trestní věci, uskutečňované znalci za použití odborných znalostí a metod z oblasti vědy, techniky, umění a řemesel na příkaz orgánu činného v trestním řízení a *zodpovězení otázek* významných pro dokazování ve formě znaleckého posudku, který je důkazním prostředkem v trestním řízení.

KAPITOLA 3

PŘÁVNÍ ÚPRAVA ORGANIZACE ZNALECKÉ ČINNOSTI

Funkce znalce je nerozlučně spjata s dokazováním. Učebnice čs. trestního řízení charakterizuje znalce takto: „Znalec je osoba rozdílná od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení, kterou vyhledávací orgán, vyšetřovatel, prokurátor nebo soud přibírá za tím účelem, aby na podkladě svých odborných znalostí objasnila tu či onu skutečnost důležitou pro trestní řízení, jejíž objasnění takových odborných znalostí vyžaduje.“¹⁾

Procesní role znalce se vyznačuje těmito rysy:

1. Znalec je samostatným procesním subjektem rozdílným od stran a od orgánů činných v trestním řízení.
2. Znalec je nositelem odborných znalostí.
3. Znalec se seznamuje s okolnostmi trestného činu až v rámci probíhajícího trestního řízení, tedy zpětně (v tom má stejnou pozici jako orgán činný v trestním řízení). Svědek naproti tomu nabyl své znalosti o trestném činu nezávisle na trestním řízení. Z této okolnosti vyplývá zastupitelnost znalce a nezastupitelnost svědka.
4. Znalec je ten, kdo byl orgánem činným v trestním řízení jako takový přibrán v konkrétní trestní věci.

Vztah odborníka, který by mohl přicházet v úvahu jako znalec, k trestnímu řízení není vytvářen samotným faktem trestného činu. Jeho povinnost poskytnout pomoc soudnictví musí být právně konstruována bez závislosti na konkrétním trestném činu stanovením generálních podmínek, za nichž je občan povinen plnit roli znalce. Zároveň musí být právně stanoveno, jaké povinnosti a jaká oprávnění znalci z jeho postavení vyplývají.

Uvedené naznačuje, že fungování znaleckého dokazování předpokládá jistou *organizaci*.

Od doby, kdy se začalo znaleckého dokazování široce využívat, se začal rýsovat právně hybridní charakter institutu znalce: Jeho právní postavení v rámci konkrétního trestního řízení je určováno trestněprocesními vztahy a zakotveno v trestněprocesních normách. Zároveň s tím jsou stanovovány obecné podmínky pro výkon znalecké funkce, které nemají jen trestněprocesní, ale též organizačně právní charakter. Výkon znalecké činnosti začíná být chápán jako svého druhu *služba* ve veřejném zájmu.

1) Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1971, str. 169.

Tohoto organizačně právního aspektu znalecké činnosti si chci povšimnout v následujícím výkladu. Organizace znalecké činnosti má, jak ukazuje vývoj, značný vliv na realizaci procesních zásad, na nichž je vybudováno znalecké dokazování v trestním řízení. Na organizaci znalecké činnosti závisí do značné míry objektivita znalců, odborná úroveň znaleckého zkoumání, rychlost podávání znaleckých posudků, spolupráce vyšetřovatele se znalcem a tím konec konců i to, zda soudní expertiza přispěje ke zjištění objektivní pravdy v trestním řízení.

§ 1. Dřívější právní úpravy organizace znalecké činnosti

Trestní řád z roku 1873 (č. 119/1873 říš. zák.) stál na stanovisku všeobecné znalecké povinnosti. Jako znalec byl ve smyslu ust. § 118 s přihlédnutím k § 8 cit. zákona povinen působit každý, kdo byl soudem přibrán. Právní nauka i judikatura spíše inklinovaly k užšímu vymezení znalecké povinnosti podle vzoru ust. § 353 civilního soudního řádu (zák. č. 113/1895 říš. zák.), podle něhož znaleckou povinnost měly osoby, které vědu, umění, řemeslo nebo živnost, jejichž znalost byla předpokladem vyžádaného posudku, provozovaly veřejně ke své obživě, nebo které byly zapsány ve stálých seznamech znalců.²⁾

Již trestní řád z roku 1873 znal dvě kategorie znalců:

1. znalce trvale ustanovené u soudu pro určitý obor (znalce stálé),
2. znalce ustanovené pro určitý případ.

Znalci stálí měli být přibráni přednostně. Stálí znalci byli ustanovováni u okresních, krajských a vrchních soudů a byli zapsáni do seznamů, které měly povahu veřejných listin. Vedení těchto seznamů nebylo jednotně upraveno. Teprve za protektorátu bylo vydáno vládní nařízení č. 269/1939 Sb. o seznamech stálých soudních znalců, které, protože nebylo retribučním dekretem presidenta republiky zrušeno, platilo až do roku 1949.

Trestní řád z roku 1873 umožňoval vyžádat posudek též od veřejného úřadu nebo veřejného ústavu. Za Rakouska-Uherska byly takovými orgány, oprávněnými podávat znalecké posudky, ministerstvo financí, rakousko-uherská banka a mincovní úřady ve věcech padělání platidel, dále zemský politický úřad ve věcech ověřování léčiv a c. k. dvorní a státní tiskárna ve Vídni ve věcech posuzování pravosti kolkových známek. Lékařské fakulty měly být přibrány zcela výjimečně v obtížných případech. Nebylo vyloučeno přibrání též jiných veřejných institucí.

Za první republiky bylo vydáno několik právních norem, které upravovaly buď výlučnou nebo přednostní kompetenci některých orgánů k podávání znaleckých posudků nebo zřizovaly speciální sborové znalecké orgány pro některé obory. Šlo např. o tyto orgány a instituce:

- ministerstvo financí ve věcech padělání veřejných úvěrních papírů, Národní banka československá ve věcech padělání bankovek a Státní mincovna v Kremnici ve věcech padělání kovových peněz (§ 136 tr. ř. z roku 1873 s přihlédnutím k zák. č. 347/1920 Sb.);

²⁾ K tomu srov. Solnař, V.: Učebnice trestního řízení, Praha 1946, str. 105; Pražák, J.: Soudní znalci, Praha 1940, str. 23.

- znalecké sbory pro věci původcovského práva k literárním, uměleckým, výtvarným a fotografickým dílům, zřízené podle zák. č. 218/1926 Sb.;
- soudní lékařské rady, ustavené podle zák. č. 107/1927 Sb. k podávání lékařských znaleckých posudků v kvalifikovaných případech;
- ministerstvo železnic v kvalifikovaných případech železničních nehod.

Jak zřejmo z naznačené právní úpravy, začal se výkon znalecké činnosti již v poslední čtvrtině minulého století institucionalizovat. Právní úprava sice stanovila všeobecnou znaleckou povinnost, ale právní vývoj vedl k tomu, že pravidelně byli znalci vybíráni z užšího kádru odborníků, kteří získali zvláštní právní status „stálých znalců“. Přednosti tohoto řešení byly spatřovány především v tom, že tento užší výběr zaručoval náročnější kritéria k prověřování znalcovy odborné a občanské kvalifikace. Ověřování této kvalifikace nepříslušelo u stálých znalců soudci v konkrétním řízení, ale vyšším soudním orgánům (např. předsedovi okresního soudu, zvláštním senátům krajských soudů), zpravidla po zvláštním šetření, v jehož rámci se později vyžadovalo vyjádření odborných korporací (§ 8, 9 vl. nař. č. 269/1939 Sb.).

Výhoda praktického rázu pro orgány činné v trestním řízení spočívala v tom, že seznamy stálých znalců jim poskytovaly přehled o osobách, na něž se mohou obracet se žádostmi o poskytování znaleckých posudků. Častěji povolávaný znalec se lépe obeznámil se způsobem znaleckého dokazování, spolupráce soudu s ním byla snazší a podávané posudky byly kvalitnější.

Je jisté, že v podmínkách kapitalistického řádu se naskýtala stálým znalcům příležitost náležitě zpeněžit i svou pomoc soudnictví. Svědčí o tom např. výnos presidia vrchního soudu v Praze z 21. 10. 1933 (pres. 41.070-5/33), kterým byly podřízené soudy upozorněny na četné případy zneužívání titulu „soudní znalec“ k účelům reklamním v obchodním styku.³⁾

Již za platnosti trestního řádu z roku 1873 se začal rýsovat charakter znalecké činnosti jako služby. Právní řád preferoval určité stabilní formy organizace znalecké činnosti (stálí znalci, znalecké instituce), které nebyly vázány jenom na dokazování v trestním řízení, nýbrž byly společné i pro jiná řízení před státními orgány (v řízení občansko-právním, správním...). Postupem času se začalo rozšiřovat využívání této odborné pomoci stálých znalců též k soukromým účelům jednotlivců, firem, korporací apod. Znalecké posudky vydávané v těchto mimoprocesních formách byly používány k účelům podnikatelským, obchodním apod., avšak byly rovněž předkládány procesními stranami jako důkazy v řízení (zejména v řízení občansko-právním).

Právní vývoj začal v té době naznačovat trend, aby v některých oblastech nepodávali znalecké posudky znalci – jednotlivci, nýbrž veřejné instituce, úřady a ústavy. Počet takových případů se stále zvětšoval.

Rovněž již v té době byly právní normy, vztahující se ke znaleckému dokazování, obsaženy jednak v procesních předpisech, jednak v předpisech organizační povahy. Tento způsob právní reglementace zůstal pak charakteristický i pro následující československý právní vývoj.

³⁾ Srov. Pražák, J.: Soudní znalci, Praha 1940, str. 94.

Ještě za platnosti trestního řádu z roku 1873 byla organizace znalecké služby nově upravena zákonem ze dne 16. 6. 1949 č. 167/1949 Sb. o stálých přísežných znalcích a tlumočnících.

Také tento zákon znal dvě kategorie znalců:

1. stálé přísežné znalce,
2. příležitostné znalce.

Stálé přísežné znalce ustanovoval krajský soud po zvláštním šetření a to buď na žádost nebo z moci úřední (v tomto druhém případě musel občan znalecký úřad přijmout). Ustanovení znalci byli zapsáni do seznamu, vedeného u krajského soudu, mohli však svou funkci vykonávat na celém území státu.

Stálí přísežní znalci mohli podávat znalecké posudky nejen v soudním řízení, ale též na žádost úřadů a orgánů veřejné správy nebo i na žádost občanů mimo soudní řízení.

Jiného, než stálého přísežného znalce (tzv. znalce příležitostného — § 11 cit. zák.), mohl soud přibrat jen výjimečně.

Znalci měli nárok na znalečné.

Zákon neobsahoval žádné ustanovení o znaleckých institucích. Zůstala ovšem nedotčena možnost přibírat k podání posudku orgány a instituce podle směrnic trestního řádu.

Z této organizační úpravy znalecké služby vycházel i trestní řád č. 87/1950 Sb. Stanovil, že jako znalci v trestním řízení se přibírají zásadně stálí přísežní znalci, zapsaní v seznamech, pouze výjimečně též jiné osoby. Pro stálé přísežné znalce a dále pro osoby, které obor, jehož znalosti jsou potřebné, provozují jako své povolání, stanovil trestní řád z roku 1950 znaleckou povinnost. Zásadně se přibírali znalci dva. V ustanovení § 122 poskytoval cit. zákon možnost požádat o znalecký posudek úřad nebo veřejný ústav nebo orgán.

Obsahově stejné organizační principy ohledně znalců obsahoval též trestní řád č. 64/1965 Sb.

Podstatně odchylnou právní úpravu organizace znalecké činnosti přinesl zákon č. 47/1959 Sb. o úpravě právních poměrů znalců a tlumočníků a prováděcí vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 193/1959 Ú. l. Podle důvodové zprávy k uvedenému zákonu bylo hlavním smyslem nové úpravy odstranit systém stálých přísežných znalců, který údajně umožňoval některým znalcům vyvíjet znaleckou činnost na podnikatelské bázi a dosahovat nadměrné příjmy. Navíc měla nová organizace znalecké služby zkvalitnit výběr znalců tím, že za výběr znalců činil zákon odpovědné socialistické organizace.

Zákon č. 47/1959 Sb. vycházel z těchto principů:

1. Výkon znalecké činnosti byl součástí pracovní náplně státních orgánů a organizací socialistického sektoru. Na ně se obracely soudy a jiné orgány, provádějící řízení, se žádostí o zajištění znalecké pomoci a jejich žádosti muselo být vyhověno.
2. Při výběru těchto organizací platil tzv. oborový princip. Posudek měla zajistit organizace působící v oboru, jehož se týkala odborná problematika. Takovéto organizace byly evidovány v seznamu, který měl být stále doplňován.

3. Tyto organizace však nepodávaly znalecký posudek svým jménem. Znalecký posudek měl vypracovávat jednotlivec — pracovník organizace.
 4. Ohledně určování pracovníka, který měl ve věci působit jako znalec, muselo vždy proběhnout dvojí řízení: Orgán, provádějící řízení (soud, vyšetřovatel...), se nejprve musel obrátit na příslušnou socialistickou organizaci, která působila v oboru, z něhož se vyžadoval posudek, se žádostí, aby z řad svých pracovníků označila osobu, která posudek vypracuje. Na výběr této osoby neměl orgán, provádějící řízení, žádný vliv. Teprve potom ustanovil tento orgán označenou osobu svým usnesením za znalce v konkrétní věci.
 5. Znalec vypracováním posudku plnil své pracovní povinnosti. Za vypracování, kvalitu a včasnost posudku odpovídal své organizaci v rámci pracovního poměru.
 6. Znalci zásadně za vypracování posudku nepřislušela odměna. Tato odměna příslušela organizaci, u níž byl znalec zaměstnán. Pouze výjimečně, pracoval-li na posudku přes čas, šlo-li o posudek zvláště kvalitní, mohla organizace vyplatit znalci část nebo celou odměnu.
 7. Výjimečně zákon připouštěl znalecký posudek ústavu nebo instituce, šlo-li o zvláště obtížný případ, který vyžadoval zvláštní vědecké posouzení.
 8. Toliko výjimečně (§ 15 odst. 1 cit. zák.) bylo možno ustanovit znalcem jednotlivce i bez předchozího označení organizací, avšak to jen tehdy, jestliže znalecký úkon nenáležel do oboru činnosti žádné organizace nebo pro to byly jiné závažné důvody.
 9. Znalecké posudky nebylo možno podávat mimo rámec řízení před státními orgány.
- Systém, zavedený zákonem č. 47/1959 Sb., se v praxi neosvědčil, a to z několika důvodů:

Především se narazilo na odmítavý postoj socialistických organizací k označování svých pracovníků jako znalců. Znaleckou činnost chápaly tyto organizace jako přítěž, která ztěžuje plnění jejich plánovaných úkolů a která jim nepřináší žádný efekt (znalečné, které organizace obdržela od soudu, musela odvést do státního rozpočtu). Proto se organizace pod nejrůznějšími záminkami snažily vyhnout označení pracovníků jako znalců. Docházelo tím k velkým průtahům, někdy trvalo až přes rok, než se vyšetřovateli podařilo ustanovit znalce.

Dalším závažným nedostatkem bylo, že organizace se při označení znalce neřídily zájmy řízení na vybrání co nejkvalifikovanější osoby, nýbrž pouze svými hledisky. Stávalo se, že organizace označovaly takové pracovníky, kteří byli nejsnáze postradatelní, což často byly osoby nedostatečně kvalifikované, bez zkušeností.

Ukázalo se, že stálá fluktuace znaleckých kádrů je na škodu věci. Znalci nemohli získat speciální zkušenosti se znaleckým dokazováním a jejich spolupráce a pomoc soudu tím trpěla.

Uvedený systém rovněž ohrožoval objektivitu znalců. Znalci byli často pracovníky té organizace, které se týkalo probíhající řízení (šlo např. o podnik poškozený trestnou činností), což hrozilo zejména tam, kde určité organizace měly monopolní postavení.

Znalci sami nebyli nijak zainteresováni na kvalitě a včasnosti posudků. Vzhledem k tomu, že jim organizace nevycházely vstříc při výkonu jejich

znalecké povinnosti, konali znaleckou činnost prakticky nad rámec svých pracovních povinností, aniž by jim za to zásadně příslušela odměna. Znalec byl odpověden za kvalitu posudku pouze své organizaci, která ho znalcem označila, přičemž sama tato organizace neměla na podání posudku zájem. Ve zprávě, kterou po rozboru působení zákona č. 47/1959 Sb. podalo ministerstvo spravedlnosti a generální prokuratura v roce 1965 předsednictvu vlády, se k tomuto stavu lapidárně konstatuje: „U znalců již neexistuje pocit, že vypracování kvalitního posudku je věcí jejich osobní cti a dobrého jména.“

Všechny tyto důvody vedly k tomu, že úroveň znaleckých posudků za působnosti zákona č. 47/1959 Sb. silně poklesla. Konstatoval to citovaný rozbor ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury a kritické hlasy se množily jak z řad praktiků, tak teoretiků.⁴⁾ Došlo dokonce k citelnému poklesu počtu podávaných znaleckých posudků v soudním řízení (proti roku 1958 jich bylo v roce 1963 jen 50^{0/0}), což neodpovídalo poklesu nápadu věcí u soudů (za uvedenou dobu pokles o 34^{0/0}).⁵⁾ Tento stav byl nepochybně vyvolán snahou soudů a vyšetřovatelů vyhnout se všem naznačeným obtížím, které s sebou tato organizace znalecké služby přinášela.

§ 2. Současná právní úprava organizace znalecké činnosti v ČSSR

Po osmi letech působnosti zákona č. 47/1959 Sb. došlo k nové zákonné úpravě organizace znalecké činnosti, která je od předchozí zásadně odlišná. Stalo se tak vydáním zákona č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících, který je proveden vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb. Charakteristické rysy nové organizace znalecké služby jsou tyto:

1. Zákon dává přednost stabilním formám znalecké činnosti. Činí tak tím, že vytváří instituci seznamů, vedených ministerstvy spravedlnosti a krajskými soudy, do nichž se zapisují:

- a) Znalci jmenovaní ministrem spravedlnosti nebo předsedou krajského soudu,
- b) ústavy specializované na znaleckou činnost,
- c) jiné vědecké ústavy, vysoké školy a instituce, oprávněné podávat znalecké posudky.

Osoby nezapsané do seznamu znalců mohou být v řízení před státními orgány ustanoveny znalci jen zcela výjimečně, za podmínek stanovených v § 24 cit. zák. Stabilita znaleckých kádrů umožňuje získání dostatečných zkušeností ve znalecké činnosti.

2. Zákon obsahuje náznaky preference kolektivních znaleckých institucí. Projevuje se to v tom, že ukládá státním orgánům povinnost vyžadovat znalecké posudky především od ústavů specializovaných na znaleckou činnost. Teprve v dalším pořadí mají být v takových případech ustanovováni

⁴⁾ Viz např. Pješčak, J., Zoulík, F.: Soudně expertizní služba, její stav a perspektivy, Socialistické soudnictví 10/1965, Praha; Richter, L.: Nová úprava právních poměrů znalců a tlumočníků, Socialistická zákonost č. 6/1965, Praha.

⁵⁾ Číselné údaje převzaty z citovaného rozboru ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury.

znalci — jednotlivci, zapsaní do seznamu. Naproti tomu ostatní vědecké ústavy, vysoké školy a instituce, zapsané v seznamu ústavů oprávněných podávat znalecké posudky, mají být přibírány jen ve zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení.

3. Právní úprava má vysoké nároky na odbornou kvalifikaci znalců. To je patrné z náročných požadavků, kladených na osobu znalce a ze způsobu, jakým je před jmenováním znalce ověřována jeho kvalifikace (vyžaduje se vyjádření socialistických organizací, v nichž znalci pracují, apod.).

4. Vytvořily se lepší předpoklady pro objektivitu znalců. Výběr znalce je závislý jedině na orgánu, který koná řízení. Znalci jsou za kvalitu a včasnost podání znaleckého posudku odpovědni jedině orgánu, který je přibral k řízení.

5. Byly položeny základy k ústřednímu řízení znalecké činnosti, a to nejen po linii administrativní (ministerstva spravedlnosti, krajské soudy), nýbrž také po linii odborné a metodické. Za tím účelem zákon zřídil sbory pro znalecké otázky, jejichž úkolem je spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady pro jmenování znalců, pečovat o zdokonaňování zvláštní kvalifikace znalců, dávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti a vyjadřovat se k obecným otázkám oboru.

6. Výkon znalecké činnosti je chápán jako významný společenský úkol, na němž se podílejí nejen znalci, ale i jiné orgány. Zejména je zde třeba zdůraznit oprávnění znalce používat přístrojů, zařízení a materiálu organizace, u níž pracuje, případně i jiných organizací.

7. O vypracování posudku mohou požádat i občané a organizace v souvislosti s jejich právními úkony mimo řízení před státními orgány.

8. Zvýšila se hmotná zainteresovanost znalců na kvalitě a včasnosti podávání posudků, neboť znalcům přísluší za podání posudku odměna přiměřená práci, kterou vynaložili. Současně byly vytvořeny zábrany proti neúměrnému obohacování se (povinnost vést znalecký deník, který je kontrolován krajským soudem).

9. Zůstala zachována jednotná soustava znalecké služby, společná pro různé druhy řízení. Podle ust. § 1 zák. o znalcích vztahuje se tento zákon na všechny druhy řízení před státními orgány a orgány, na které přešly úkoly státních orgánů a dokonce i na znaleckou činnost, prováděnou v souvislosti s právními úkony občanů nebo organizací. Nevztahuje se na tu expertizní činnost, která slouží jiným účelům a která souvisí s plněním výrobních úkolů organizací.

Nyní platný trestní řád (zák. č. 141/1961 Sb. ve znění novel) odkazuje, pokud jde o organizační aspekty znalecké činnosti, na zvláštní předpisy o znalcích (§ 111 odst. 1 tr. ř.), tj. na zákon č. 36/1967 Sb. a vyhl. č. 37/1967 Sb. Je třeba upozornit na určitý rozpor, vznikající mezi ustanovením § 110 odst. 1 tr. ř. a ust. § 21 odst. 1 zák. o znalcích. Zatímco trestní řád omezuje oprávnění žádat znalecký posudek od státního orgánu nebo od státního ústavu na výjimečné, zvlášť obtížné případy, vyžadující zvláštního vědeckého posouzení, stanoví naopak zákon o znalcích povinnost státních orgánů, tedy i orgánů činných v trestním řízení, aby v těch oborech, kde jsou ústavy a pracoviště specializované na znaleckou činnost, vyžadovaly znalecké posudky přednostně od nich.

Domnívám se, že de lege ferenda by měla být i pro oblast trestního stíhání dána přednost koncepci zákona o znalcích.⁶⁾

Stojí za zmínku, že v souvislosti s legislativními pracemi na posledním zákoně o znalcích bylo uvažováno též o možnosti výrazné centralizace znalecké činnosti. Podle jedné varianty legislativních podkladů měl být vytvořen jako orgán ministerstva spravedlnosti s celostátní působností ústav soudní expertizy, který by prováděl jednak metodické řízení znalců, jednak též vypracovával znalecké posudky a prováděl vědecký výzkum. Všichni stálí znalci měli být interními nebo externími pracovníky ústavu soudní expertizy. Pro jednotlivé obory znalecké činnosti měly být při ústavu zřízeny oborové rady. V případě potřeby měla být zřizována krajská oddělení ústavu soudní expertizy.

Tato alternativa centralizované sítě institucí soudní expertizy byla při diskusích odmítnuta. Bylo poukazováno na to, že s podobným uspořádáním nejsou u nás žádné zkušenosti, dále na nákladnost a organizační složitost tohoto systému a konečně též na to, že z hlediska procesních záruk objektivnosti znalce není centralizovaný systém znalecké služby výhodný, protože monopolizuje znaleckou činnost do rámce jednoho resortu.

Jestliže zrekapitulují dosavadní vývoj institucionálního uspořádání znalecké služby, je možno konstatovat prosazování několika objektivně a dlouhodobě působících tendencí:

1. unifikace znalecké činnosti pro všechny druhy řízení před státními orgány,
2. snaha po stabilitě znaleckých kádřů,
3. zvyšující se nároky na kvalifikaci znalců, a to nejen v obecném vědním oboru, nýbrž speciálně též v oblasti soudní expertizy,
4. vytváření záruk objektivity znalců,
5. snaha o zainteresování znalce na kvalitě a včasnosti podání posudku včetně hmotné zainteresovanosti,
6. zvýraznění významu společenské funkce znalecké činnosti tím, že se i jiným organizacím ukládá povinnost znalcům pomáhat,
7. snaha o zpřístupnění znalecké služby i pro občany a organizace k jejich potřebě mimo řízení před státními orgány,
8. preference znalecké činnosti institucí specializovaných na znaleckou činnost.

V ČSSR se prozatím neprosadila tendence centralizovat výkon znalecké služby v podobě jednotné sítě ústředně řízených orgánů soudní expertizy. Domnívám se, že tato tendence by neměla být obecně prosazována ani do budoucna, protože přílišná monopolizace znalecké činnosti ohrožuje zájem na objektivitě znalců a znemožňuje přezkoumávání znaleckých posudků.⁷⁾

Jsem toho názoru, že současné institucionální uspořádání znalecké činnosti vcelku vyhovuje a nevyžaduje žádných podstatných zásahů. Určité problémy se však projevují ve znalecké praxi:

Nepodařilo se plně uvést do života soustavné metodické řízení znalecké

⁶⁾ Stejně viz Růžek, A.: Dokazování svědkem a znalcem, Socialistická zákonost č. 7—8/1971, Praha, str. 104.

⁷⁾ Proti přílišné centralizaci a monopolizaci znalecké služby se vyslovuje též Kalinowski, S.: Dowód z opinii instytutu, zakładu i urzędu w postępowaniu sądowym i administracyjnym, Warszawa 1968, str. 66.

činnosti sbory pro znalecké otázky. V některých oborech je nedostatečná péče věnována vědeckému rozpracování obecných otázek znalecké činnosti. S tím souvisí v některých oblastech též nedostatky ve zdokonalování speciální kvalifikace znalců (nejen z obecného hlediska oboru, nýbrž přímo z forenzního hlediska).

V některých oborech je málo znalců, takže dochází k jejich přetěžování. Mnozí znalci nevěnují výkonu znalecké činnosti dostatek péče nebo nepodávají posudky včas. Výtky v tomto směru jsou ze strany orgánů činných v trestním řízení vzášeny především vůči soudním psychiatrům. Ozývají se rovněž hlasy o neúměrném růstu nákladů na znalecké dokazování.⁸⁾

Některým z těchto námitek vyšla vstříc novela trestního řádu z roku 1973 (zák. č. 48/1973 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád) především poskytnutím možnosti, aby v jednoduchých případech bylo přibrání znalce nahrazeno potvrzením nebo odborným vyjádřením příslušného orgánu, o jejichž správnosti nejsou pochybnosti. Tento zjednodušený způsob vyžadování odborné pomoci, který byl před novelou přípustný pouze v medicínských otázkách, byl připuštěn všeobecně bez ohledu na druh odborné problematiky.

Domnívám se, že většinu uváděných výtek nelze odstranit změnou právní úpravy. Jde o nedostatky praktického rázu, které bude nutno napravovat důslednější realizací zákonných předpisů.

⁸⁾ Srov. např. Abrt, V., Hryzbyl, J.: Zásady trestního řízení a jejich efektivnost, Kriminologický sborník č. 12/1970, Praha.

KRIMINALISTICKÁ EXPERTIZA, JEJÍ POJEM, PŘEDMĚT, OBJEKTY A DRUHY

KAPITOLA I

POJEM KRIMINALISTICKÉ EXPERTIZY

Na pojem kriminalistické expertizy není v kriminalistické a procesalistické literatuře jednotný náhled. Různé jsou také prostředky, kterými se jednotliví autoři snaží tento pojem objasnit. Tato nejednotnost se promítá i v tom, že mezi kriminalistické expertizy jsou různými autory řazeny rozdílné druhy expertiz.

Neshodu lze pozorovat již v úrovni obecnosti, na níž je o kriminalistické expertize pojednáváno. V literatuře se lze setkat zhruba se třemi alternativami vymezení kriminalistické expertizy:

1. kriminalistická expertiza je chápána jako samostatná věda,
2. kriminalistická expertiza je chápána jako společenská funkce, plnící samostatnou roli při potírání zločinnosti,
3. kriminalistická expertiza je chápána jako jeden z druhů soudních expertiz, tj. jako jeden z pramenů důkazů.

Hned v úvodu chci poznamenat, že zastávám názor uvedený pod třetím bodem. Z důvodu úplnosti se zmíním též o ostatních pojetích kriminalistické expertizy.

§ 1. Kriminalistická expertiza jako samostatná věda

Vyskytuje se mínění, že kriminalistická expertiza je samostatnou vědou. Poznatky o kriminalistické expertize prý tvoří ucelené učení, vyznačující se nejen značným rozsahem a vnitřním systémem, ale i vysokým stupněm obecnosti a jejich značným významem. V ucelené soustavě tohoto učení bývá spatřován dostatek vnitřně skloubených a diferencovaných idejí, které mu poskytují relativní nezávislost na jiných vědních disciplínách.

Takový názor zastával svého času sovětský kriminalista, nynější ředitel Všesvazového vědeckovýzkumného ústavu soudních expertiz v Moskvě A. R. Šljachov.¹⁾

¹⁾ Srov. např. Šljachov, A. R.: Naučuju expertizu — na službu sovětskomu pravosudiju, sborník Praktika kriminalističeskoj expertizy č. 1—2, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 3—17.

Šljachov soudil, že kriminalistická expertiza se sice rozvinula na bázi kriminalistiky, avšak její rozvoj v současné době dosáhl takového stupně, že je možno o ní hovořit jako o samostatné vědě, mající svůj předmět a systém. Píše: „Obsah vědy kriminalistické expertizy tvoří systém vědeckotechnických metod a postupů, využívaných znalci-kriminalisty při zkoumání věcných důkazů k poskytnutí posudků o otázkách položených soudními a vyšetřovacími orgány“ (cit. práce).

Dokladem samostatnosti nauky kriminalistické expertizy jsou prý též nejruznější složité technické metody a aparatury, využívané při kriminalistických expertizách, jako jsou např. metody zkoumání v ultrafialových a infračervených paprscích, spektrální analýza, rentgenografie, elektrografie, chromatografie atd., které v kriminalistické praxi vyšetřovatelů nejsou využívány.

Šljachov přitom správně poukazoval na to, že metody a prostředky zkoumání při kriminalistické expertize, i když „svými kořeny hluboko tkvějí v přírodních a technických naukách“ (str. 7 cit. práce), jsou poznamenány specifickými rysy, které je odlišují od běžných přírodovědných a technických metod a prostředků. Domníval se však, že tyto metody a prostředky používané při kriminalistické expertize jsou zároveň zásadně odlišné i od metod a prostředků kriminalistiky.

Základem tohoto názoru je snaha rozlišit stupeň a využití kriminalistickotechnických poznatků, metod a prostředků v rukou vyšetřovatele na jedné straně a v rukou znalce-kriminalisty na straně druhé.

Nelze neuznat, že toto rozlišení má své racionální jádro. Je pravdou, že využívání specifických kriminalistických znalostí, zvláště kriminalistickotechnických, má různou kvantitativní úroveň u vyšetřovatele a u znalce. Vyšetřovatel disponuje zpravidla menší sumou znalostí z oblasti kriminalistické techniky než znalec, který je specializován na poměrně úzký obor kriminalistiky (daktyloskopii, balistiku apod.). Je také skutečností, že znalec pravidelně využívá složitějších metod a technických aparatur než vyšetřovatel, který se obvykle spokojuje s jednoduššími prostředky (např. s tzv. vyšetřovací brašnou).

Z toho je činěn zastánci samostatnosti vědy kriminalistické expertizy příliš dalekosáhlý závěr, že existuje dvojitý druh kriminalistických poznatků: jeden je určen pro vyšetřovatele a další pro znalce. Např. ta část kriminalistické fotografie, kterou využívá vyšetřovatel, jako je fotografování na místě činu, má být součástí kriminalistiky, zatímco ta část poznatků, která je využívána znalcem (tzv. soudně výzkumná fotografie) má být vyčleněna do samostatné vědecké disciplíny, pojednávající o kriminalistické expertize.

Většina sovětských i našich kriminalistů tento názor odmítla.²⁾

Argumentuje se tím, že rozdíly v aplikaci kriminalistickotechnických poznatků mezi vyšetřovatelem a znalcem mají pouze kvantitativní, nikoliv

²⁾ Srov. např. Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugovonom processe, Moskva 1956, str. 15; Bělkin, R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Praha 1970, str. 48; Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, Praha 1965, str. 126. Za zmínku stojí, že rovněž propagátor samostatnosti nauky kriminalistické expertizy A. R. Šljachov ve své doktorské disertaci z roku 1971 toto stanovisko již výslovně neuvádí.

však kvalitativní charakter. Neexistuje zvláštní kriminalistická technika „pro vyšetřovatele“ a „pro znalce“. Nic nebrání tomu, aby vyšetřovatel nemohl použít stejně složitých metod a prostředků jako znalec, ovšem za podmínky, že k tomu má potřebné odborné znalosti. Rozdílná je pouze forma a procesní důsledky, v jakých se projeví výsledky takového zkoumání. Výsledek znaleckého zkoumání má povahu důkazního prostředku, zatímco aplikace kriminalistickotechnických prostředků a metod vyšetřovatelem takovou povahu nemá. Vyšetřovatel může poznatky načerpané zkoumáním věcných důkazů využít pouze k taktickým účelům a k řešení problému, zda je či není zapotřebí nařídít kriminalistickou expertizu a jak vymezit její předmět.

S těmito kritickými výhradami vůči rozlišování kriminalistické techniky „pro znalce“ a „pro vyšetřovatele“ souhlasím. Domnívám se však, že přece jenom nelze difference mezi těmito způsoby aplikace kriminalistickotechnických prostředků a metod redukovat pouze na rozdílnost právních forem, v nichž se projeví jejich výsledky. Určité rozdílnosti existují podle mého názoru i v samotné „naturální“ povaze používaných metod a prostředků. Na to upozornil např. Selivanov, když požaduje, „aby se po předběžném kriminalistickém zkoumání uchovaly věcné důkazy ve svém původním stavu. Zpravidla je nepřipustné používat takové metody předběžného zkoumání, které mají za následek podstatné změny věcného důkazu. K nim patří metody chemické analýzy a takové, které jsou spojeny s mechanickým působením na zkoumané objekty“.³⁾

Domnívám se dále, že úroveň kriminalistickotechnických znalostí a tudíž také úroveň aplikace kriminalistickotechnických metod a prostředků u vyšetřovatele na jedné straně a u kriminalisty-znalce na druhé straně je dnes již tak rozdílná, že se dá mluvit o postupném přerůstání kvantity v kvalitu. Jde o proces, který je zcela pochopitelný a zákonitý, uvážíme-li, jakým tempem postupuje rozvoj kriminalistickotechnických poznatků a jak se prohlubuje diferenciace i uvnitř této oblasti. Ani znalci dnes neovládají oblast kriminalistické techniky natolik zevrubně, aby mohli vystupovat jako „univerzální“ kriminalističtí znalci, nýbrž se specializují pouze na některou užší oblast kriminalistické expertizy. Vyšetřovatel je již svou školní kvalifikací profilován především jako právník. Znalost kriminalistickotechnických prostředků se u něho sice předpokládá, avšak v porovnání se znalcem má tato znalost podstatně nižší úroveň.

I když je jistě žádoucí, aby se do budoucna znalosti kriminalistické techniky u vyšetřovatelů zlepšovaly, přece jen se domnívám, že s postupující specializací se bude rozdílnost v úrovni znalostí kriminalistickotechnických metod a prostředků mezi vyšetřovatelem a znalcem spíše dále prohlubovat.

Již dnešní stav je takový, že ani předběžné zkoumání věcných důkazů neprovádí zpravidla vyšetřovatel, ale povolává si k tomu specialisty. Vyšetřovatel se nanejvýše omezuje na nejjednodušší technické postupy, zejména optické (lupa, šikmé osvětlení, zřídka mikroskop).

Tímto konstatováním však nechci vytvářet argumenty pro oprávněnost vyloučení kriminalistické expertizy jako samostatné vědy. Domnívám se,

3) Selivanov, N. A.: Věščestvennyje dokazatelstva, Moskva 1971, str. 85.

že rozdílnost v úrovni kriminalistickotechnických poznatků a v jejich aplikaci různými subjekty neopravňuje k rozdělení jednotného základu kriminalistiky.

Předmět a objekty kriminalistické expertizy tvoří součást předmětu a objektů kriminalistiky. Plody kriminalistického bádání, na němž se podílejí jak teoretici, tak praktici včetně kriminalistických znalců, slouží jak vyšetřovatelům, tak znalcům, byť i v rozdílné úrovni. Kriminalistická expertiza se neobejde bez přímého styku s kriminalistickou teorií a praktickou kriminalistickou činností vyšetřovatelů, protože odtud čerpá podněty dalšího rozvoje a jim zároveň i slouží.

Proto jsem toho názoru, že za dnešního stavu nelze hovořit o kriminalistické expertize jako o samostatné vědní disciplíně. To však podle mého mínění neuzavírá možnost takového vývoje do budoucna. Určitý náznak obdobné tendence (i když za poněkud jiných podmínek a na širším základě) lze pozorovat u tzv. forenzních disciplín, mezi nimiž především soudní lékařství se konstituovalo do značné části na základě soudně expertizní činnosti a představuje dnes relativně samostatný vědní obor.⁴⁾

§ 2. Kriminalistická expertiza jako společenská funkce

V části kriminalistické teorie se lze setkat s názorem, že nelze vystačit s pohledem na kriminalistickou expertizu jako na jednu z řady soudních expertiz. Kriminalistická expertiza má prý zcela mimořádné a privilegované postavení v rámci existující organizace boje se zločinností. Zvláštnost tohoto postavení spočívá v organizovaném, institucionalizovaném uspořádání kriminalistické expertizní služby a také v mimořádné důležitosti kriminalistické expertizy pro potírání delikvence.

Orgány, u nichž je výkon kriminalistické expertizní služby soustředěn, zaujímají podle tohoto stanoviska relativně samostatné místo mezi ostatními státními orgány, podílejícími se na boji s kriminalitou. Postavení těchto orgánů je svým významem souměřitelné s postavením jiných složek státního aparátu, např. s postavením operativně pátracích nebo vyšetřovacích orgánů. Jádrem tohoto pojetí by se dalo vyjádřit výrokem prof. Tomislava Markoviče, ředitele Institutu pro kriminalistické expertizy a kriminologická zkoumání při sekretariátu vnitra Socialistické republiky Chorvatska v Záhřebu: „Kriminalistická expertiza musí mít charakter společenské funkce.“⁵⁾

Prof. Markovič soudí, že kriminalistické expertizy jsou dnes v rámci ostatních prostředků, uplatňovaných k potírání zločinnosti, zcela nepostradatelné a nezastupitelné. Má-li být splněn cíl trestního řízení, musí

⁴⁾ V poslední době se v SSSR objevily návrhy některých kriminalistů na konstituování nové vědní disciplíny — soudní expertologie. Tato věda by měla zahrnovat mj. též teorii jednotlivých druhů soudních expertiz, tedy i kriminalistické expertizy. Bližší rozbor této otázky se vymyká možnostem této studie. Viz Vinberg, A. N., Malachovskaja, N.: Suděbnaja expertologija — novaja otrasl nauki, Socialističeskaja zakonnosť č. 11/1973, Moskva.

⁵⁾ Markovič, T.: Úloha kriminalistiky a expertizy v důkazním právu socialistických zemí, referát přednesený na V. mezinárodním kriminalistickém sympoziu v Moskvě v roce 1968.

být poskytnuto též kriminalistické expertizní službě náležitě místo a musí mít společenský charakter, jaký mají všechny ostatní orgány soudnictví a jiné společenské služby.

Tyto postuláty se tedy vztahují především k uspořádání kriminalistické expertizní služby. Kromě toho jsou však přisuzovány dalekosáhlé funkce též samotné kriminalistické expertize.

Markovič o tom říká: „V nových podmínkách se mění i sama podstata expertizy. Namísto statických se projevují její dynamické rysy. Kriminalistický expert určité specializace, aniž by vyčkával přesné formulace určitých otázek ze strany vyšetřovacích orgánů nebo soudu, na které má odpovědět, začíná sám všestranné prošetřování události. Význam jednotlivých faktů, způsoby a metody jejich sbírání a objasnění jsou nezřídka takovými otázkami, na které zpravidla účastníci řízení nejsou s to odpovědět. Kriminalistický znalec přistupuje k určité události s cílem objasnit problém, zda byl spáchán trestný čin či nikoliv. Jestliže byl spáchán, přistupuje znalec ke zjištění dalších faktů, jako např. jakým způsobem byl trestný čin spáchán, čím byl proveden, jaké důkazy usvědčují osobu, která spáchala trestný čin atd.“ Na jiném místě označuje Markovič kriminalistického znalce výslovně jako „specializovaného pomocníka soudu“.

Vidíme, že pojetí znalce jako „pomocníka soudu“ přezívá v této interpretaci do dnešní doby.

Jsem toho názoru, že z principiálních důvodů je pro socialistický trestní proces koncepce znalce jako pomocníka soudu nepřijatelná. Znalec není orgánem činným v trestním řízení a nelze ho vybavovat ve vztahu k projednávané trestní věci a ve vztahu k jiným procesním subjektům (především obviněnému) oprávněními, která jsou charakteristická jen pro státní orgány činné v trestním řízení. Domnívám se, že taková koncepce by odporovala samotným principům výstavby socialistického státního aparátu. Za úspěšné vyšetření věci je plně odpovědný pouze vyšetřovatel a jeho kompetenci nelze převádět na znalce.

Zároveň nelze nevidět, že neustálé ožívování představ o zvláštním postavení znalce zřejmě odráží objektivně pocíťovanou potřebu zainteresovat na potírání kriminality více než dosud odborný, vědecký živel.

Dochází tu, podle mého názoru, k uvědomění si určitého rozporu mezi špičkovými vědeckými možnostmi, které nabízí kriminalistická teorie a jiné vědní obory a mezi nedostatečným využíváním a malé efektivnosti této pomoci ve vyšetřovací praxi. Svého času existovala např. v části sovětské kriminalistické literatury představa, že všechny vymoženosti kriminalistickotechnických prostředků a metod bude s to vnášet do trestního procesu samotný vyšetřovatel, jestliže bude dostatečně kriminalisticky vzdělán. Odtud vyplývalo též neustálé zdůrazňování faktu, že existuje jen jediná kriminalistická technika, společná pro vyšetřovatele i znalce. Tyto představy se neukázaly jako zcela reálné, protože poměrně široký kvalifikační profil vyšetřovatele, orientovaný především na právní sféru, neumožňuje dostatečně efektivně uplatnit všechny vymoženosti kriminalistické techniky samotným vyšetřovatelem.

Někteří kriminalisté proto ožívají myšlenky o tom, že by to měl být kriminalistický znalec, který by se iniciativněji než dosud zapojil do vyšetřovacího procesu a zajistil by efektivní využití kriminalistickotechnických poznatků a prostředků ve vyšetřovací praxi. Volá se po tom, aby kriminalistická expertiza překonala svou pasivitu, aby nevyčkávala na

úkoly zadané zvnějšku vyšetřovatelem a soudem, nýbrž aby začala iniciativně plnit širší úkoly vyšetřování, např. pátrat po nových zdrojích důkazů, objasňovat i takové okolnosti, na které nebyla dotázána apod.

Jsem toho názoru, že skutečně je žádoucí, aby byly ve větším rozsahu a rychleji než dosud uplatňovány ve vyšetřování všechny výsledky kriminalistické teorie, mj. i nejpokrokovější kriminalistickotechnické metody a prostředky. Zároveň si však myslím, že kriminalistická expertiza zde může splnit jen omezené poslání a že není tou nejefektivnější formou, jak prosadit splnění tohoto požadavku.

Kriminalistická expertiza, má-li plnit důkazní funkci, musí mít *objektivní charakter*. Budou-li znalci zároveň de facto realizovat pátrací, vyhledávací a vyšetřovací úkony, lze pochybovat o jejich objektivitě a nezávislém postavení na ostatních procesních subjektech. Tato prioritní důkazní role skutečně vtiskuje kriminalistické expertize jistý statický ráz, projevující se v tom, že znalec plní „objednávku“ zadanou vyšetřovatelem. Tento statický ráz nelze chápat jako naprostou pasivitu znalce ve vztahu k předmětu kriminalistické expertizy, vymezenému vyšetřovatelem. Naopak, od znalce by měly vycházet impulsy k tomu, aby kriminalistická expertiza přispěla co nejúplněji ke splnění cílů dokazování. Avšak tato aktivita znalce je limitována tím, že on sám nesmí opatrovat důkazy a je závislý na podkladech, které jsou mu předloženy.

Jestliže vyslovuji dosti skeptický názor na možnosti vyšetřovatelů uplatnit ve vyšetřování efektivně všechny vymoženosti kriminalistické techniky a jestliže zároveň tvrdím, že ani kriminalistickým znalcům toto poslání nepřislouší, vzniká otázka, kdo je k tomu tedy „kompetentní“?

Jsem toho mínění, že tuto úlohu mají plnit v předprocesním stadiu specializované technické složky Bezpečnosti a v trestním stíhání odborníci pod vedením vyšetřovatele. Tito specialisté nejsou nositeli důkazů, a proto od nich není třeba požadovat objektivní postavení. Jejich vzdělání a dostatečně úzká specializace jim umožňuje „držet krok“ s pokrokem vědy. Co se týká jejich odborné kvalifikace, ta může být stejně dobrá jako u znalců.

Pro co nejefektivnější využití odborníků z oblasti kriminalistické techniky je výhodné jejich úzké sepětí s operativně pátracími a vyšetřovacími součástmi Bezpečnosti. Vhodnou organizační formou pro jejich zapojení jsou rovněž metody týmové práce.

De lege ferenda by bylo zapotřebí upravit procesní status odborníků v trestním řízení, jak to činí např. tr. ř. RSFSR. Touto otázkou se zde nebudu blíže zabývat a odkazuji na příslušnou literaturu.⁶⁾

⁶⁾ Kladný postoj k účasti odborníků v trestním řízení a zároveň potřebu vyjádřit jejich postavení v trestním řádu vyslovili např. Růžek, A.: Dokazování svědkem a znalcem, Socialistická zákonnost č. 7–8/1971, Praha; Bárta, B.: Postavení znalce a odborníka v čs. trestním řízení, Socialistické soudnictví č. 5/1965, Praha; Mathern, V.: K problematice účasti odborníků v trestnom konaní, Právny obzor č. 4/1972, Bratislava; Kollár, J., Mathern, V.: K otázke účasti odborníka a znalca v trestnom konaní, Právny obzor č. 6/1965, Bratislava. Odmitavé stanovisko k otázce prípustnosti přibírání odborníka v trestním řízení zastává Blaha, A.: Odborník a znalec v trestnom konaní, Socialistické súdnictvo č. 10/1966, Bratislava.

Kriminalistickou expertizu chápou jako jeden z druhů soudních expertiz, tedy jako pramen důkazu.

Kriminalistická expertiza má obecné znaky, společné všem soudním expertizám. Kromě toho má své specifické znaky, které jí poskytují mezi ostatními soudními expertizami relativně samostatné postavení, umožňující hovořit o ní jako o svébytném druhu soudní expertizy.

Jaké jsou to diferenciativní znaky, které odlišují kriminalistickou expertizu od ostatních druhů soudních expertiz?

Jedním z těchto diferenciativních znaků je *obsah odborných znalostí*, které se uplatní při znaleckém zkoumání. Tak jako je např. pro nařízení soudně psychiatrické expertizy rozhodující to, že k zodpovězení důkazně relevantních skutečností je zapotřebí specifických psychiatrických znalostí, tak i pro nařízení kriminalistické expertizy je rozhodující to, že k rozřešení otázek je zapotřebí specifických znalostí z oblasti kriminalistiky.

Na této rovině druhu odborných znalostí je tedy druhovým rozdílem (differentia specifica), určujícím svéráznost kriminalistické expertizy proti jiným expertizám to, že při kriminalistické expertize se uplatní odborné kriminalistické znalosti.

Toto zjištění se může zdát banální a samozřejmé; přesto však tento způsob definování kriminalistické expertizy vyvolává určité obtíže, čehož důsledkem je fakt, že různí autoři zahrnují do okruhu kriminalistických expertiz i takové expertizy, které sem nepatří, nebo že raději volí jiné způsoby definování pojmu kriminalistické expertizy. Proč tomu tak je? Domnívám se, že potíže při definování kriminalistické expertizy druhem použitých odborných znalostí vyplývají z několika skutečností.

Proti jiným vědním disciplínám, jejichž předmět je víceméně ustálen dlouholetým vývojem, je situace kriminalistiky těžší o to, že otázka jejího předmětu je stále věcí diskuse. Kriminalistika počítá svůj vývoj teprve na desetiletí, což je pro konstituování a stabilizaci vědního oboru krátká doba.

Přesnému vymezení předmětu kriminalistiky je zřejmě na překážku i její výrazně interdisciplinární charakter. Kriminalistika využívá poznatků jak věd společenských, tak přírodních a technických, přičemž část těchto poznatků používá v nezměněné podobě, část jich tvůrčím způsobem přepracovává pro účely boje s kriminalitou. Jistá oblast poznatků kriminalistiky si tedy uchovává užší či volnější sepětí s jinými vědními disciplínami. Možnost hraničních případů, při nichž přichází v úvahu pochybnost, zda k jejich zkoumání je „kompetentní“ kriminalistika či jiná vědní disciplína, je zde zvlášť častá. Tyto pochybnosti se promítají i do úvah o volbě znalce.

Dochází tu potom k určitému bludnému kruhu: Kriminalistická praxe samozřejmě nemůže vyčkávat, až teorie rozřeší jednoznačně otázku předmětu kriminalistiky a musí zajišťovat výkon znalecké služby i v případech pochybnosti o tom, který vědní obor má tu kterou expertizu zajišťovat.

Pro kriminalistickou praxi jsou přitom velmi vítané výhody, které s sebou přináší organizace kriminalistické expertizní služby, jako je např. rychlost provádění expertiz, snadná dosažitelnost expertů apod. To vede ke snaze, aby do rámce dosavadních znaleckých institucí, které původně zajišťovaly jen kriminalistickou znaleckou službu, byli začleňováni i znalci

jiných vědních a technických oborů, např. chemie, fyziky, bezpečnosti práce, protipožární ochrany atd.

Tento fakt, vyplývající z určitých praktických a organizačních zřetelů, se někdy zpětně promítá i do chápání předmětu kriminalistiky a pojmu kriminalistické expertizy, jejíž druhy bývají nepatřičně rozšiřovány. Je upouštěno od požadavku tvůrčího přepracování poznatků jiných věd a za dostačující znak pro začlenění určitých poznatků do rámce předmětu kriminalistiky je pokládána jejich snadná a častá aplikovatelnost pro potřeby boje s kriminalitou.

Domnívám se, že někteří autoři při vymezení pojmu kriminalistické expertizy přeceňují *funkční aspekt* a projevují tendenci zařazovat mezi kriminalistické expertizy všechny expertizy, které slouží potřebám trestního stíhání. V tomto pojetí se většina soudních expertiz řadí mezi kriminalistické expertizy.

Funkční hledisko nepochybně není zanedbatelné. Společenská potřeba („společenská objednávka“) hraje při konstituování nových vědních oborů nesporně významnou roli a jednotná oblast použití vědeckých poznatků v praxi působí k dalšímu integrování vědy. Skutečně lze pozorovat, jak tzv. aplikované a mezi nimi zejména interdisciplinární vědní obory sdružují původně odlehle a nesourodé poznatky a sjednocují je v nový systém. Tento proces probíhá často pod sjednocujícím vlivem jednotného cíle — jediné funkce.

Jsem však toho názoru, že funkční hledisko nemůže samo o sobě dovršit integraci nové vědní disciplíny „pod praporem“ jednotné funkce. Mnohokrát bylo v obecné metodologii věd připomenuto obecně platné pravidlo: Sjednotit lze jen to, co je samo vnitřně jednotné.

Jednotná funkce nepostačuje sama k tomu, aby sjednotila určitý soubor poznatků do rámce jedné vědní disciplíny. Rozhodující je, jak správně zdůrazňuje Pješčak,⁷⁾ jednota určitého okruhu jevů objektivního světa, který zkoumá příslušná věda. Okruh těchto objektivních jevů, je-li vnitřně integrovaný, předurčuje vznik jednotného systému teoretických poznatků (pojmu, zákonitosti), jednotného systému metod poznání a praktické činnosti.

Sjednocující role určité vědní oblasti není samoučelná. Má své oprávnění pouze tehdy, jestliže integrující disciplína sjednocené poznatky tvůrčím způsobem přepracovává, obohacuje a uspořádává do nového systému, jestliže přináší novou kvalitu. Jednotná funkce je sice doprovodným znakem jednotné vědní disciplíny, ale není rozhodujícím kritériem. Jednomu účelu, jedné funkci může sloužit i více vědních oblastí.

Z toho dovozují, že také v námi sledované oblasti boje se zločinností může funkční roli odborného zkoumání skutečností důležitých pro trestní řízení plnit nejen kriminalistická expertiza, ale též jiné druhy soudních expertiz, odvozujících se od jiných vědních disciplín.

Není také správné směšovat otázky organizace kriminalistické znalecké služby s pojetím předmětu kriminalistiky a s vymezením pojmu kriminalistické expertizy. Nemůže být žádných námitek proti tomu, aby přednosti

⁷⁾ Pješčak, J. a další: Nástin úvodu do studia kriminalisticko-bezpečnostních oborů, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1968, str. 30.

kriminalistické expertizní služby byly účelně využívány i v oblastech jiných expertiz, případně aby znalci jiných vědních oborů pracovali v institutech kriminalistické expertizy. Tím se ovšem tyto jiné expertizy nestanou kriminalistickými expertizami.

Charakterem kriminalistiky jako interdisciplinárního oboru je dáno, že řada odborných znalostí, používaných při kriminalistické expertize, nemá vysloveně kriminalistický ráz. Kriminalistický znalec využívá poznatků i jiných věd, např. matematiky, fyziky, chemie apod., v jejich nezměněné podobě. Jistá suma těchto znalostí patří ke kvalifikačnímu vybavení kriminalistického experta a aplikace těchto poznatků v rozsahu, který patří ke znalcově odbornosti, nemění sama o sobě charakter kriminalistické expertizy. Rozhodující je, aby převážná část těchto poznatků měla odborný, kriminalistický ráz. Tam, kde vedle kriminalistických znalostí bude třeba i hlubších odborných znalostí z jiného oboru, je nutné nařídit vedle kriminalistické expertizy ještě expertizu z dalšího oboru, případně tzv. komplexní expertizu.

Vymezení kriminalistické expertizy jako takové soudní expertizy, při které je ke znaleckému zkoumání používáno kriminalistických odborných znalostí, předpokládá, že je dostatečně zřejmé, jaké je vymezení samotné kriminalistiky.

Situace zde není bohužel bez problémů. Do dnešního dne se vedou o vymezení předmětu kriminalistiky a pojmu kriminalistické vědy spory. Přesahovalo by dalece záměr této práce, kdybych chtěl podat byť jen obzorný přehled všech těchto názorů, a proto mi nezbyvá, než odkázat na literaturu pojednávající o tomto problému. V posledních letech se touto otázkou zabývali u nás především Pješčak a Polášek, ze sovětských autorů Vasiljev, Vinberg, S. P. Mitričev, z polských Horoszowski a další.⁸⁾

Ztotožňuji se s definicí kriminalistiky, kterou podává v jedné ze svých posledních prací Pješčak: „Kriminalistika jako samostatná věda přispívá k ochraně společenských vztahů vhodných a výhodných pro dělnickou třídu a ostatní pracující před jednáními nebezpečnými pro společnost tím, že objasňuje zákonitosti vzniku různých stop a soudních důkazů a že vypracovává podle potřeb trestního zákona a trestního řádu metody a jim odpovídající postupy, prostředky a operace v zájmu úspěšného odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti.“⁹⁾

Kriminalistická expertiza je kriminalistickou praktickou činností. Vztah mezi kriminalistickou vědou a kriminalistickou expertizou by se dal srov-

⁸⁾ Srov. např. Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, VVÚK GP, Praha 1965; Polášek, V.: Predmet, štruktúra a metódy kriminalistiky, Právnické štúdie XX, VSAV, Bratislava 1972; Vasiljev, A. N.: Predmet kriminalistiky, Socialističeskaja zakonnosť č. 1/1967, Moskva; Vinberg, A. I.: Puti razvitiya teoriji kriminalistiky, Sovětskoje gosudarstvo i pravo č. 8/1955, Moskva; Mitričev, S. P.: Kriminalistika i kriminalističeskaja expertiza, Socialističeskaja zakonnosť č. 5/1966, Moskva; Horoszowski, P.: Kryminalistyka, Warszawa 1958.

⁹⁾ Pješčak, J. a kol.: Nástin úvodu do studia kriminalisticko-bezpečnostních oborů, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1968, str. 44.

nat se vztahem teorie a praxe (ovšem s tím, že kriminalistická expertiza je pouze částí kriminalistické praxe).

Kriminalistika si činí nárok zabývat se vůbec všemi soudními expertizami, neboť je pokládá za jedny z metod zajišťování a využívání stop a soudních důkazů. Kriminalistika pohlíží na každou soudní expertizu jako na dílčí instrument, používaný vyšetřovatelem k důkaznímu využití stop a různých okolností trestného činu. Kriminalistika se tedy zabývá v podstatě metodologickou stránkou využití soudních expertiz k objasnění trestného činu a usvědčení jeho pachatele. Všímá si toho, co má učinit vyšetřovatel, aby byl získán kvalitní znalecký posudek, tj. jaké jsou jeho úkoly v etapě přípravy ke znaleckému zkoumání, při nařizování soudní expertizy, při předkládání objektů expertizy znalci, při eventuální další spolupráci vyšetřovatele se znalcem a též toho, jak má vyšetřovatel využít výsledků soudní expertizy k dalšímu postupu vyšetřování.

Tyto stránky zkoumá kriminalistika u všech druhů soudních expertiz, tedy též u kriminalistické expertizy.

Avšak vztah kriminalistické expertizy ke kriminalistice je mnohem bližší a obsahuje mnohem bohatší náplň. Kriminalistika se navíc zabývá též „naturální“ stránkou kriminalistické expertizy, tj. vlastní odbornou podstatou znaleckého zkoumání za pomoci kriminalistických odborných znalostí a metod.

V sovětské kriminalistické literatuře bývá vyslovován názor, že teoretickou a metodickou základnou, udávající specifikum kriminalistické expertizy, je ta část kriminalistiky, která je nazývána kriminalistickou technikou.¹⁰⁾ Kriminalistická technika je přitom pokládána za jednu ze tří částí kriminalistiky, jak je charakteristické pro většinu současných sovětských kriminalistických prací. Např. Bělkin definuje kriminalistickou techniku takto: „Kriminalistická technika je systémem technických (v širokém smyslu) prostředků, postupů a metodik, určených ke sbírání a zkoumání důkazů a k realizaci jiných způsobů odhalování a předcházení trestných činů... Kriminalistickou techniku tvoří *prostředky*, kterými se rozumí různé aparatury, nástroje, materiály, *technické postupy* sbírání důkazů, např. takové, jako postupy odhalování slabě viditelných stop prstů ruky, postupy snímání různých stop a *metodiky zkoumání důkazů*, tj. doporučení o charakteru a obsahu prostředků a metod různých kriminalistických zkoumání včetně kriminalistických expertiz.“¹¹⁾

Vymezení kriminalistické techniky činí velké potíže a tento pojem bývá v kriminalistické literatuře různě definován. Obtíže vyvolává již ten samotný fakt, že chápání pojmu „technika“ v kriminalistice je značně odchylné od obecného pojmu technika, jak je užíván v jiných oblastech lidské činnosti. Žádná z obvyklých definic se nehodí jako druhový pojem k pojmu kriminalistická technika, takže kriminalistická technika je definována v podstatě nezávisle na obvyklém vymezení pojmu technika. Je potom spíše záležitostí konvence, než racionálního zdůvodnění, proč

¹⁰⁾ Srov. např. Šljachov, A. R.: *Sovremennyje problemy teorii i praktiki kriminalističeskoj expertizy v SSSR*, doktorská disertace, Moskva 1971, str. 37.

¹¹⁾ Kriminalistika, kolektiv autorů Vysoké školy MOOP SSSR, pod redakcí R. S. Bělkina a G. G. Zujkova, Moskva 1968, str. 9.

např. kriminalistická evidence je pokládána za odvětví kriminalistické techniky.

Podstatnou námitkou proti tomuto pojetí však je, že při dělení kriminalistiky na kriminalistickou techniku, kriminalistickou taktiku a metodiku vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů dochází k umělému rozdělování různých stránek kriminalistiky, které se ve skutečnosti uplatňují v nerozlučné souvislosti. Proto souhlasím s Pješčakovou kritikou naznačeného systému kriminalistiky a přikláním se k jeho koncepci.¹²⁾ Bližší rozbor této otázky zde nepodávám a odkazuji na citovanou Pješčakovu práci.

Proto také v této práci neakceptuji obvyklé tvrzení, že teorií kriminalistické expertizy je kriminalistická technika. Činím tak z toho důvodu, že pochybuji o možnosti definovat kriminalistickou techniku jako samostatnou část kriminalistiky.

Na druhé straně nelze vystačit s tvrzením, že kriminalistická expertiza je takovým druhem soudní expertizy, při níž se uplatní kriminalistické znalosti. Již výše jsem naznačil, že jisté kriminalistické znalosti se uplatní při každé soudní expertize.

Je tedy přece jen z celého okruhu kriminalistických znalostí třeba vyléčit ty, které jsou specifické pro kriminalistickou expertizu.

Specifickou pro oblast kriminalistické expertizy je ta část kriminalistické teorie, která zkoumá materiální stopy trestných činů a jiné věcné důkazy. Materiální stopou přitom rozumím každou věcnou změnu v objektivní skutečnosti, která vznikla jako odraz události, jež je předmětem vyšetřování. Jak podrobněji rozvedu v další části práce, jsou to právě materiální stopy trestného činu, které jsou hlavním objektem kriminalistické expertizy. Proto také příslušná část kriminalistické teorie, která objasňuje proces tvorby materiálních stop a způsoby jejich zkoumání a využívání k důkazním účelům, je onou částí kriminalistických znalostí, které se uplatní při kriminalistických expertizách.

V Pješčakově systému kriminalistiky je tato část kriminalistických znalostí obsažena v první části kriminalistické vědy, v části nazvané „kriminalistické metody odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti“, v oddíle věnovaném obecným otázkám kriminalistické praktické činnosti.¹³⁾

Pro úplnost je třeba dodat, že kriminalistika se nezabývá vůbec všemi materiálními stopami a všemi věcnými důkazy ze všech jejich aspektů. Z toho také vyplývá, že ani objektem kriminalistických expertiz nejsou všechny materiální stopy a všechny věcné důkazy.

Jak známo, rozvinula se kriminalistika jako věda poměrně mladá na bázi poznatků jiných přírodních, technických a společenských věd (fyziky, chemie, biologie, psychologie ...). Tam, kde kriminalistika údaje těchto věd tvůrčím způsobem přepracovala, tvoří tyto znalosti součást obsahu kriminalistiky a ty materiální stopy a jiné věcné důkazy, k jejichž zkoumání se těchto kriminalistických znalostí využívá, patří mezi objekty kriminalistických expertiz. Příkladem takových materiálních stop jsou např. stopy daktyloskopické, balistické, mechanoskopické.

Jsou však též takové materiální stopy a některé věcné důkazy, které

¹²⁾ Viz Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, VVÚK GP, Praha 1965, str. 130 násl.

¹³⁾ Srov. Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, VVÚK GP, Praha 1965, str. 113 násl.

nevykazují žádné zvláštní odlišnosti od analogických objektů, vyskytující se v jiných oblastech přírody a společenského života. Takové objekty byly zpravidla ještě před vznikem kriminalistiky zkoumány jinými vědními odvětvími a předmětem jejich zájmu zůstaly i nadále, pokud kriminalistika neobohatila poznatky o nich, využívané při odhalování a vyšetřování trestných činů, žádným tvůrčím přínosem. Někdy zde hraje určitou roli i tradice a nepochybně též váha vědecké autority vedoucích osobností oboru, hlubší propracovanost daných otázek v rámci „tradičních“ disciplín, personální a materiální vybavení příslušných pracovišť.

Tak je možno vysvětlit, že např. různé biologické stopy (krev, sperma, sliny, vlasy...) zkoumá, pokud jde o určení jejich přírodovědných vlastností, i nadále biologie, příp. soudní lékařství, a nikoliv kriminalistika. Proto také uvedené stopy patří mezi objekty biologické expertizy. Hranice mezi „kompetencí“ různých věd ke zkoumání některých materiálních stop a jiných věcných důkazů je však dosti neostrá a tentýž objekt může být z různých aspektů zkoumán více vědními obory.

Tak např. krevní stopa je zkoumána biologickou expertizou, pokud jde o zjištění biologických vlastností krve, např. určení krevních skupin. Jestliže nás však na dané krevní stopě zajímá mechanismus vytvoření stopy (úhel dopadu krve na podložku, směr a síla dopadající krve apod.) nebo jestliže v krevní stopě jsou zároveň zobrazeny znaky povrchové struktury nějakého objektu (otisk chodidla v krevní kaluži apod.), přísluší zkoumání těchto skutečností kriminalistice a tudíž také kriminalistické expertize.

Dá se tedy říci, že kriminalistická expertiza je takovým druhem soudní expertizy, při které je ke znaleckému zkoumání využíváno odborných kriminalistických znalostí o materiálních stopách trestného činu a o jiných věcných důkazech.

Paralelním diferenciacním znakem kriminalistické expertizy je to, že při znaleckém zkoumání jsou využívány specifické metody, postupy a prostředky kriminalistiky. Takové vymezení kriminalistické expertizy používá např. Vinberg, když píše: „Obsahem kriminalistické expertizy je především zkoumání věcných důkazů speciálními postupy a prostředky kriminalistiky.“¹⁴⁾

Pokládám tento diferenciacní znak rovněž za správný, vystihující dostatečně specifikum kriminalistické expertizy na rozdíl od jiných druhů expertiz. Je skutečností, že každá ucelená soustava odborných znalostí, tvořící vědní disciplínu, pracuje se specifickými metodami poznání. Existence specifických metod poznání je jedním ze znaků samostatnosti určitého vědního oboru. Dá se dokonce vyslovit jistá závislost mezi specifikem té které oblasti poznání a specifickými metodami, používanými v poznávacím procesu. Specifikum určité oblasti poznání „rodí“ v procesu pozná-

¹⁴⁾ Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1956, str. 8.

vací činnosti specifickou metodu poznání, vedoucí optimálním způsobem k cíli. Je tedy získání určité sumy specifických znalostí doprovázeno vznikem specifických metod. Tyto metody se zpravidla objevují empiricky, při praktické poznávací činnosti. Po svém objevení vstupují do zásobnice ostatních poznatků v dané oblasti poznání a nadále jsou uvědoměle a aktivně využívány.

Jaké konkrétně to jsou metody, postupy a prostředky, používané při kriminalistické expertize, o tom podrobně pojednává metodologie kriminalistické expertizy.

Závěrem je možno podat tuto *definici* kriminalistické expertizy:

Kriminalistická expertiza je takovým druhem soudní expertizy, při kterém se ke znaleckému zkoumání využívá odborných kriminalistických znalostí o materiálních stopách a jiných věcných důkazech a používá se specifických kriminalistických metod, postupů a prostředků zkoumání těchto objektů.

§ 4. Uplatnění kriminalistické expertizy mimo rámec trestního stíhání

V kriminalistických pracích se kriminalistická expertiza většinou apriorně zařazuje mezi tzv. soudní expertizy a její použití je předpokládáno pro oblast trestního řízení. Takové pojetí je oprávněno potud, že samozřejmě naprostá většina kriminalistických expertiz se uplatní jako důkazní prostředek v trestním řízení. V tomto případě se právní režim znaleckého dokazování řídí ustanoveními § 105–111 tr. ř.

Expertizní činnost se však neuplatňuje pouze na úseku trestního řízení.

Kriminalistická expertiza, i když spíše výjimečně, se může uplatnit i v občanském soudním řízení (občanský soudní řád — zák. č. 99/1963 Sb. ve znění novel — se o znaleckém dokazování zmiňuje v ust. § 127).

Jako příklad může posloužit znalecký posudek z oblasti daktyloskopie, vypracovaný KÚ VB v Praze na základě usnesení Krajského soudu v Praze ve věci nezletilého J. Š. o určení otcovství. V řízení se vyskytly pochybnosti o tom, zda kontrolní otisk prstu, sejmутý zdravotnickými orgány na zápisu o odběru krve, je otiskem prstu domnělého otce J. P. Znalecký posudek prokázal, že otisk prstu o odběru krve pochází skutečně od J. P. (Znalecký posudek KÚ VB v Praze čj. 4492/601-68.)

Jiným druhem řízení, na něž se vztahuje režim zákona o znalcích, je správní řízení. Zákon č. 71/1967 Sb. o správním řízení (správní řád) v ust. § 36 výslovně pamatuje na znalecké dokazování. Kriminalistická expertiza se ve správním řízení může vyskytnout poměrně často, stejně jako v řízení o přestupcích, uskutečňovaném před národními orgány nebo jinými orgány státní správy podle zákona č. 60/1961 Sb.

Příkladem takové „administrativní“ expertizy je znalecký posudek, který zpracoval KÚ VB v Praze na dožádání Městské vojenské správy v Brně. Při vojenském odvodu byl branec R. F. odeslán lékařem na vyšetření do fakultní nemocnice a byla mu

předána zalepená obálka, obsahující údajně 13 lékařských nálezů. Po rozlepení obálky v nemocnici se v ní nacházelo jen 11 dokladů.

Znalecký posudek došel k závěru, že předložená obálka byla s největší pravděpodobností rozlepena. (Znalecký posudek KÚ VB v Praze čj. 35118/605-60.)

Jiným druhem řízení, než je správní řízení, je např. řízení před státní arbitráží, před státním notářstvím apod.

Pokud se tedy o kriminalistické expertize hovoří jako o soudní expertize a její uplatnění se vztahuje jen na oblast trestního řízení, naznačuje se tím, že kriminalistická expertiza vznikla především na úseku boje s trestnou činností, kde má své rozhodující uplatnění. Je-li kriminalistická expertiza používána v rámci trestního stíhání, musí se tak dít ve formách, předepsaných trestním řádem. Není ovšem vyloučeno, aby, byť i výjimečně, se kriminalistická expertiza uplatnila též v řízení před jinými státními orgány. Z uvedených příkladů vyplývá zřetelně, že i v těchto případech jsou řešené úkoly velmi příbuzné úkolům, vyskytujícím se v trestním řízení. V těchto případech se použití kriminalistické expertizy řídí ustanoveními zákona o znalcích a příslušnými procesními předpisy, jako je občanský soudní řád, správní řád, zákon o státní arbitráži apod.

V diskusích bývá nadhazován problém, zda o kriminalistické expertize můžeme hovořit i tehdy, když kriminalistické odborné zkoumání je provedeno mimo rámec trestního stíhání a kdy se nejedná ani o žádné jiné řízení před státním orgánem ve formálním slova smyslu. Takovéto kriminalistické odborné zkoumání se vyskytuje především v předprocesním stadiu odhalování latentní kriminality nebo při plnění jiných zákonných opatření v rámci boje proti kriminalitě v mezích zákona č. 40/1974 Sb. o SNB nebo zákona č. 60/1965 Sb. o prokuratuře. Mám zde na mysli případy, kdy odborné kriminalistické zkoumání uskuteční na dožádání orgánů činných v trestním řízení nebo na dožádání bezpečnostních orgánů v době před zahájením trestního stíhání osoby nebo instituce, které mají formální status znalce nebo znaleckého ústavu, protože jsou zapsány v příslušném seznamu, vedeném podle zákona o znalcích.

V diskusích se v podstatě projevuje shoda v tom, že výsledky těchto zkoumání nelze použít jako důkazní prostředek po zahájení trestního stíhání, protože čs. trestní řád to nedovoluje (srov. ust. § 158 odst. 3 tr. ř.). Na provádění těchto odborných zkoumání se nevztahuje ani režim zákona o znalcích, protože nejde o řízení před státním orgánem.

Vedle toho je však uváděno, že samotný zákon o znalcích předpokládá v ust. § 1 odst. 2, že může existovat i taková znalecká činnost, která neslouží potřebám řízení před státními orgány, ani není v souvislosti s právními úkony občanů a organizací. Takováto, svého druhu „vnitroresortní“ expertizní činnost, se na úseku kriminalistiky v ČSSR vyskytuje velmi často. Kriminalistická odborná zkoumání provádějí v naprosté většině instituce, začleněné do resortu ministerstva vnitra. Tyto instituce podávají jak znalecké posudky podle trestního řádu, tak posudky, sloužící bezpečnostním orgánům mimo rámec trestního stíhání. Tato zkoumání, prováděná mimo rámec trestního stíhání, tvoří značnou část, ne-li většinu všech kriminalistických zkoumání.

Po věcné stránce se tyto „mimoprocenší“ posudky většinou neliší od znaleckých posudků. Vypracovávají je tytéž orgány, za použití stejných metodických a technických prostředků a postupů. Ani dokument, obsahující výsledky zkoumání, se ve valné části případů neliší od znaleckého posudku, vypracovaného v trestním řízení a jako „znalecký posudek“ bývá někdy i označován.

Tato odborná kriminalistická zkoumání tedy naplňují věcné pojmové znaky expertizy, za které např. sovětský kriminalista Ejsman pokládá: 1. použití speciálních znalostí; 2. provedené zkoumání; 3. podání posudku o výsledku zkoumání.¹⁵⁾ Výsledky tohoto zkoumání slouží jako podklad pro další postup státního orgánu nebo dokonce pro jeho rozhodnutí (v případě usnesení o zahájení trestního stíhání), i když nejde o důkazní prostředek ve formálním slova smyslu.

Z těchto důvodů jsem vyslovil v článku z roku 1971¹⁶⁾ názor, že i tato kriminalistická zkoumání, pokud vyhovují věcným znakům expertizy, lze označit jako kriminalistické expertizy. V tomto pojetí zahrnuje pojem „kriminalistická expertiza“ širší oblast znalecké činnosti, než je podávání znaleckých posudků v trestním řízení podle ust. § 105 a násl. tr. ř., případně v řízení před jinými státními orgány a lze pod něj podřadit i odborné kriminalistické posudky, vypracované před zahájením trestního stíhání.

Většina československých kriminalistů se však domnívá, že pro tato mimoprocenší odborná kriminalistická zkoumání není termín kriminalistická expertiza vhodný; ten by měl být vyhrazen pouze pro expertizu vypracovanou podle trestního řádu po zahájení trestního stíhání.

Odborné zkoumání mimo rámec trestního stíhání bývá označováno jako „odborné vyjádření“, „odborná zpráva“, „posudek odborníka“, dříve též „kriminálně technický posudek“.

U některých kriminalistických teoretiků se zřejmě projevuje obava, že vyčlenění kriminalistické expertizy mimo rámec ostatních soudních expertiz by mohlo vést ke snaze přeceňovat význam tohoto kriminalistického prostředku. Jistě zde hraje roli též obava, že případné terminologické změny by mohly vyvolávat nejasnosti a omyly v praxi a vést k nedodržování ustanovení trestního řádu o znaleckém dokazování.

Těmto námitkám, které převažují, nelze nepřiznat opodstatnění. Uznávám, že je účelné používat i nadále označení kriminalistická expertiza pouze pro expertizy použité jako pramen důkazu v rámci řízení před státními orgány nebo v souvislosti s právními úkony občanů a organizací, na něž dopadá režim zákona o znalcích. Naprostá většina těchto expertiz se uplatní jako soudní expertizy v rámci trestního stíhání. Po metodické a technické stránce mají kriminalistická odborná zkoumání a kriminalistická expertiza mnohé společné rysy. Rozdíl mezi nimi spočívá ve způsobu právní úpravy a v mezích použitelnosti obou těchto prostředků. Tato zvláštní právní forma kriminalistické expertizy však zčásti ovlivňuje i metodickou a technickou stránku znaleckého zkoumání.

¹⁵⁾ Ejsman, A. A.: Zaključeniye experta, Moskva 1967, str. 89.

¹⁶⁾ Musil, J.: Pojem kriminalistické expertizy, Československá kriminalistika čís. 2/1971, Praha.

PŘEDMĚT KRIMINALISTICKÉ EXPERTIZY

Předmětem kriminalistické expertizy se rozumějí úkoly, které tato expertiza řeší na rozdíl od jiných druhů soudních expertiz. Takto vymezený předmět se někdy nazývá obecným předmětem a jím se budu v této kapitole zabývat.

Kromě toho se ještě rozeznává tzv. konkrétní předmět expertizy, za který se považují otázky, položené vyšetřovatelem znalci v usnesení o nařízení expertizy.

Předmět kriminalistické expertizy je velmi široký a není snadné dospět k jeho přesné definici. Na jeho vymezení se podílí jednak trestněprocesní teorie a jednak kriminalistika.

§ 1. Trestněprocesní aspekty vymezení předmětu kriminalistické expertizy

Trestněprocesní požadavky, ovlivňující řešení tohoto problému, jsou stejné u všech druhů soudních expertiz a proto se zde o nich zmíním jen stručně.

Kriminalistická expertiza je institutem dokazování a proto jejím předmětem mohou být jen takové skutečnosti, které jsou důkazně relevantní (srov. § 89 odst. 1 tr. ř.).¹⁾

Ust. § 105 odst. 1 tr. ř. říká, že znalec se přibere, „je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí“. Pro stanovení předmětu expertizy je třeba zodpovědět otázku: Které to jsou skutečnosti, k jejichž objasnění jsou třeba odborné znalosti? Ke zjednodušení terminologie je budu označovat jako „odborné problémy“.

Odbornost problémů má svou kvalitativní i kvantitativní stránku. Z kvalitativního hlediska je odborným problémem každý problém, který není problémem právním a není řešitelný na základě obecných vzdělanostních a zkušenostních znalostí.

U některých druhů soudních expertiz vyvolává požadavek, aby předmětem expertizy nebyl problém právní, určité potíže a bývá občas porušován. Takové nebezpečí hrozí např. u expertizy soudně psychiatrické, expertizy z oboru bezpečnosti dopravy, z oboru ochrany a bezpečnosti práce. V oblasti kriminalistické expertizy se s těmito závadami zpravidla nesetkáváme.

Chybuje se občas v tom, že ke znaleckému zkoumání jsou předkládány i takové problémy, které nejsou odborné, protože jsou řešitelné na základě obecných vzdělanostních a zkušenostních znalostí.

Příkladem může posloužit trestní věc proti obviněnému S. A. pro trestný čin vraždy a trojnásobný pokus vraždy. Obviněný, ačkoliv byl při zadržení prohledán, uschoval ve svém oděvu pistoli, kterou při výslechu na S-VB v Košicích náhle vyňal a jednoho příslušníka VB zastřelil a druhého těžce zranil.

¹⁾ K tomu viz Čísařová, D.: Předmět dokazování, Stát a právo č. 13, Academia, Praha 1967, str. 69 násl.

Vyšetřovatel položil mj. znalci-balistikovi otázku, zda „při oblečení nohavic, dlhých spodkov a krátkých bielich spodkov, prihliadajúc na vrecúško, bola objektivna možnosť úschovy pištole v rozkroku obvineného tak, že táto ani pri opakovanom prehladaní tela nebola orgánmi VB nájdená“.

Znalec zcela správně neřešil tuto otázku znaleckým zkoumáním a doporučil provést vyšetřovací pokus. (Znalecký posudek KÚ VB v Praze čj. 205/621-70.)

Odbornost problematiky, která má být řešena kriminalistickou expertizou, má nepochybně i svou kvantitativní stránku. Striktně vzato, bylo by možno za odborný problém balistiky a lékařství pokládat třeba otázku, zda zásahem střely do srdce z normálně fungující pistole ráže 9 mm na vzdálenost 1 metru je možno usmrtit člověka. Přesto by zřejmě žádný vyšetřovatel k zodpovězení této otázky nenařizoval expertizu.

Je zřejmé, že problémy, které mají být řešeny expertizou, musí vykazovat jistý vyšší kvantitativní stupeň odbornosti. Učebnice čs. trestního řízení to např. vyjadřuje lapidárně: „To neznamená, že by orgán činný v trestním řízení musel přibrat znalce v každé složitější věci, nýbrž jen, že nemá v závažných otázkách přeceňovat své speciální znalosti, neboť by tím mohl věci spíše uškodit než prospět.“²⁾

Určení toho kvantitativního stupně odbornosti, od kterého je třeba k řešení problémů přibrat znalce, není snadnou záležitostí. Jediným myslitelným kritériem pro stanovení této hranice je vzdělanostní a zkušenostní úroveň lidí. Jistá minimální suma odborných znalostí vstupuje do obecného povědomí širokého okruhu lidí a stává se součástí znalostí standardního občana jisté širší či užší kategorie.

Po jistou dobu neexistovala jednota názorů na to, které osoby mají reprezentovat standard, rozhodný pro stanovení obecné vzdělanostní a zkušenostní úrovně.

Někteří buržoazní procesualisté minulého století měli za to, že rozhodná je zde míra znalostí u toho soudce, který konkrétní věc rozhoduje. Tak soudil např. Mayer.³⁾

Vcelku však už v buržoazní procesualistice převládal názor, že osoba konkrétního vyšetřovatele nebo soudce nemůže být rozhodující, a to už z toho prostého důvodu, že trestní řízení prochází různými stadii, na nichž se podílí více orgánů činných v trestním řízení. Např. již Storch píše, že znalce je třeba přibrat „i tehda, když by soudce v určitém případě kupř. za příčinou zvláštního svého studia soukromého nebo za příčinou zaměstnání ze záliby provozovaného potřebné vědomosti odborné sám měl; rozhoduje zajisté objektivná povaha dotčených skutečností nebo úsudků, a nikoliv nahodilá osobní znalost soudcova“⁴⁾ Stejný názor vyslovuje např. Miříčka, Prušák a další. V buržoazní procesní teorii se pak ustálil názor, že záleží na obecné úrovni vědomostí, s nimiž lze počítat u průměrného soudce. Např. Kallab píše, že znalci se přibírají tehdy, když „zjištění skutečností pro proces závažných je možné jen pomocí odborných vědomostí, které u soudce nelze předpokládati“⁵⁾

²⁾ Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1971, str. 170.

³⁾ Mayer, S.: Commentar zur österreichische Strafprozessordnung, I. díl, 1878, str. 421.

⁴⁾ Storch, F.: Řízení trestní rakouské, díl II., Praha 1897, str. 90.

⁵⁾ Kallab, J.: Učebnice trestního řízení, Brno 1930, str. 137.

S obdobným názorem, že totiž pro řešení otázky, kdy je třeba přibrat znalce, je rozhodující obecná úroveň vědomostí vyšetřovatelů a soudců, se můžeme setkat i v socialistické literatuře. Např. Čelcov a Čelcovová píší, že znalci se přibírají v situaci, když „při vyšetřování trestních věcí se vyskytují taková fakta, k jejichž zjištění a tím více k objasnění jejich souvislosti s ostatními okolnostmi věci je nedostatečná životní a profesionální zkušenost vyšetřovatele a soudce“.⁶⁾

Domnívám se, že v socialistické procesní teorii nemůže takové stanovisko obstát. Řešení tohoto problému nemůžeme hledat pouze v rozboru institutu expertizy, nýbrž v obecných zásadách socialistického trestního procesu. Jde v podstatě o zodpovězení otázky, kdo je tzv. *adresátem dokazování*.

Tímto adresátem nepochybně jsou v první řadě orgány činné v trestním řízení, protože jim přísluší právo provádět dokazování a na základě jeho výsledků vynášet rozhodnutí. Kromě nich jsou však adresáty dokazování i ostatní procesní strany, především obviněný (též poškozený, zúčastněná osoba, ev. další osoby). I jim přiznává zákon významná oprávnění podílet se na dokazování. Lze si ztěžít představit, jak by např. mohl obviněný reálně uplatňovat své právo na obhajobu, jestliže by mu bylo dokazování nesrozumitelné z důvodu velké náročnosti odborné problematiky.

Avšak nejenom k osobě obviněného a ostatních procesních stran je třeba přihlížet. Základní principy socialistického trestního procesu předpokládají, že výkon trestního soudnictví podléhá demokratické kontrole ze strany společnosti. Proto patří veřejnost soudního řízení mezi přední zásady socialistického soudnictví. Tento princip zajišťuje nejen demokratickou kontrolu činnosti státních orgánů společnosti, ale též realizaci výchovného poslání trestního řízení. Zástupci veřejnosti, přítomní na jednání soudu, jsou seznamováni s nebezpečnými protispoločenskými činy pachatelů, čehož smysl spočívá v tom, aby byli odrazováni od páčání trestných činů a aby se sami angažovaně zapojili do boje proti zločinnosti.

Mají-li být všichni občané přesvědčeni o spravedlnosti vynášených rozsudků a má-li na ně trestní řízení výchovně působit, musí pro ně být celé soudní jednání, včetně dokazování, srozumitelné.

Z toho tedy vyplývá, že otázku odbornosti dokazovaných problémů nelze řešit ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení. Vzdělanostní úroveň těchto osob bývá pravidelně vyšší, než úroveň adresátů dokazování v onom širokém smyslu slova, naznačeném shora. Zejména také znalosti kriminalistiky mají tyto orgány mnohem vyšší, než ostatní občané. Reprezentativní vzorek pro určení průměrné vzdělanostní a zkušenostní úrovně je třeba stanovit na co nejširší základně „průměrného občana“ našeho státu. Znalosti, které převyšují tento průměrný zkušenostní a vzdělanostní standard, je třeba pokládat za odborné. Jestliže pro řešení určitého problému v trestním řízení je třeba použít tyto odborné znalosti, musí být nařízena soudní expertiza.⁷⁾

Stanovit průměrnou zkušenostní a vzdělanostní úroveň není samozřejmě nijak snadné. Je třeba přihlídnout k mnoha faktorům. Hlavní význam má

⁶⁾ Čelcov, M. A., Čelcová, N. V.: Proveděníje expertizy v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1954, str. 11.

⁷⁾ Ejsman, A. A.: Zaključeníje experta, Moskva 1967, str. 99 násl., zastává stejný názor.

průměrné dosahované školní vzdělání, typické pro danou populaci. V našem státě např. zhruba 80 % obyvatel ukončí celé základní devítileté vzdělání a naprostá většina obyvatel absolvuje buď některý učební obor nebo střední školu. Proto lze pokládat za nesporné, že průměrná vzdělanostní úroveň přesahuje školní vědomosti, dané osnovami ZDS. Kromě toho každý občan získává nové vědomosti svou praktickou činností v zaměstnání a v denním životě. Nelze přehlédnout ani popularizační působení hromadných sdělovacích prostředků, osvětovou činnost, různé mimoškolní formy vzdělávání apod., které nesporně vykonávají značný vliv na stále se zvyšující kulturní úroveň obyvatelstva.

Jak zřejmo, je průměrná zkušnostní a vzdělanostní úroveň proměnlivou kategorií s tendencí ke vzestupu. To, co bylo ještě před 50 lety ryze odbornou záležitostí, může být dnes obecně známým poznatkem. Z toho ovšem nelze vyvozovat, že počet expertiz v trestním řízení bude klesat. Domnívám se, že právě naopak. Věda a technika budou rozšiřovat své možnosti na stále nové a nové oblasti poznání, takže bude přibývat těch problémů, které budou mít odborný charakter a to rychlejším tempem, než poroste průměrná vzdělanostní a zkušnostní úroveň.

Novelizace ust. § 105 odst. 1 tr. ř. z roku 1973 (zák. č. 48/1973 Sb.) umožnila nahradit znalecký posudek v jednoduchých případech potvrzením nebo odborným vyjádřením příslušného orgánu, o jejichž správnosti nejsou pochybnosti. Vyhovělo se tak hlasům, ozývajícím se z řad praktických pracovníků bezpečnosti, prokuratury a soudů, které poukazovaly na přílišnou komplikovanost znaleckého dokazování v jednoduchých případech, na průtahy, které při něm vznikají, a v neposlední řadě též na jeho nákladnost. Tento zjednodušený způsob dokazování je možné pokládat za správný tam, kde odborná problematika je natolik jednoduchá, že se blíží obecné zkušnostní a vzdělanostní úrovni občanů. „Jednoduchost“ je zde třeba vztahovat k odborné problematice, nikoliv snad k závažnosti projednávané trestní věci nebo k důkazní složitosti.

Myslím, že je namístě určité varování před nadužíváním této možnosti zjednodušeného odborného dokazování. Přece jen je třeba mít na zřeteli, že systém procesních a organizačních záruk vytváří lepší předpoklady věrohodnosti dokazování u expertizy, než u listinného důkazu.

§ 2. Kriminalistické aspekty vymezení předmětu kriminalistické expertizy

Předmět kriminalistické expertizy je odvozen od předmětu kriminalistiky. Pješčak tvrdí, že předmětem kriminalistiky je zkoumání zákonitostí dvojího druhu:

1. „zákonitosti vzniku soudních důkazů a jiných skutečností významných z hlediska boje s kriminalitou“;
2. „zákonitosti zjišťování a využívání soudních důkazů a jiných skutečností v zájmu rychlého, úplného a objektivního odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti“.⁸⁾

⁸⁾ Pješčak, J. a kol.: Nástin úvodu do studia kriminalisticko-bezpečnostních oborů, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1968, str. 32, 33.

Dále do předmětu kriminalistiky zahrnuje též některé problémy, vztahující se k operativně pátrací činnosti a k předcházení trestné činnosti (cit. práce str. 34, 35).

V jaké formě a v jakém rozsahu se promítá předmět kriminalistiky do předmětu kriminalistické expertizy?

Je očividné, že předmět kriminalistické expertizy je užší než předmět kriminalistiky, protože nikoliv všechny problémy, které zkoumá kriminalistika, mohou přicházet v úvahu jako předmět kriminalistického znaleckého zkoumání. To je dáno již tím, že kriminalistická expertiza je praktickou kriminalistickou činností, zatímco kriminalistika jako celek zahrnuje též oblast teorie.

Kriminalistická expertiza nezkoumá zákonitosti vzniku, zjišťování a využívání soudních důkazů, nýbrž pouze projevy těchto zákonitostí v konkrétních okolnostech trestní věci. Aplikuje tedy poznatky kriminalistické vědy na praktické, jednotlivé případy.

Kriminalistická expertiza nepodrobuje zkoumání vůbec všechny soudní důkazy. Její zájem je zaměřen na *materiální stopy* a jiné věcné důkazy (blíže o tom pojednávám v následující partii, věnované objektům kriminalistické expertizy). Druhá kategorie stop, tzv. „stopy ve vědomí lidí“, je sice zkoumána kriminalistikou, která např. vypracovává taktická doporučení pro vedení výslechu, rekonstrukce apod., avšak není podrobována kriminalistickému znaleckému zkoumání.

Lidská psychika je zkoumána psychiatrií a psychologií, jejichž rozvoj, prohlubující se specializace, propracovaná teorie a metodologie, jakož i nesporný vliv tradice mají za následek, že „stopami ve vědomí“ se ve znalecké oblasti zabývá soudně psychiatrická a soudně psychologická expertiza.

Existuje názor prof. Pješčaka, že soudní psychiatrie, soudní psychologie a další tzv. forenzní disciplíny tvoří součást kriminalistiky v širším slova smyslu.⁹⁾ Při tomto pojetí by bylo možno pokládat také soudně psychiatrickou a soudně psychologickou expertizu za druh kriminalistické expertizy. Domnívám se však, že tomu tak není. Soudní psychiatrie, soudní lékařství, soudní psychologie a další forenzní disciplíny mají mnohem blíže ke svým „mateřským“ disciplínám, tj. k psychiatrii, lékařství, psychologii atd., v jejichž rámci tvoří relativně samostatná odvětví. Zvláštnosti objektů a předmětu zkoumání těchto expertiz, dané okolnostmi trestného činu a podmínkami trestního řízení, nejsou natolik výrazné, aby odůvodňovaly jejich přiřazení do rámce kriminalistických expertiz.

Za předmět kriminalistické expertizy pokládám různé důkazně relevantní skutečnosti, vztahující se k materiálním stopám a jiným věcným důkazům. Domnívám se, že podat vyčerpávající charakteristiku toho, co vše může být těmito důkazně relevantními skutečnostmi, nebo je taxativně vypočíst, je nemožné. Je tomu tak proto, že „záběr“ kriminalistiky ve vztahu k naznačeným objektům zkoumání je velice široký. Pokrývá okolnosti související se vznikem těchto objektů a s jejich trváním od doby předcházející vyšetřované události, přes její průběh, až do doby znaleckého zkoumání. Kriminalistická expertiza dále zkoumá vzájemné vztahy skutkových okol-

⁹⁾ Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky, VVÚK GP, Praha 1965, str. 26.

ností vyšetřované události a nejružnější charakteristiky (časové, prostorové, dynamické...) stop a jiných věcných důkazů. Předmět kriminalistické expertizy je obtížně ohraničitelný též proto, že samotné objekty kriminalistického znaleckého zkoumání tvoří velice pestrou paletu: materiální stopou nebo jiným věcným důkazem může být prakticky téměř každý předmět materiálního světa.

Proto se mohou pokusit pouze o demonstrativní výčet úkolů, které kriminalistická expertiza řeší:

A) Individuální identifikace

Nejčastějším úkolem kriminalistické expertizy je zjištění totožnosti individuálně určených objektů souvisejících s vyšetřovanou událostí podle jejich stop a jiných zobrazení nebo podle jejich částí, neboli individuální identifikace.

Problematika kriminalistické identifikace je velice rozsáhlá, takže na tomto místě si povšimnu pouze vztahu identifikace k vymezení předmětu kriminalistické expertizy.

Identifikační zkoumání je pro kriminalistickou expertizu tak charakteristické, že někteří autoři dokonce pro ni používají označení *identifikační expertiza*.¹⁰⁾ Toto označení není zcela přesné, protože kriminalistická expertiza řeší i jiné než identifikační otázky. Nelze proto souhlasit s názorem, redukujícím úkoly kriminalistické expertizy na identifikaci, který vyslovil např. Ertevcijan.¹¹⁾ Vedle toho identifikační otázky mohou řešit i jiné, než kriminalistické expertizy.

Při kriminalistické expertize se identifikace uskutečňuje pouze na základě věcných stop nebo jiných materiálních zobrazení. Identifikace podle „stop v paměti“ není řešena expertizou, nýbrž rekognicí.

Lze se setkat s názorem, že identifikace při kriminalistické expertize se může opírat o „stopy v paměti“ a sice v případech rekonstruování podoby člověka podle údajů poznávacích svědků. K tomuto účelu jsou v kriminalistice sestrojovány různé technické aparatury, např. přístroj zvaný „Portable Portrait Comparator“, „Mimic“ nebo „Identi – Kit“. Jsem toho názoru, že tento úkon nemá povahu kriminalistické expertizy, nýbrž pouze operativně pátracího prostředku. Poznávací hodnota tohoto úkonu není založena na výsledcích znaleckého zkoumání, ale pouze na subjektivních údajích poznávající osoby, která má sestavení obrazu plně ve své moci. Příslušný odborník, který přístroj obsluhuje, je pouze „poslušným nástrojem“, pracujícím podle pokynů poznávající osoby a nemůže výsledek nijak ovlivnit. Takováto pasivní role je ztěží slučitelná s postavením znalce jako zdroje důkazu. Ostatně poté, co by na základě sestaveného portréту byla vypátrána hledaná osoba, byla by jistě důkazní informace čerpána z bezprostředního zdroje, tj. např. uskutečněním rekognice.

Tím nechci nijak zlehčovat význam těchto technických prostředků,

¹⁰⁾ Srov. Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugovnomn processe, Moskva 1956, str. 7.

¹¹⁾ Ertevcijan, A. N.: Osnovnyje voprosy teorii i praktiki kriminalističeskoj expertizy, autoref. kand. disertace, Leningrad 1961, str. 5.

soudím však, že jejich důkazní váha nemůže nijak stoupnout, jestliže by výsledky jimi získané byly „oděny“ do roucha kriminalistické expertizy. Jejich místo je mezi operativně pátracími prostředky.

Za dnešního stavu je předmětem kriminalistické expertizy individuální identifikace na základě materiálních stop nebo jiných zobrazení pouze v těch případech, kdy k identifikaci jsou využívány především identifikační vlastnosti vnější stavby objektů nebo lidské vlastnosti funkční a dynamické. Na využití těchto vlastností jsou založena jednotlivá kriminalistická identifikační odvětví, jako trasologie, balistika, mechanoskopie, písmoznalectví atd. Všechna tato kriminalistická odvětví jsou od počátku vývoje kriminalistiky zaměřena na řešení identifikačních úkolů, a proto přinesla tvůrčí poznatky a tvůrčí metody a prostředky poznání, které neposkytovala a neposkytuje žádná jiná přírodní nebo technická věda.

Jiná je, podle mého názoru, situace, pokud jde o zkoumání vlastností vnitřního složení a vnitřní struktury (např. chemické složení látky, krystalická stavba, buněčná stavba...) a o zkoumání jiných vnitřních vlastností (např. vlastnosti optické, elektromagnetické, radioaktivní, u člověka duševní vlastnosti atd.).

Domnívám se, že kriminalistika za dnešního stavu svého rozvoje není schopna plnit odpovědně úkol zkoumání všech těchto identifikačních vlastností. Je tomu tak proto, že v roli objektů kriminalistické identifikace vystupuje nepřehledná škála objektů živé i neživé přírody. Kdyby kriminalistika chtěla zkoumat všechny stránky a aspekty těchto objektů využitelné k identifikaci, rozptýlila by se do obtížně definovatelné šíře a musela by absorbovat ohromné množství poznatků a metod zkoumání.

Taková „monopolizace“ všech identifikačních zkoumání do rámce kriminalistiky je zbytečná i z toho důvodu, že různorodé objekty identifikace jsou z aspektů vnitřního složení a jiných vnitřních vlastností zkoumány jinými přírodními a technickými disciplínami a výsledky jejich zkoumání jsou plně použitelné též v identifikačním procesu. Je proto namístě, aby identifikaci z těchto aspektů prováděli znalci chemici, fyzici, biologové apod., a nikoliv kriminalisté.

Je ovšem pravda, že specifické úkoly trestního řízení a zvláštnosti zkoumaných objektů odůvodňují uvnitř obecných přírodovědných a technických disciplín vyčlenění speciálních poznatků a speciálních metod do relativně samostatných odvětví, jako je soudní chemie, soudní lékařství apod. Tento diferenační proces je zákonitý a specializace těchto oborů je ku prospěchu dokazování.¹²⁾

B) Nedovršená identifikace

Vedle individuální identifikace spadají do předmětu kriminalistické expertizy další identifikační zkoumání, která nekončí zjištěním identity. Pro tyto druhy zkoumání používám termín „nedovršená identifikace“ a zahrnuji sem stanovení skupinové příslušnosti objektů a stanovení shodnosti neskupinových vlastností.

¹²⁾ K problematice kriminalistické identifikace viz blíže Musil, J.: Kriminalistická identifikace, Československá kriminalistika č. 1/1974, Praha.

Aby tato identifikační zkoumání spadala do předmětu kriminalistické expertizy, musí se vztahovat k takovým objektům, které jsou zásadně individualizovatelné, tj. k objektům, majícím relativně stabilní vnější formu. Dále je pro tuto kriminalistickou nedovršenou identifikaci charakteristické, že přednostně vychází, podobně jako individuální identifikace, z identifikačních vlastností vnější stavby objektů a pokud jde o člověka, též z vlastností funkčních a dynamických.

Tzv. přírodovědná identifikační zkoumání (nazývaná též klasifikační zkoumání) nezařazují do předmětu kriminalistické expertizy.¹³⁾

C) Neidentifikační zkoumání

Jak zjišťování individuální totožnosti, tak tzv. nedovršenou identifikaci, bychom mohli shrnout pod společné označení „identifikační zkoumání“. Ta tvoří nejčastější a nejcharakterističtější obsah předmětu kriminalistické expertizy.

Kromě nich se však můžeme setkat též s dalšími úkoly kriminalistické expertizy, které jsou označovány jako neidentifikační zkoumání. Jde o široký komplex otázek, týkajících se určení mechanismu událostí, místa, času, způsobu, posloupnosti událostí a dějů, příčinné souvislosti mezi nimi, vzájemného působení objektů, jejich kvantitativních a kvalitativních charakteristik, existence vlastností a znaků, které nejsou bezprostředně vnitřně atd. Taxativní výčet těchto různých úkolů není možný. V některých pracích se můžeme setkat s pokusy o demonstrativní výčet těch otázek, které je možné klást znalci – kriminalistovi.¹⁴⁾

Uvedu příklady některých takových neidentifikačních kriminalistických zkoumání z praxe Kriminalistického ústavu VB v Praze:

Ke znaleckému zkoumání byl zaslán rám okna a střepy skla nalezené na místě údajného vloupání do prodejny Jednota. Znalci byla položena otázka, zda sklo bylo rozbito z venkovní nebo z vnitřní strany.

Znalec zkoumáním stop na rámu a podle charakteru prasků určil, že sklo bylo rozbito vylámaním z vnitřní strany rámu. (Znalecký posudek KÚ VB čj. 28 959/602-59.)

V trestní věci proti Z. H. pro vraždu byla znalci mj. předložena pistole nalezená u obviněného s otázkou, kdy z ní bylo naposledy vystřeleno.

Znalec po prozkoumání nespálených zbytků prachu a stavu koroze vnitřku hlavně vyslovil závěr, že ke střelbě mohlo dojít v den vraždy.

V téže věci byla znalci předložena kožená bunda zavražděného se stopami vstřelu s otázkou, z jaké vzdálenosti bylo střeleno.

Znalec podle okruhu ožehu a očazení a podle rozptylu nespálených prachových zrn v okolí vstřelu odpověděl, že ústí hlavně bylo vzdáleno 10 až 15 cm od bundy. (Znalecký posudek KÚ VB čj. 33 551/602-60.)

V trestní věci zastřelení Jaroslava Š. byla položena znalci otázka, jakým mechanismem došlo k výstřelu. Podle výpovědi manželky Jaroslava Š. mrštil on sám ze

¹³⁾ O nedovršené identifikaci viz blíže Pješčak, J. a kol.: Nástin základů kriminalistiky, skriptum, SPN, Praha 1973, str. 63 násl.

¹⁴⁾ Viz např. Vinogradov, J. V. a další: Expertizy na predvaritelnom sledstviji, Moskva 1967, str. 36 násl.

vztoku malorážkovou pistolí na podlahu, přičemž vyšla rána, kterou byl stojící Jaroslav Š. zasažen do prsou a usmrčen. Soudně lékařský posudek o pitvě vyslovoval na základě umístění vstřelu a střelného kanálu vážné pochybnosti o tom, že se událost odehrála tak, jak líčila manželka, čímž ji vydával v podezření z vraždy.

Znalec kriminalista zevrubným zkoumáním mechanismu zbraně, stop na nábojnici, stopy po úderu pistole na podlahu a stop vstřelu na oděvu a těle poškozeného a provedené rekonstrukci uzavřel, že k zastřelení došlo tak, jak vypovídala manželka zastřeleného. (Znalecký posudek KÚ VB čj. 33 659/702-57.)

Ke znaleckému zkoumání byla předložena pokladní kniha prodejny, v níž byly přeškrtnuty dva řádky, takže původní text byl zcela nečitelný. Znalci bylo uloženo zjistit, jaké bylo znění původního textu.

Zkoumáním v infračervených paprscích se znalci podařilo úkol splnit. (Znalecký posudek KÚ VB 2092/IV-3-5-71.)

Podobných úkolů by bylo možno uvádět stovky.

Zvláště významné v této skupině otázek jsou úkoly, týkající se stanovení příčinné souvislosti mezi různými jevy a okolnostmi trestného činu.¹⁵⁾

Stanovit, kdy k řešení úkolů podobného druhu je příslušná kriminalistická expertiza a kdy jiné druhy expertiz, je značně nesnadné. I zde dochází k pokusům pokládat za kriminalistické expertizy velmi různorodá zkoumání, někdy značně vzdálená od předmětu kriminalistiky. Jde např. o takové otázky, jako je určení příčiny požáru, příčiny defektu pneumatiky, příčiny lomu strojové součástky apod.

Všechny otázky tohoto druhu jsou podle mého názoru technickými otázkami, které má řešit např. požárně technická expertiza, expertiza z oboru vad materiálu atd.

Je opět zapotřebí stanovit obecné kritérium, které by u těchto neidentifikačních zkoumání umožnilo rozlišit, kdy spadají do předmětu kriminalistické expertizy a kdy do předmětu jiných druhů expertiz. Vinberg za takové kritérium pokládá „stupeň blízkosti k hlavní vědě – kriminalistice v jedněch případech a k fyzice, chemii, biologii apod. v jiných případech“.¹⁶⁾

Pokud jde o metody, použité při takových zkoumáních, považuje Vinberg za rozhodující „blízkost těchto metod k té základní nauce, v níž vznikly a na jejíž půdě je možný jejich plodný vývoj“ (tamtéž, str. 81).

Myslím, že takové stanovisko je správné. Kriminalistika jako aplikovaná věda má svůj smysl jen tam, kde může lépe než ostatní vědní obory plnit cíl, který je jí svěřen v boji se zločinností. Jestliže naopak pro řešení určitého problému znaleckého dokazování jsou způsobilější jiné vědní obory, třeba proto, že jsou lépe teoreticky a metodologicky vyzbrojeny, nemá smysl upírat jim jejich „kompetenci“ podat příslušnou expertizu.

Mohlo by se na první pohled zdát, že spor o příslušnost té které soudní expertizy je scholastický, ale není tomu tak. Na správném řešení této otázky závisí mnoho důležitých věcí.

Je to především perspektivní rozvoj příslušné soudní expertizy. Oboha-

¹⁵⁾ K tomu viz blíže Sokolovskij, Z. M.: *Expertnoje issledovanije pričinnoj svjazi po ugovnym dělam*, Kijev 1970.

¹⁶⁾ Vinberg, A. I.: *Nasuščnyje voprosy teoriji i praktiki suděbnoj expertizy*, Sovětskoje gosudarstvo i pravo č. 6/1961, str. 82.

cování teoretických poznatků, zdokonalování metod a metodik zkoumání věcných důkazů, může se dít pouze na bázi té vědní disciplíny, která zkoumání příslušného druhu pokládá za svou organickou součást a neodsunuje je na periférii svého zájmu. Tato podmínka je u technických a přírodovědných expertiz splněna např. tehdy, jestliže objekty, vystupující v souvislosti s vyšetřováním trestní věci jako věcné důkazy, patří mezi běžné a široce rozšířené předměty, které nalézají své uplatnění jako předměty denní potřeby, výrobní prostředky, suroviny apod. a zároveň ty otázky, které mají důkazní význam jako předmět expertizy, jsou předmětem zájmu přírodních a technických disciplín i v jiných situacích. Např. zjištění příčiny lomu materiálu tvoří běžnou součást úkolů příslušné technické nauky o materiálu, která má s touto problematikou nesporně více zkušeností, než kriminalistika.

Také otázka výchovy znaleckých kádrů a zvyšování jejich odborné kvalifikace je do značné míry závislá na správném vymezení předmětu příslušné soudní expertizy.

Zmínil jsem se již o tom, že praxe někdy projevuje tendenci rozšiřovat předmět kriminalistické expertizy, k čemuž ji vedou organizační a praktické zřetele. Např. proto, že kriminalistická expertizní služba je dobře organizována, pracuje rychle, příslušné znalecké instituce mají dobrý zvuk, objevuje se někdy snaha začleňovat do rámce těchto znaleckých institucí i ty expertizy, které nejsou kriminalistické. Proti tomu by nemuselo být žádných námitek, pokud by v rámci těchto kriminalistických expertizních pracovišť pracovali znalci příslušné nekriminalistické odbornosti, jimž by technické vybavení znaleckého pracoviště umožňovalo vypracovat kvalitně příslušnou přírodovědnou nebo technickou expertizu.

Někdy tomu tak bohužel není. Stávají se i případy, kdy kriminalistické expertizní pracoviště poskytne znaleckému posudku pouze svou „hlavičku“, přičemž znalecké zkoumání je provedeno ve skutečnosti jinde.

Tak např. Kriminalistický ústav VB v Praze vypracoval znalecký posudek, vyžádaný vyhledávacím orgánem OO VB, z oboru tzv. defektoskopie. Jednalo se o případ lomu závěsného táhla vleku, taženého nákladním automobilem. Vlek po zlomení táhla vjel setrvačností na chodník, kde zranil občanku A. I. Znaleckým zkoumáním měla být zjištěna příčina zlomení táhla.

Na KÚ VB nebylo žádné znalecké zkoumání prováděno, nýbrž KÚ VB sám vyžádal znalecký posudek na katedře nauky o materiálu strojní fakulty ČVUT v Praze. Pracovník tohoto pracoviště uskutečnil příslušná zkoumání, jako makroskopickou prohlídku, metalografický rozbor a zkoušky tvrdosti a vypracoval písemný posudek, konstatující, že příčinou lomu táhla je únava materiálu. Tento posudek zaslal na KÚ VB.

Znalec KÚ VB posudek katedry přepsal jinými slovy do posudku opatřeného hlavičkou KÚ VB a podepsal svým jménem. V této podobě byl znalecký posudek zaslán dožadujícímu vyhledávacímu orgánu. (Znalecký posudek KÚ VB čj. 8596/603 D-67.)

Je samozřejmé, že tento postup je zcela nesprávný. Ohrožuje dokonce procesní práva orgánů činných v trestním řízení a procesních stran, uvádí je v omyl a znemožňuje jim přezkoumávat odbornou kvalifikaci znalce apod. Lze si těžko představit, jak by za této situace bylo možno realizovat

výslech pracovníka, který posudek vypracoval, jak má na mysli ust. § 110 odst. 2 tr. ř. Ani při maximální shovívavosti nelze zajisté tento postup označit za přibrání konzultanta, které připouští ust. § 10 odst. 2 zákona o znalcích, protože nejde o „zvláštní dílčí otázku“, nýbrž o celé znalecké zkoumání. Ostatně citované ustanovení výslovně stanoví povinnost uvést přibrání konzultanta v posudku, což se v daném případě nestalo.

Jistě by v podobných případech bylo namíště, aby KÚ VB odmítl podat požadovaný znalecký posudek, protože ani odborná kvalifikace, ani technické vybavení tohoto pracoviště neumožňují provést znalecké zkoumání a aby odkázal dožadující orgán na příslušné znalecké pracoviště.

Správně proto postupoval znalec KÚ VB v následujícím případě: O VB Plzeň-sever vyšetřovalo případ úmyslného poškození tří záchranných důlních masek, k němuž došlo na dole ve Zbūchu. Kriminalistickému ústavu byly položeny tyto otázky: „1. zda stopy poškozených v předložených třech důlních maskách byly způsobeny kládivem zabaveným ve výdejní těchto masek;

2. zda maska, která je úderem poškozená a není vzduchotěsná, mohla být nadále použita.“

Znalec odpověděl pouze na první otázku a ke druhé uvedl: „Tuto otázku nemůžeme odpovědět. Požadované zkoumání může provést výrobce těchto masek.“ (Znalecký posudek KÚ VB čj. 34 693/602-60.)

Závěrem této partie lze shrnout: Předmětem kriminalistické expertizy jsou tzv. neidentifikační zkoumání tehdy, jestliže úkoly těchto zkoumání jsou řešitelné za pomoci specifických kriminalistických poznatků a metod. V jiných případech jsou k jejich provádění příslušné soudní expertizy z těch vědních oborů, jimž jsou dané úkoly příbuzné.

V některých kriminalistických pracích je do předmětu kriminalistické expertizy zahrnována rovněž tzv. „kriminalistická diagnostika“.

Tento pojem se tradičně vyskytoval v československé poválečné kriminalistice. Tzv. kriminálně technická diagnostika zde byla charakterizována jako zjišťování hmotné podstaty nebo vlastností objektů,¹⁷⁾ přičemž na rozdíl od kriminalistické identifikace se zde zkoumání neděje srovnáváním objektů, nýbrž izolovaným zjišťováním hmotné podstaty nebo vlastností jednoho objektu.¹⁸⁾

Je zajímavé, že v poslední době se stejný pojem začíná vyskytovat i v některých pracích sovětských kriminalistů. Např. Snětkov definuje kriminalistickou diagnostiku „jako učení o zákonitostech poznávání kriminalistických objektů podle jejich znaků“.¹⁹⁾ I on odlišuje diagnostiku od kriminalistické identifikace stejně jako naši kriminalisté.

17) Srov. Základy kriminalistiky, pod redakcí B. Němce, Praha 1954, str. 167.

18) Viz též Učebnice kriminalistické techniky (maketa), kol. autorů pod vedením B. Němce, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1969, sv. I., str. 49.

19) Snětkov, V. A.: Kriminalističeskaja diagnostika, Materiály delegace SSSR na IX. mezinárodním kriminalistickém sympoziu, 1973, str. 4.

V tomto pojetí spadají do kriminalistické diagnostiky jak nedovršená identifikační zkoumání, tak neidentifikační zkoumání. Kromě toho sem však zmínění autoři zahrnují případy klasifikačních zkoumání (tzv. přírodovědná identifikace), jako je např. zjištění chemického složení neznámé látky z místa činu. Tím podle mého názoru příliš rozšiřují oblast kriminalistické expertizy.

I kdyby však nedocházelo k rozšiřování předmětu kriminalistické expertizy o oblast přírodovědné identifikace, domnívám se, že není důvodu vytvářet pro nedovršená identifikační zkoumání a neidentifikační kriminalistická zkoumání souhrnný pojem kriminalistická diagnostika. Rozdíly mezi oběma těmito oblastmi jsou tak značné, že vytvoření společného pojmu k pochopení jejich podstaty nijak nepřispívá.

D) Preventivní úkoly

Samostatným úkolem kriminalistické expertizy je také prevence trestných činů. Zaměření preventivní činnosti znalců může směřovat dvojím směrem:

1. K odhalování příčin a podmínek trestné činnosti.
2. K vypracování konkrétních doporučení k odstranění příčin a podmínek trestné činnosti.

Co do rozsahu podkladů, může tato znalecká preventivní činnost vplývat ze znaleckého zkoumání v rámci konkrétní trestní věci nebo ze zevšeobecnění většího počtu stejnorodých případů znaleckého zkoumání.

Jestliže se preventivní činnost znalce týká odhalování příčin a podmínek trestné činnosti v rámci konkrétní trestní věci, má procesněprávní charakter. To je možno dovodit z toho, že samotný trestní řád požaduje v ust. § 89 odst. 1 písm. f), aby v trestním stíhání byly prokázány též okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání.

Jak ukazuje praxe, jen zřídka se vyskytuje tento úkol jako výlučný předmět konkrétní expertizy; zpravidla je řešen v souvislosti s jinými úkoly.

Zkoumání, zaměřená ke zjištění příčin a podmínek trestné činnosti, nevykazují, proti jiným úkolům znaleckého zkoumání, žádné podstatné odlišnosti. Zdůraznit je třeba pouze toto: Expertiza je nařizována většinou již v přípravném řízení, v každém případě pak před pravomocným rozhodnutím o trestném činu. Není tedy v té době ještě zřejmo, zda vůbec půjde o trestný čin. Proto znalecké zkoumání je zaměřeno na skutečnosti, které vystupují jako potenciální příčiny trestného činu a v tomto smyslu musí být formulován i znalecký posudek.

Dále pak je třeba uvážit to, že trestný čin je podmiňován celou řadou příčin a podmínek, tkvějících jak ve vnějších faktorech, tak v osobě pachatele. Určit správné místo a význam jednotlivých složek zpravidla nemůže znalec, který má k dispozici jen část skutkových podkladů, nýbrž orgán činný v trestním řízení po shromáždění všech důkazů. Zejména je třeba dbát, aby znalec nepřekračoval meze své odborné kvalifikace.

Jestliže jde o zobecnění příčin a podmínek trestné činnosti na základě většího počtu expertiz nebo o doporučení směřující k odstranění příčin a podmínek trestné činnosti (ať již se tato doporučení týkají jednotlivého případu nebo zobecňují zkušenosti z řady expertiz), má tato činnost mimo-

procesní ráz.²⁰⁾ Povinnost vyvíjet tuto činnost nemají znalci a znalecké instituce stanovenou všeobecně žádným právním předpisem.

Profylaktická činnost znalců je nepochybně velmi žádoucí, protože je v souladu se snahou vyvíjenou socialistickým státem k likvidaci zločinnosti. Je proto zcela namístě, aby státní znalecké instituce byly zavázány (např. interním předpisem) působit i v tomto směru. Pokud jde o ty kriminalistické znalecké instituce, které působí v rámci resortu SNB, lze jejich povinnost všestranně preventivně působit vyvozovat z ust. § 1 odst. 2 zákona č. 40/1974 Sb. o SNB.

Profylaktické možnosti nejsou u všech druhů kriminalistických expertiz stejné. Prakticky žádné možnosti v tomto směru nejsou např. u daktyloskopické expertizy. Naproti tomu expertizy mechanoskopické, balistické a technické zkoumání dokumentů se mohou na poli prevence dobře uplatnit.

Mechanoskopická expertiza může zjistit okolnosti, usnadňující vloupání do objektů socialistického sektoru, jako jsou závady zabezpečení, snadno porušitelné plomby, konstrukční závady zámků apod. Balistická expertiza může odhalit technické závady na zbraních a střelivu a závady při používání zbraní a střeliva. Technické zkoumání dokumentů umožňuje zjistit okolnosti, které usnadňují pozměňování a falšování dokumentů, jako je použití nevhodného papíru na výrobu tiskopisů atd. Ve všech těchto případech může znalec navrhnout též vhodná opatření k zamezení těchto příčin. Někdy je vypracování zvláštního doporučení nadbytečné, protože z konstatování závady automaticky vyplývá nutnost příslušného preventivního opatření.

Z expertizní praxe Kriminalistického ústavu VB v Praze lze uvést např. tyto posudky, mající preventivní dosah:

V trestní věci požáru v nakládací hale AZNP Mladá Boleslav, ke kterému došlo 8. 3. 1971 a při kterém vznikla škoda 2 mil. Kčs, byla nařízena mechanoskopická expertiza.

Byl zkoumán zámek od dveří do haly, kde vznikl požár, za účelem zjištění, zda nebyl otvírán paklíčem nebo nepravým klíčem a zda není poškozen. Znalec uvedl do posudku mj.: „... použitý zámek je řešen jako mezipokojový a svou konstrukcí a dimenzí skříně a funkčních součástí je naprosto nevhodný k zabezpečení důležitých objektů.“ (Znalecký posudek KÚ VB v Praze čj. 744/621-71.)

Oboru balistiky se týkal znalecký posudek ve věci pracovního úrazu pracovníka J. T. na staveništi n. p. Pozemní stavby v Praze 9 na Proseku. J. T. dne 9. 12. 1969 nastřeloval šrouby do panelů technickým nastřelovačem zn. Blesk. Nastřelovač mu při práci upadl na zem, došlo k samovolnému výstřelu a J. T. byl zasažen vystřeleným šroubem a těžce zraněn.

Znalec v posudku mj. uvádí: „Technický nastřelovač nemá nasazený ochranný kryt ústí hlavně. Hlavněvá pojistka má místo původního čepu prostrčenou vystřelenou nábojku (nedostatečná oprava) a vratná pružina hlavněvé pojistky již delší

²⁰⁾ Za zmínku však stojí, že trestní řád NDR z roku 1968 zakotvuje v § 38 povinnost znalců „upozorňovat na opatření k předcházení protiprávním činům, vyplývající ze znaleckého zkoumání“.

dobu chybí (podle znečištěného lůžka pružiny). Za tohoto stavu pojistka samovolně drží v každé poloze zcela nedostatečně a její funkce jako pojistky je tím prakticky porušena, resp. vyřazena...“

Tím, že znalec konstatuje hrubé závady v bezpečnosti práce, může přispět k postihu odpovědných osob a k nápravě podobných vad v budoucnosti. (Znalecký posudek KÚ VB čj. 411/621-71.)

Velkou pozornost věnují preventivní činnosti kriminalistická expertizní pracoviště nejen u nás, ale i v ostatních socialistických zemích. Řada докладů o tom byla uváděna na VI. mezinárodním kriminalistickém sympoziu ve Zlatých Pískách v Bulharsku v roce 1969.

Nelze zastírat, že profylaktická činnost znalců-kriminalistů naráží mnohdy na potíže a nepadně se prosazuje. Orgány a organizace, jichž se navrhovaná preventivní opatření mají dotýkat, argumentují někdy značnou finanční nákladností návrhů nebo tím, že by došlo ke kolizi s jinými důležitými společenskými zájmy.

Např. maďarský kriminalista Katona v referátu na VI. mezinárodním kriminalistickém sympoziu uvádí, že maďarští znalci navrhli zavést přísnější opatření ve spořitelnách při vystavování vkladních knížek, znějících na doručitele, aby bylo zabráněno podvodným machinacím s vkladními knížkami. Tento návrh nebyl akceptován s odůvodněním, že by kladl překážky rozšíření hnutí spořivosti mezi občany, které „má důležitější národohospodářský význam než likvidace trestných činů, které při srovnání s tím působí daleko menší škodu“.

Také znalci z oboru mechanoskopie z našeho KÚ VB v minulých letech marně navrhovali zlepšení konstrukce krycí desky cylindrových zámků na dveřích. Používané bakelitové krycí desky jsou velmi snadno narušitelné a navíc z nich bezpečnostní vložka vyčnívá, což umožňuje snadné rozlomení vložky po zachycení vyčnívající části hasákem, francouzským klíčem nebo speciálním vylamovačem. Trestné činy páchané tímto způsobem jsou dosti časté, a proto bylo doporučováno, aby krycí desky byly vyráběny z plechu, který poskytuje spolehlivější ochranu, a aby byly profilovány tak, aby zakrývaly vystupující část vložky. Tento návrh se nepodařilo prosadit přesto, že KÚ VB zajistil dokonce vyrobení prototypu takové krycí desky. Výrobce se bránil přijetí návrhu poukazem na vyšší výrobní náklady, vyvolané větší pracností výroby a vyšší materiálovou spotřebou a s odůvodněním, že ani navrhované opatření nezvyšuje podstatným způsobem bezpečnost zámků.

Jak je zřejmo, neobejde se profylaktické snažení kriminalistických znalců bez problémů a očekává se od nich posouzení navrhovaných preventivních opatření v širším celospolečenském kontextu. Domnívám se však, že zájem na likvidaci zločinnosti patří ve společenské hierarchii hodnot na jedno z předních míst a že ani potíže, s nimiž se na tomto úseku znalci setkávají, by je neměly odrazovat od dalšího rozvíjení preventivní činnosti.

OBJEKTY KRIMINALISTICKÉ EXPERTIZY

Objektem soudní expertizy jsou hmotné součásti živé a neživé přírody, které mají nebo mohou mít nějaký vztah k vyšetřované události, přičemž odhalení tohoto vztahu vyžaduje použití odborných znalostí. Objekty soudních expertiz mohou být lidé, věci, zvířata.

Pro úplnost je třeba poznamenat, že v této partii se hovoří o tzv. obecných objektech expertizy. Kromě toho by bylo možno rozlišovat ještě konkrétní objekt, který zkoumá konkrétní expertiza v určité trestní věci.

Objektem soudní expertizy nejsou charakteristiky, vlastnosti a znaky, jichž je materiální objekt nositelem; výčet těchto aspektů spadá do vymezení předmětu soudní expertizy. Protože každý objekt materiálního světa disponuje celou řadou různých vlastností, jejichž zkoumáním se zabývá více vědních oblastí, vyplývá z toho, že jednotlivé objekty mohou být zároveň zkoumány více soudními expertizami.

To platí i o objektech kriminalistické expertizy, které mohou být současně podrobovány též expertize chemické, fyzikální, technické atd.

Jaké objekty zkoumá kriminalistická expertiza?

Často se lze setkat s tvrzením, že kriminalistická expertiza zkoumá věcné důkazy.¹⁾ Toto tvrzení je neúplné. Mezi objekty kriminalistické expertizy patří:

1. věcné důkazy,	3. jiné materiály trestní věci,
2. srovnávací materiál (vzorky),	4. výjimečně též člověk.

§ 1. Věcné důkazy

Ustanovení § 112 odst. 1 tr. ř. říká, že „věcnými důkazy jsou předměty, kterými, nebo na kterých byl trestný čin spáchán, které prokazují nebo vyvracejí dokazovanou skutečnost a mohou být prostředkem k odhalení a zjištění trestného činu a jeho pachatele, jakož i stopy trestného činu.“

Určitý materiální objekt je věcným důkazem proto, že je předpokládaným nositelem vlastností nebo znaků, kterými se projevuje jeho spojitost s trestní věcí a podle nichž je možno usuzovat na okolnosti vyšetřované události. Takovými okolnostmi trestní věci, o nichž může nést věcný důkaz informací, je zejména vztah mezi věcí a pachatelem, poškozeným nebo svědkem, změny, ke kterým došlo na předmětu v důsledku spáchání trestného činu, vztah věci k určitému místu nebo času atd. Podat vyčerpávající výčet všech objektů, které mohou jako věcný důkaz vystupovat a všech informací, které mohou nést, je nemožné.

V sovětské procesualistické literatuře se často zdůrazňuje, že k tomu, aby bylo možno pokládat materiální objekt za věcný důkaz, nestačí jeho objektivní souvislost (nebo předpoklad o této souvislosti) s vyšetřovanou událostí. Takovéto objekty jsou pouze „potenciálními“ věcnými důkazy. Aby se staly skutečnými věcnými důkazy, musí být procesním aktem

¹⁾ Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1956, str. 8, 9.

orgánu činného v trestním řízení vtaženy do procesu dokazování. Zdůrazňuje se tedy význam procesní formy při dokazování věcnými důkazy, která podle trestních řádů svazových republik vyžaduje tyto náležitosti:

- a) procesní dokument, obsahující údaje o původu materiálního objektu,
- b) protokol o ohledání tohoto objektu,
- c) usnesení o připojení tohoto objektu k materiálům trestní věci jako věcného důkazu (srov. čl. 84 tr. ř. RSFSR),
- d) připojení tohoto objektu k materiálům trestní věci in natura.²⁾

Naše procesní úprava není co do formálních náležitostí tak náročná, zejména nevyžaduje vynesení zvláštního usnesení o tom, že se věc připojuje jako věcný důkaz. Nelze neuznat, že zdůrazňování těchto formálních aspektů dokazování věcnými důkazy má svůj význam: Zejména přesná fixace okolností, za nichž byl věcný důkaz odhalen a jeho přesný popis mají z hlediska záruk zákonnosti značnou důležitost, protože mohou zamezit pozdějším pochybnostem o autentičnosti věcného důkazu.

Je rovněž pravda, že určitý objekt se stane důkazem teprve tehdy, když reálně vstoupí do procesu dokazování tím, že je orgánem činným v trestním řízení za důkaz pokládán; před tímto okamžikem vystupuje pouze jako možný důkaz. V souvislosti s kriminalistickou expertizou nám však tato distinkce nemusí činit obtíže, protože věcný důkaz se stává objektem kriminalistické expertizy vždy „z vůle“ orgánu činného v trestním řízení, který jej předkládá znalci ke zkoumání. Ani de lege ferenda nepokládám za nutné, aby se konstituování statu věcného důkazu dělo zvláštním usnesením. Takový postup je přece jen příliš formalizovaný a není zde nezbytný. Dostatečným způsobem, jak zajistit věrohodnost dokazování a zájmy procesních stran, je fixace předmětu v protokole uvedením jeho popisu a okolností jeho objevení.

Originální názor o věcných důkazech vyslovil sovětský procesualista Doročov.³⁾ Ten se domnívá, že obsahem věcného důkazu není věc sama, nýbrž pouze ty její materiální vlastnosti, které jsou bezprostředně (nápadně) vnímatelné. Formou věcného důkazu je potom protokol o ohledání předmětu. Ty vlastnosti a znaky předmětu, které jsou nedostupné pro bezprostřední vnímání a k jejichž odhalení jsou zapotřebí odborné znalosti, nepatří již do obsahu věcného důkazu; proto prý vlastně znalec nezkoumá věcný důkaz, nýbrž předmět.

Jsem toho názoru, že Doročov celou otázku zbytečně komplikuje a že násilně rozdvouje důkazní status materiálního nositele důkazní informace, pro což není věcného důvodu.

Pro kriminalistickou expertizu mají největší význam ty věcné důkazy, na nichž jsou materiální stopy trestného činu, nebo které jsou samy stopami.

Zmínil jsem se již dříve, že kriminalistika a kriminalistická expertiza nezkoumají vůbec všechny materiální stopy ze všech jejich aspektů. Mezi objekty kriminalistické expertizy patří pouze takové materiální stopy, k jejichž zkoumání kriminalistika přispěla svým tvůrčím přínosem. Ty

²⁾ Srov. Těoriija dokazatelstv v sovětskom ugovnom processe, Čast osobennaja, Moskva 1967, str. 254.

³⁾ Doročov, V. J.: Priroda veščestvennyh dokazatelstv, Sovětskoje gosudarstvo i pravo č. 10/1971. Moskva.

materiální stopy, které patří mezi běžné objekty, vyskytující se v různých oblastech života, a které jsou zkoumány jinými přírodními nebo technickými disciplínami z aspektů, důležitých pro dokazování, zkoumají též příslušné přírodovědné a technické expertizy.

V tzv. identifikačních expertizách patří k objektům kriminalistické expertizy především takové materiální stopy, v nichž jsou zobrazeny znaky vnější struktury objektů, které stopu vytvořily, nebo které informují o funkčních a dynamických vlastnostech těchto objektů.

Z jiných věcných důkazů, než jsou materiální stopy, patří mezi objekty kriminalistických identifikačních expertiz ty objekty, které vytvořily nebo mohly vytvořit stopu nebo jiný odraz (v pojmech teorie identifikace jde o objekty ztotožňované). Předměty, které vytvořily nebo mohly vytvořit stopu, však patří mezi objekty kriminalistické identifikační expertizy pouze zčásti. Závisí zde na metodice příslušného identifikačního zkoumání, zda srovnávané identifikační znaky jsou porovnatelné přímo na ztotožňovaném objektu, nebo zda jsou porovnatelné na pokusně vytvořeném zobrazení identifikačních znaků na srovnávacím materiálu.

Jestliže se např. zkoumá plastická stopa obuvi, je možno ji porovnat přímo s podešví ztotožňované boty a v tomto případě patří ztotožňovaný objekt mezi objekty kriminalistické expertizy.

Někdy je sice možno porovnat stopu — zobrazení přímo se ztotožňovaným objektem, ale z metodických důvodů je výhodnější a jednodušší zkoumat nikoliv ztotožňovaný objekt in natura, nýbrž pouze jeho pokusně vytvořené stopy. Tak např. je sice možno srovnat otisk prstu z místa činu přímo s prstem podezřelé osoby, ale prakticky je účelnější vytvořit pokusnou stopu (tzv. kontrolní otisk) a tuto srovnat se stopou z místa činu.

V některých případech je bezprostřední srovnávání objektu, který stopu vytvořil, se stopou vůbec nemožné nebo technicky obtížné. Nelze dost dobře bezprostředně srovnávat stopy na střele s mikroreléfem vnitřku hlavně, nýbrž je nutno opatřit si pokusně vystřelenou střelu a tuto srovnávat.

Stejně tak všechny ty stopy, které obsahují informaci o funkčních a dynamických vlastnostech ztotožňovaných objektů, nelze srovnávat přímo se ztotožňovanými objekty, nýbrž pouze s pokusně vytvořenými stopami. Ruční písmo člověka je nesrovnatelné přímo s prověřovanou osobou pisatele, nýbrž pouze s ukázkami nebo zkouškami písma této osoby atd.

Z toho důvodu lze uzavřít, že ztotožňované objekty patří pouze zčásti mezi objekty kriminalistické expertizy, a to pouze v těch případech, kdy vytvořily materiální stopu, v níž jsou zobrazeny vnější znaky a kdy je metodicky výhodnější jejich bezprostřední srovnání.

Tím lze také vysvětlit, že objektem kriminalistické expertizy nebývá až na vzácné výjimky člověk. I když člověk vystupuje v roli ztotožňovaného objektu poměrně velmi často, uskutečňuje se srovnávání jeho identifikačních znaků při kriminalistické expertize zpravidla vždy pouze ve zprostředkované podobě pomocí pokusně vytvořených stop. Jak už řečeno, bylo by možné si představit při daktyloskopické expertize srovnání stopy z místa činu přímo s prstem obviněného. Také při expertize za účelem ztotožňování osoby podle vnějších znaků by bylo možné srovnávat fotografii přímo s prověřovanou osobou. V obou těchto případech je to však zbytečné a dokonce metodicky nežádoucí, protože lze velmi snadno pořídit

srovnávací materiál, který bude obsahovat všechny identifikační znaky jako ztotožňující objekt a navíc budou po technické stránce snáze srovnatelné. Pouze ve výjimečných případech by mohlo přicházet v úvahu srovnávání některých znaků přímo na živém nebo mrtvém těle člověka (k určení věku osoby apod.).

Ta okolnost, že člověka zpravidla není zapotřebí podrobovat při kriminalistické expertize bezprostřednímu zkoumání, je výhodná též z hlediska právního. Ty expertizy, které se neobejdou bez toho, aby v roli objektů znaleckého zkoumání vystupoval člověk, jako je expertiza soudně psychiatrická nebo psychologická, předpokládají poměrně hluboké zásady do občanských práv a svobod. Naproti tomu pořízení vzorků tak radikální zásahy nevyžaduje.

V tzv. neidentifikačních expertizách vystupují jako objekty velice různorodé věcné důkazy. Jsou to např. zbraně, nástroje trestného činu, padělané dokumenty atd.

Stanovit nějaké obecné kritérium, jaké předměty mohou být objektem neidentifikačních kriminalistických expertiz, nelze. Lze však vyzorovat určitou příbuznost těchto objektů s těmi objekty, které zároveň vystupují v identifikačních expertizách. Zpravidla ty objekty, které se objevovaly velmi často jako stopy nebo jako ztotožňované objekty v identifikačních expertizách, začaly být kriminalistikou zkoumány i z jiných, než identifikačních aspektů. Jestliže pak kriminalistika obohatila tvůrčím způsobem poznatky o nich a vypracovala specifické metody a prostředky jejich zkoumání, vystupují takové předměty jako objekty zkoumání i při neidentifikačních kriminalistických expertizách. Platí to např. o střelných zbraních, zámcích, plombách, zločineckých nástrojích apod.

V roli objektů kriminalistické expertizy vystupují také tzv. *odvozené věcné důkazy*, jako jsou kopie stop, modely, otisky, odlitky. Vyskytují se ve vyšetřovatelské a znalecké praxi velmi často, protože moderní technické prostředky (např. silikonové pasty, adhezivní fólie apod.) umožňují velmi kvalitní zobrazení identifikačních znaků a zároveň usnadňují technickou manipulaci s objektem, zejména jeho transport. Dnes např. jen velmi vzácně je ke znaleckému zkoumání předložena přímo daktyloskopická stopa z místa činu, ale zpravidla jde o tuto stopu sejmutou na daktyloskopickou fólii nebo o fotografii stopy.

Podmínkou toho, aby odvozený věcný důkaz mohl zastoupit originální věcný důkaz v jeho funkci zdroje informace je, aby adekvátně zobrazoval znaky, rozhodné pro dané znalecké zkoumání a aby byla nepochybná jeho souvislost s originálem.

§ 2. Srovnávací materiál (vzorky)

Mezi objekty kriminalistické expertizy patří též srovnávací materiál. Někdy se vyskytuje též označení vzorky, pokusná nebo experimentální stopa, ukázky, zkoušky.

Srovnávací materiál je dvojího druhu: Jsou to především zobrazení vlastností ztotožňovaného objektu, která mají být použita ke srovnávacímu zkoumání při identifikaci, aniž by sama měla souvislost s vyšetřovanou událostí. Jsou jakýmsi „reprezentantem“ ztotožňovaného objektu. Tím, že obsahují informaci o identifikačních vlastnostech ztotožňovaného objektu,

jsou způsobilá jej zastupovat při srovnávání. Mají své místo všude tam, kde bezprostřední srovnání ztotožňovaného objektu se stopou je z metodického hlediska buď nevýhodné nebo dokonce nemožné.

Dále se za srovnávací materiál pokládají též části nějaké věci nebo látky, která má vztah k vyšetřované události. Tyto části odrážejí vlastnosti celé věci a mohou být eventuálně použity též k jiným, než identifikačním účelům.

Srovnávací materiál může vzniknout bez jakékoliv závislosti na probíhající expertize, dokonce i před spácháním trestného činu. Takové povahy jsou např. tzv. ukázky písma (dopisy, osobní písemnosti) nebo karta v daktyloskopické registraci.

Druhá jeho kategorie je uměle získávána pro účely expertizy v rámci probíhajícího trestního řízení. Sem patří třeba tzv. zkoušky písma nebo kontrolní otisky prstů odebrané obviněnému, který není veden v daktyloskopické registraci.

Na právní povahu srovnávacího materiálu existují rozdílné názory:

Časté je zařazování srovnávacího materiálu mezi věcné důkazy. Takový názor je obsažen v naší učebnici trestního řízení,⁴⁾ stejně smýšlí např. sovětský procesualista Petruchin.⁵⁾

Autoři sovětské monografie Těorija dokazatělstv v sovětskom ugovnom processe jsou toho názoru, že srovnávací materiál je zvláštním druhem důkazů, jehož povaha a právní režim jsou obdobné věcným důkazům.⁶⁾

Konečně Selivanov soudí, že srovnávací materiál nelze vůbec pokládat za důkaz, nýbrž za „pomocné technické prostředky, nemající samy o sobě důkazní význam“.⁷⁾

Domnívám se, že správný je posledně uvedený názor. Pojmovým znakem každého důkazu je jeho skutečná nebo alespoň předpokládaná souvislost s okolnostmi vyšetřované události. Srovnávací materiál žádnou takovou souvislost s trestným činem nemá. Charakterizuje nějaký objekt bez závislosti na trestném činu. Je třeba souhlasit se Selivanovým názorem, že „vzorky nic nedodávají k informaci o trestném činu, která je obsažena ve zkoumaných objektech a pouze pomáhají jejich plnějšimu využití a správnému zhodnocení“ (tamtéž str. 13). V této pozici mají obdobný význam, jako různé vzorníky, sbírky a jiné technické pomůcky, kterých používá znalec při znaleckém zkoumání.

Požíování srovnávacích materiálů se často neobejde bez zásahů do sféry občanských práv a svobod. V některých případech je zapotřebí určité fyzické manipulace s lidským tělem (např. snímání kontrolních otisků prstů), někdy je nutný hrubší zásah zdravotnického charakteru (odběr krevního vzorku), jindy je dokonce potřebná aktivní součinnost zkoumané osoby (při zkouškách písma). Hrozí zde na jedné straně neochota obviněných nebo jiných osob podrobit se těmto zásahům, což by mohlo ohrozit významný společenský zájem na objasnění trestného činu. Na druhé straně

⁴⁾ Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1971, str. 175.

⁵⁾ Petruchin, I. L.: Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1964, str. 178.

⁶⁾ Těorija dokazatělstv v sovětskom ugovnom processe, Časť osobennaja, Moskva 1967, str. 251.

⁷⁾ Selivanov, N. A.: Věščestvěnnyje dokazatělstva, Moskva 1971, str. 13.

nejdou vyloučeny ani určité excesy ze strany orgánů činných v trestním řízení nebo bezpečnostních orgánů. Byla by proto namíste důkladná právní reglementace těchto postupů.

Bohužel je třeba konstatovat, že stav právní úpravy těchto otázek v československém právním řádu není zcela uspokojivý. Právní úprava zde pokrývá pouze malou část případů, kdy přichází pořízení srovnávacích materiálů v úvahu a i tam není někdy řešení optimální. Z ustanovení trestního řádu na tuto oblast dopadá § 78, 79 o vydání a odnětí věci, § 93 odst. 3 o pořízení zkoušky písma s obviněným a o povinnosti obviněného strpět úkony potřebné ke zjištění jeho totožnosti a ust. § 114 odst. 2, 3. Dále je zde možno aplikovat ust. § 21 a 22 zák. č. 40/1974 Sb. o SNB, předpokládající provedení identifikačních úkonů při zjišťování totožnosti neznámé osoby a při objasňování přečinů, vyhledávání a vyšetřování trestných činů.

Legislativní mezeru, která v této otázce až do nedávné doby existovala, zčásti zaplnila novela trestního řádu z roku 1973 (zák. č. 48/1973 Sb.) a nový zákon o SNB č. 40/1974 Sb.

Přesto však zůstala nadále neřešena celá řada dalších problémů. Nejsou např. stanovena bližší kritéria pro vymezení okruhu osob, které jsou povinny nechat se daktyloskopovat a fotografovat pro registrační účely apod.

Některé tyto otázky jsou sice řešeny interními předpisy ministerstva vnitra, ale takový způsob právní úpravy stěží vyhovuje režimu socialistické zákonnosti na tomto citlivém úseku. Nemohu se zde touto nikoliv jednoduchou otázkou zabývat v celé šíři. Některé názory na tuto problematiku jsem publikoval ve svých článcích.⁸⁾ Chci zde pouze konstatovat, že de lege ferenda je žádoucí věnovat této problematice více pozornosti. Stejný názor zastávají i další autoři.⁹⁾

§ 3. Jiné materiály trestní věci

Objektem kriminalistické expertizy jsou rovněž jiné, především písemné materiály trestní věci, jako jsou protokoly o ohledání, protokoly o výsledcích a jiných vyšetřovacích úkonech apod. Protože představují pouze podpůrný zdroj informací, mohly by být nazvány „vedlejšími objekty“ kriminalistické expertizy.

O otázce přípustnosti těchto zdrojů informace existují v teorii spory. Např. Strogovič se domníval, že posláním znalce je poskytovat posudky pouze na základě speciálních poznatků jím představované vědy a kritizoval, jestliže znalec „bere za základ svých posudků nejen výsledky svého zkoumání příslušného objektu na základě speciálních znalostí, ale i jiné ma-

⁸⁾ Srov. Musil, J.: Je soudobá československá právní úprava daktyloskopování vyhovující?, Kriminalistický přehled č. 3/1969, Praha; Musil, J.: Právní úprava daktyloskopování, Československá kriminalistika č. 2/1969, Praha; Musil, J.: Zákonnost kriminalistických prostředků a metod, Prokuratura č. 3/1970, Praha.

⁹⁾ Viz např. Kraus, O.: K právní úpravě daktyloskopování v československém trestním řízení, Kriminalistický sborník č. 8/1970, Praha; Kiesewetter, Z.: Kriminalistika v podmínkách vojenské prokuratury, Československá kriminalistika č. 3/1971, Praha; Novák, A.: Úkony kriminalistické techniky ve světle čs. právního řádu, Československá kriminalistika č. 3/1973, Praha.

teriály přípravného a soudního řízení, jmenovitě výpovědi svědků a obviněného.¹⁰⁾

Takové odmítavé stanovisko je oprávněné potud, že nepochybně hlavním zdrojem informace pro znalce musí být bezprostřední zkoumání objektů expertizy, k němuž jsou potřebné odborné znalosti. Zároveň však nelze nevidět, že v některých případech nebude množství informace, obsažené v bezprostředních objektech expertizy, dostatečné k řešení položeného úkolu.

Pokud by znalec k těmto informacím nepřihlédl, hrozí nebezpečí, že úkol expertizy nebude splněn. Na druhé straně tím, že znalec vezme tyto doplňující zdroje informací za podklad svých závěrů, stává se věrohodnost jeho závěrů závislou na věrohodnosti těchto nepřímých zdrojů informace.

Domnívám se, že větší prospěch trestnímu řízení přinese, jestliže znalec využije k řešení svého úkolu všech informací, i z těchto nepřímých zdrojů. Mimořádné nároky je ovšem třeba klást na prověřování věrohodnosti těchto podkladových materiálů. Jedině tehdy, jsou-li věrohodné tyto zdroje informace, je věrohodný i závěr posudku.

Spory vznikaly kolem otázky, kdo má věrohodnost těchto podkladových materiálů hodnotit: zda to má být samotný znalec nebo orgán činný v trestním řízení. Rachunov soudil, že znalci „nejen mohou, ale musí zkoumat, osvojit si všechn materiál, který je nezbytný k provedení expertizy, včetně příslušných výpovědí obviněných a svědků. Je přirozené, že se ve své činnosti nemohou obejít bez hodnotícího kritéria, bez toho, aby stanovili svůj vztah k předloženým materiálům.“¹¹⁾

Petruchin naproti tomu je toho názoru, že „znalec nemá právo provádět hodnocení pramenů důkazů.“¹²⁾ Domnívá se, že je povinností vyšetřovatele, aby ještě před nařízením expertizy odstranil rozpory v podkladových materiálech a tam, kde se mu to nepodaří, aby zabránil znalcovu hodnocení důkazů tím, že v usnesení o nařízení expertizy uvede vlastní hodnocení důkazů, které bude pro znalce závazné.

Domnívám se, že znalec není oprávněn hodnotit definitivně věrohodnost podkladových materiálů. Ostatně i trestní řád v ustanovení § 107 odst. 1 stanoví, že znalci nepřísluší provádět hodnocení důkazů. Naopak však může být k prospěchu věci, jestliže upozorní v popisné části posudku na své pochybnosti o věrohodnosti podkladů, pokud k takovým pochybnostem dospěl na základě odborného zhodnocení. Znalcův názor ovšem není pro vyšetřovatele závazný a podléhá, jako celý znalecký posudek, hodnocení.

Je-li závěr znaleckého posudku závislý nejen na výsledku odborného zkoumání věcných důkazů a srovnávacího materiálu, nýbrž též na vedlejších zdrojích informace, domnívám se, že je namístě volit tzv. *podmíněný závěr* posudku. Tak např. závěr balistického posudku může znít takto: „Je-li pravdivý údaj svědka X. Y., že poškozený v okamžiku výstřelu ležel pod stolem, potom stanoviště střelce bylo...“

Jestliže jsou uvnitř podkladového materiálu rozpory, které umožňují

¹⁰⁾ Strogovič, M. S.: Kurs sovětského ugolovného processa, Moskva 1958, str. 238.

¹¹⁾ Rachunov, R. D.: Teórija i praktika expertizy v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1953, str. 15.

¹²⁾ Petruchin, I. L.: Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1964, str. 8.

více řešení, není znalec oprávněn sám se přiklonit na jednu stranu, nýbrž má vyslovit *alternativní závěr*. Znamená to, že znalec vypracuje několik alternativ řešení pro každou z eventualit, které vyplývají z rozporných podkladů. Volbu jedné z těchto alternativ uskuteční vyšetřovatel poté, co zhodnotí věrohodnost podkladového materiálu.

Jsou-li objekty, předložené vyšetřovatelem, nedostatečné k zodpovězení položených otázek, může znalec požádat o opatření dalších podkladových materiálů. Je vcelku všeobecně uznáváno, že znalec není oprávněn opatřovat si podklady sám. Výjimkou v tomto směru (dopadající spíše na soudně psychiatrickou a soudně psychologickou expertizu) je ustanovení § 42 odst. 1 trestního řádu NDR z roku 1968, které poskytuje znalci oprávnění „v hranicích daného mu úkolu dotazovat se blízkých osob obviněného nebo obžalovaného nebo jiných osob, jestliže je to nutné k přípravě posudku“. Z teoretiků se vyslovil pro oprávnění znalce obstarávat si sám podkladové materiály polský procesualista Kalinowski,¹³⁾ jde však spíše o ojedinelý názor.

Jsem toho názoru, že není namístě vybavovat znalce oprávněními charakteristickými pro orgány činné v trestním řízení, protože by to mohlo znamenat ohrožení objektivitu znaleckého zkoumání i ohrožení zájmů procesních stran. Za plně vyhovující pokládám, aby znalec upozornil na neúplnost podkladů vyšetřovatele a jeho prostřednictvím se snažil o jejich doplnění.

V zájmu objektivitu znalce je žádoucí, aby znalec byl o okolnostech trestní věci informován jen natolik, nakolik je to nezbytné pro odborné posouzení položených otázek. Rozsah těch znalostí, s nimiž má být znalec seznámen, nebo které mu mají být přímo předloženy ke zkoumání, je závislý na druhu expertizy.

O kriminalistické expertize platí, že na rozdíl od jiných druhů soudních expertiz je rozsah těchto podpůrných materiálů relativně menší. Těžiště a hlavní zdroj informací při kriminalistické expertize spočívá ve zkoumání věcných důkazů. Nebezpečí negativního ovlivnění znalce těmi materiály, které přímo nesouvisí s předmětem expertizy, a tím vzniklé nebezpečí podjatosti znalce, je namístě eliminovat tím, že znalci bude poskytnuta jen nezbytná informace o okolnostech trestní věci. Nelze proto souhlasit s názory A. I. Vinberga, který doporučoval široké seznámení znalce s materiály případu, někdy dokonce s celým vyšetřovacím spisem.¹⁴⁾

Na druhé straně není správný ani druhý extrém, při kterém by znalci nebyly poskytnuty žádné informace o okolnostech věci. Potřebné jsou především ty informace, které se vztahují k předkládaným věcným důkazům a srovnávacím materiálům, jako jsou:

- okolnosti vzniku věcných důkazů a srovnávacích materiálů,
- časové údaje týkající se věcných důkazů a srovnávacích materiálů,
- podmínky, v nichž se věcné důkazy a srovnávací materiály nacházely od doby vzniku do doby předložení k expertize (povětrnostní vlivy, úmyslné zásahy, poškození apod.).

¹³⁾ Kalinowski, S.: Dowód z opinii instytutu, zakładu i urzędu w postępowaniu sądowym i administracyjnym, Warszawa 1968, str. 44.

¹⁴⁾ Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1956, str. 94.

Znalost těchto skutečností je pro znalce nezbytná především při vyhodnocování rozdílů identifikačních znaků. Znalec s nimi má být seznámen přímo v dožádání nebo v usnesení o nařízení kriminalistické expertizy, nebo mu mají být předloženy materiály (protokoly, listiny apod.), z nichž tyto skutečnosti vyplývají.

Proto lze hodnotit jako správný postup vyšetřovatele v trestní věci rozkrádání ve Slovenských loděnicích v Komárně. Vyšetřovatel při předložení materiálu k písmoznalecké expertize uvedl v dožádání výsledky svého pozorování při pořizování zkoušek písma:

„Vincent F. počas vypisovania výdajok na skúšku písma sa choval podráždene a svoju nervozitu sa snažil pred orgánom VB zakryť, avšak jeho chovanie a spôsob vypisovania výdajok nasvedčoval tomu, že sa dostával do rozpakov. Snažil sa čo v najväčšej miere pozmeniť svoj rukopis, čo u menovaného vyvolalo značné potenie na tvári.

Ludovít G. sa počas vypisovania výdajok na skúšku písma choval nenútene a neprejavoval známky nervozity...“ (Znalecký posudek KÚ VB čj. 2464/IV-3-5-71.)

KAPITOLA 4

DRUHY KRIMINALISTICKÉ EXPERTIZY

§ 1. Některé názory na dělení kriminalistických expertiz

Ve výčtu druhů kriminalistických expertiz neexistuje v kriminalistických pracích jednotata. To souvisí již s tím, že je nejednotně chápán samotný pojem kriminalistické expertizy. Ti autoři, kteří jsou zastánci širšího vymezení pojmu kriminalistické expertizy, jako A. R. Šljachov, rozlišují více druhů kriminalistických expertiz, než autoři, stojící na stanovisku užšího rozsahu pojmu kriminalistické expertizy, jako např. A. I. Vinberg. Neshoda se projevuje též v detailnosti třídění.

Uvedu některé příklady takových dělení:

Ve Vasiljevově učebnici kriminalistiky se rozlišují tyto druhy kriminalistických expertiz:

1. trasologická,
2. balistická,
3. písmoznalecká,
4. daktyloskopická,
5. technické zkoumání listin,
6. identifikace osob podle vnějších rysů.¹⁾

V československém učebním textu pro posluchače kriminalistického směru právnického studia se kriminalistická expertiza dělí na tyto druhy:

¹⁾ Kriminalistika, pod redakcí A. N. Vasiljeva, český překlad, Naše vojsko, Praha 1966, str. 308.

1. kriminalistické zkoumání dokumentů, sestávající ze dvou oddílů:

- a) kriminalistická expertiza písma,
- b) kriminalistickotechnická expertiza listin,

2. trasologická expertiza,

3. balistická expertiza,

4. daktyloskopická expertiza,

5. expertiza za účelem ztotožnění osoby podle vnějších znaků.²⁾

Vinberg třídí kriminalistické expertizy obdobně, pouze s tím rozdílem, že daktyloskopickou expertizu nepokládá za samostatný druh a zařazuje ji do trasologické expertizy.³⁾

Největší počet kriminalistických expertiz rozlišuje Šljachov:

1. expertiza písmoznalecká,
2. technická expertiza dokumentů,
3. expertiza trasologická,
4. expertiza balistická,
5. expertiza portrétní (s cílem stanovení totožnosti podle vnějších rysů),
6. zkoumání peněz a mincí,
7. expertiza vokalografická,
8. expertiza odorologická,
9. soudně fotografická expertiza k identifikaci fotomateriálů a fotoaparatury a k identifikaci předmětů a situací zobrazených na snímcích,
10. kriminalistické expertizy látek, materiálu a výrobků (tabákových výrobků, tkanin, nití, provazů, vláken, pohonných a mazacích hmot, barev a laků, skla a keramiky, kovů, rostlin, prachu, půdy, farmaceutických výrobků a narkotik).⁴⁾

Dala by se uvést ještě řada různých výětů, které by dokumentovaly nejednotnost názorů na druhy kriminalistických expertiz.

Domnívám se, že některá z „tradičních“ dělení druhů kriminalistických expertiz již zastarala a nezachycují dnešní stav rozvoje kriminalistické expertizy. Pokud jde o Šljachovův názor, jsem toho mínění, že předmět a druhy kriminalistické expertizy neúnosně rozšiřuje a že mezi kriminalistické expertizy řadí i takové, které sem nepatří.

Nejvhodnějším kritériem (dělidlem) pro třídění kriminalistických expertiz se mi jeví druh zkoumaných objektů v kombinaci s druhem aspektů, které jsou na těchto objektech zkoumány.

Za dnešního stavu existují podle mého názoru tyto druhy kriminalistické expertizy:

1. expertiza listin, dokumentů a platidel, která se dále dělí na:

- a) expertizu ručního písma (expertiza písmoznalecká),
- b) expertizu strojového písma,
- c) technické zkoumání listin, dokumentů a platidel,

2. expertiza trasologická, která se dále dělí na:

- a) expertizu mechanoskopickou,
- b) expertizu daktyloskopickou,

²⁾ Kriminalistika. Prozatímní učební text z oboru kriminalistické taktiky, pod redakcí V. Prerada, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1968, str. 374.

³⁾ Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1956, str. 31.

⁴⁾ Šljachov, A. R.: Sovremennyje problemy teorii i praktiki kriminalističeskoj expertizy v SSSR, doktorská disertace, Moskva 1971, díl I., str. 76 násl.

c) expertizu stop obuvi, rukavic, zubů, stop zvířat, stop dopravních prostředků a stop jiných podobných prostředků a zkoumání za účelem zjištění celku podle části (tzv. trasologická expertiza v užším slova smyslu),

3. expertiza balistická,

4. expertiza fotografií za účelem identifikace zobrazených osob a věcí,

5. expertiza vokalografická.

Jak naznačím v dalším výkladu, nejsou všechny tyto expertizy již dnes v československé kriminalistické praxi běžně používány. V ČSSR nebyla dosud provedena žádná expertiza z oboru vokalografie. Její teoretická a metodologická báze je však již v kriminalistické teorii rozpracována a v zahraničí se tento druh expertizy již v trestním řízení vyskytuje.

Nepokládám tento výčet za uzavřený. Naopak jsem přesvědčen, že s rozvojem kriminalistiky a s obohacováním jejího předmětu bude vzrůstat počet stop a jiných věcných důkazů, které bude kriminalistika zkoumat svými specifickými metodami a prostředky.

Rozlišování jednotlivých druhů kriminalistických expertiz nepokládám za pouhou teoreticko-systemizační záležitost. Domnívám se, že má velký význam pro přesné vymezení odborné „kompetence“ znalce a tím také pro kvalitu znaleckých posudků a respektování práv procesních stran. Velký rozvoj teorie a metodologie jednotlivých druhů kriminalistických expertiz způsobil, že dnes je prakticky nemožné, aby existoval jednotný kvalifikační profil znalce-kriminalisty. Naopak pokládám za nutné, aby docházelo k vnitřní diferenciaci a aby se znalci specializovali pouze na jeden druh kriminalistické expertizy.

To nevyklučuje, aby v těch případech, kde je odborná problematika blíže příbuzná, jako je tomu třeba u balistické a mechanoskopické identifikační expertizy, si znalec osvojil více specializací a mohl provádět i více druhů expertiz. Takové případy by však měly být spíše výjimkou, než pravidlem.

V další partii se stručně zmíním o předmětu a objektech jednotlivých druhů kriminalistických expertiz. Omezený rozsah této práce mi nedovoluje rozebrat problematiku těchto expertiz do hloubky. O každém jednotlivém druhu kriminalistické expertizy by bylo možno pojednat v samostatné monografii. O každé z těchto expertiz existuje dnes již obsáhlá speciální literatura, která se každým rokem rozrůstá.

§ 2. Předmět a objekty jednotlivých druhů kriminalistických expertiz

Expertiza listin, dokumentů a platidel

Objektem všech těchto expertiz jsou listiny, dokumenty a platidla, mající při této expertize postavení věcných důkazů. Podle aspektů, které se na těchto písemnostech zkoumají, lze rozlišovat 1. expertizu ručního písma, 2. expertizu strojového písma, 3. technické zkoumání listin, dokumentů a platidel.

Ad 1: Expertiza ručního písma (expertiza písmoznalecká)

Hlavním úkolem písmoznalecké expertizy je identifikovat osobu pisatele ručního textu. Jejím objektem je listina nebo jiný materiál, na němž je

napsán rukopisný text. Tato expertiza patří mezi „klasické“ identifikační expertizy a prošla již dlouhým vývojem. Byla ovlivňována celou řadou teorií a škol, o něž opírala svou identifikační metodu. Byla to např. škola kaligrafická, metoda slovního popisu znaků, škola grafometrická, škola grafologická.⁵⁾

V socialistické kriminalistice byly tyto teorie podrobeny kritice jako jednostranné, případně zcela nevědecké. Teoretické základy této expertizy se opírají zejména o pavlovovské učení o dynamickém stereotypu.

Československá písmoznalecká škola, mající rovněž dlouholetou tradici, dospěla k vypracování vlastní metody zkoumání ručního písma, která se nazývá grafosynkritická analýza,⁶⁾ spojující v sobě zkoumání různých aspektů ručního písma. Vedle stránky grafické, která je uznávána za primární pro identifikaci, se zkoumá též stránka jazyková (lexikální stavba, gramatika, modalita, syntax, styl apod.), která má pro identifikaci druhotné postavení. Grafické znaky identifikují pisatele, zatímco jazykové znaky se vztahují k autorovi textu.

Grafosynkritická analýza v dnešním pojetí, kdy vedle stránky grafické je sledována též stránka jazyková, je podle mého názoru komplexní expertizou, vyžadující účast dvou odborností. Pouze zkoumání grafické stránky má charakter „čisté“ kriminalistické identifikace. Zkoumání jazykového aspektu vyžaduje filologickou specializaci. Proto vedle znalce-kriminalisty by se měl podílet na písmoznalecké expertize též znalec-filolog. Není ovšem vyloučeno, aby tuto komplexní expertizu prováděl jeden znalec, který ovládne obě specializace.

Písmoznalecká expertiza tedy řeší především otázku, kdo je pisatelem sporného textu (modifikací tohoto úkolu je otázka, zda dva sporné texty psala tatáž osoba). Sekundárně se může vyjadřovat též k otázce, kdo je autorem textu, avšak zde dospívá za dnešního stavu převážně pouze k pravděpodobným závěrům nebo ke stanovení skupinové příslušnosti.

Ad 2: Expertiza strojového písma

Někteří autoři zařazují tuto expertizu do tzv. technického zkoumání listin. Zdá se mi správnější pokládat ji za samostatné odvětví expertizy listin a dokumentů. Pro technické zkoumání listin jsou charakteristické především neidentifikační úkoly, zatímco expertiza strojového písma sleduje identifikační cíl. Kromě toho pro technické zkoumání listin, jak říká již název, jsou typické technické a přírodovědné metody zkoumání, zatímco zde se vedle nich používají též metody jazykové analýzy.

Podobně, jako písmoznalecká expertiza, zkoumá též expertiza strojového písma napsaný text ze dvou aspektů: grafického a jazykového.

Grafická stránka strojového písma je i zde primární. Obsahuje informaci v prvé řadě o použitém psacím stroji, který lze poměrně spolehlivě indivi-

5) Přehled různých teorií viz např. Vinberg, A. I.: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1956, str. 135 násl.; Baarová, J.: Znalecké zkoumání písemných projevů, Acta universitatis Carolinae — Iuridica č. 4/1971.

6) O podstatě této metody viz Axman, L. a kol.: Některé aspekty přístupu ke znaleckému posudku z oboru písma, Československá kriminalistika č. 1/1968, Praha.

duálně identifikovat. Některé grafické aspekty (např. síla úhozu, tzv. topografické znaky, různé písarské zvyklosti) poskytují informaci též o osobě pisáře; jsou však málo specifické a dají se využít jen k určení skupinové příslušnosti.

Jazyková stránka může sloužit k identifikaci autora textu. O komplexním charakteru tohoto zkoumání platí totéž, co u písmoznalecké expertizy.

Ad 3: Technické zkoumání listin, dokumentů a platidel

Pouze malá část úkolů, řešených touto expertizou, má identifikační charakter. V úvahu přichází identifikace razítek, tiskárniček, různých razidel a padělatelského náčiní a stanovení, zda několik oddělených částí listiny tvořilo celek.

Jinak převážná část otázek, kladených znalci této specializace, má neidentifikační zaměření. Jejich okruh je velmi pestrý a týká se zejména zjištění:

- způsobu zhotovení listiny nebo její části,
- zda a jakým způsobem byl změněn prvotní obsah listiny,
- zda listina obsahuje neviditelný nebo málo čitelný text, jaký je obsah tohoto textu,
- posloupnosti vyplnění textů,
- stáří listiny a textu,
- porušení listovních zásilek,
- pravosti dokladů a platidel, způsobu jejich padělání atd.

Jak zřejmo z naznačeného okruhu úkolů, vyžaduje si zkoumání těchto okolností použití nejrůznějších fyzikálních a chemických metod (metody optické, zkoumání v infračervených a ultrafialových paprscích, metody fotografické, chemická analýza, metody chromatografické apod.). Vzhledem k tomu, že se zde často řeší problémy, kterými se žádná přírodovědná ani technická disciplína nezabývájí (např. určení stáří písma, zviditelňování nečitelného písma...), musely být nejrůznější přírodovědné a technické prostředky a pomůcky kriminalistikou přizpůsobovány a přetvářeny do podoby specifických kriminalistických prostředků, metod a metodik. Je proto zcela namístě, aby otázky tohoto druhu řešila kriminalistická expertiza.

Vedle toho se však vyskytují při zkoumání listin též otázky, kde aplikace přírodovědných a technických poznatků a metod nedoznala žádných modifikací. Týká se to např. určení druhu papíru, složení lepidla apod., tedy nejčastěji otázek tzv. přírodovědné identifikace. Pro tato zkoumání je podle mého názoru nutná účast znalce z jiného oboru (např. soudní chemie, technologie výroby), případně v rámci komplexní expertizy spolu se znalcem kriminalistou.

Expertiza trasologická

V československé kriminalistické praxi se označení „trasologická expertiza“ příliš nevžílo. Pokud se ho užívá, bývá vyhrazeno pro expertizu stop obuvi, rukavic, zubů, zvířat, dopravních prostředků a jiných podobných

objektů. Expertizy tohoto druhu se v Kriminalistickém ústavu VB v Praze provádějí na „oddělení mechanoskopie a balistiky“.

Domnívám se však, že z hlediska teoretické klasifikace lépe odpovídá pojetí trasologické expertizy tak, jak je chápáno v sovětské kriminalistice.⁷⁾ Trasologií se tam rozumí nauka o stopách, v nichž jsou zobrazeny znaky vnější struktury objektu, který stopu vytvořil.

Je tedy prvořadým úkolem trasologické expertizy provést identifikaci objektu, vytvořivšího stopu, na základě identifikačních znaků morfologie povrchu. Teprve odvozeně se v souvislosti s tím zkoumají též další skutečnosti, především okolnosti související se vznikem stop — zobrazení. Odvozeně se tedy zkoumají též funkční a dynamické vlastnosti objektu, vytvořivšího stopu, pokud jsou zobrazeny ve stopě morfologie povrchu. Lze tak zjišťovat též mechanismus vzniku stopy.

Teorie a metodologie identifikačního zkoumání, založeného na sledování morfologických znaků identifikovaných a identifikujících objektů, je v podstatě stejná, ať už jde o jakýkoliv identifikovaný objekt (nástroj, obuv, ruka, pneumatika . . .). Toto identifikační zkoumání je založeno především na využití znaků mikrorelífu ztotožňovaného objektu a z toho jsou odvozeny též zhruba stejné metody a prostředky znaleckého zkoumání. Přednostně se tu využívají optické metody zkoumání, jako je mikroskopie a makroskopie, využití stínového osvětlení, optická komparace apod. Obdobné jsou též metody dokumentace výsledků těchto expertiz. Proto také znalec trasolog, zkoumající stopy nástrojů vloupání, je kvalifikačně stejně dobře způsobilý provádět identifikační zkoumání třeba stop obuvi.

To vše odůvodňuje, aby všechny tyto druhy expertiz byly zahrnovány pod souhrnné označení trasologická expertiza.

Přesto však je účelné, aby tato trasologická expertiza se ještě dále členila na podskupiny podle některých druhů zkoumaných objektů. Nutnost tohoto dalšího třídění vyplývá především z neidentifikačních úkolů, řešených těmito expertizami.

Nejčastějšími neidentifikačními úkoly trasologických expertiz bývá zkoumání okolností vzniku stop a různé skutečnosti, vztahující se k samotným objektům, které stopy vytvořily, nebo k objektům, na nichž jsou stopy vytvořeny. Tak např. je třeba zjistit, zda zámek byl otevřen pravým klíčem nebo paklíčem, zda mechanismus zámku je poškozen, zda pachatel si při otvírání nedobytné pokladny počínal odborně apod.

Tato neidentifikační zkoumání jsou více závislá na charakteru objektů, které stopy vytvářejí a proto je účelné trasologickou expertizu dále dělit právě s přihlédnutím k těmto objektům.

Významnější odlišnosti se pak projevují u tří kategorií objektů vytvářejících stopy, na jejichž základě se vyčlenily tři dílčí trasologické expertizy:

- a) Stopy nástrojů trestného činu a tyto nástroje samotné zkoumá *expertiza mechanoskopická*. Tato expertiza se zabývá také zkoumáním odstraněných reliéfních znaků na kovu a jiných materiálech (vyražených čísel, značek apod.).

⁷⁾ Srov. např. Kriminalistika, pod redakcí R. S. Bělkina a G. G. Zujkova, Moskva 1968, str. 111.

- b) Stopy otisků prstů, dlaní a chodidel člověka, pokud na nich jsou zobrazeny papilární linie, zkoumá *expertiza daktyloskopická*.
- c) Stopy obuvi, rukavic, zubů, zvířat, dopravních prostředků a jiných podobných objektů zkoumá *expertiza trasologická v užším slova smyslu*. Tato expertiza také provádí identifikaci celku podle částí na základě konfigurace lomu, stříhu, trhu nebo jiného způsobu oddělení.

Ve všech těchto případech je zahrnutí příslušných zkoumání do oblasti trasologické expertizy odůvodněno tím, že identifikační zkoumání podle morfologie povrchu v nich hraje primární roli, zkoumané stopy – zobrazení jsou dosti příbuzné a principy a metodika znaleckého zkoumání jsou si velmi blízké.

Existují však i stopy zobrazující vnější stavbu objektů, které nezkoumá trasologická expertiza. Stopy na střele a nábojnici nebo písmo napsané psacím strojem jsou také stopami, zobrazujícími povrchovou strukturu objektů, který stopu vytvořil. Přitom tato zkoumání nespádají do předmětu trasologické expertizy, nýbrž expertizy balistické a expertizy strojového písma. To je v obou případech způsobeno svérázností objektů, které stopy vytvářejí, což vyvolalo nutnost speciální metodiky jejich zkoumání. U balistické expertizy k tomu navíc přistupuje též ta skutečnost, že značná část úkolů této expertizy má neidentifikační charakter. V případě expertizy strojového písma spočívá zvláštnost i v tom, že k identifikaci jsou využívány nejen morfologické znaky, nýbrž navíc i jazykové aspekty písemného projevu.

Balistická expertiza

Mezi objekty balistické expertizy patří střelné zbraně, střelivo a předměty se stopami zásahu a účinku střel nebo s tzv. vedlejšími produkty výstřelu (ožehnutí, očazení, nespálené zbytky slože apod.).

Hlavním předmětem této expertizy je identifikace nebo stanovení skupinové příslušnosti zbraně podle vystřelených střel a nábojnic. V této své části má balistická expertiza mnoho společného s mechanoskopickou expertizou.

Kromě toho však balistická expertiza zkoumá mnoho dalších (neidentifikačních) okolností, jako jsou:

- funkce zbraně (např. možnost samovolného výstřelu při pádu zbraně na zem, způsobilost zbraně ke střelbě),
- ošetření a údržba zbraně (např. zda hlaveň byla po výstřelu čištěna),
- zásahy do mechanismu zbraně (zda byl opilován hrot úderníku, zda byla zbraň upravována pro použití nábojů jiné ráže...),
- okolnosti střelby (počet výstřelů, vzdálenost ústí hlavně od místa zásahu...),
- dráha střely (směr střelby, stanoviště střelce...),
- použité střelivo, jeho vlastnosti, vady,
- účinky střelby atd.

Některé tyto neidentifikační úkoly má kriminalistická balistika společně s nekriminalistickými disciplínami (s tzv. vojenskou balistikou a s naukou o konstrukci a výrobě zbraní a střeliva) a z nich převzala též příslušný okruh speciálních znalostí a používaných metod a prostředků zkoumání. Specifičnost řešených úkolů, především to, že v rámci vyšetřování trest-

ných činů se kriminalistika setkává často s nenormální funkcí zbraní a střeliva, odůvodňuje, aby i tyto otázky, které stojí na periférii zájmu vojenské balistiky a nauky o konstrukci a výrobě zbraní a střeliva, byly řešeny v rámci kriminalistické balistické expertizy.

Expertiza fotografií za účelem identifikace zobrazených osob a věcí

Tato expertiza má výhradně identifikační poslání. Jejím účelem je, aby na základě fotografie byla identifikována osoba nebo věc, která je na ni zobrazena.

Identifikace se provádí tak, že identifikační znaky osob nebo věcí, zobrazených na fotografii, se porovnávají s identifikačními znaky osob nebo věcí in natura nebo zobrazených na jiné fotografii. Do téže kategorie zkoumání patří také srovnávání lebky člověka s fotografií člověka za živa a také plastická rekonstrukce obličeje podle lebky a její srovnání s fotografií člověka za živa.

Úkolem expertizy je stanovit:

- a) zda na dvou porovnávaných fotografiích je zobrazena táž osoba nebo táž věc,
- b) zda na fotografii je zobrazena osoba nebo věc, kterou porovnáваме in natura,
- c) zda na fotografii je zobrazena osoba, kterou porovnáваме podle lebky nebo podle rekonstruovaného obličeje.

V naprosté většině těchto expertiz jde o zjišťování totožnosti osob, pouze zcela výjimečně se tímto způsobem identifikují věci. Zkoumání zobrazených věcí tu proto hraje podřadnou roli a neurčuje odbornou náplň a metodiku této expertizy.

Identifikační teorie této expertizy musí vycházet především z poznatků antropologie a antropometrie a z jejich metod. Kriminalistika však musí tyto poznatky a metody doplňovat o poznatky o fotografickém zobrazování (optické zákonitosti ve fotografii, fotografické negativní a pozitivní procesy apod.) a musí vypracovávat speciální prostředky komparování a dokumentace (např. Gerasimovova metoda plastické rekonstrukce obličeje podle lebky, superprojekční metoda apod.). To umožňuje tvrdit, že se jedná o kriminalistickou expertizu.

Expertiza vokalografická

O této expertize se zmiňuji z důvodu úplnosti. Faktem totiž je, že v ČSSR není teorie a metodika této expertizy dosud propracována a žádná expertiza tohoto druhu nebyla dosud v praxi uskutečněna. Ve světě jsou však rozvíjeny jak výzkumné práce, tak jsou zaznamenávány případy praktického využití této expertizy v kriminalistické praxi.

Úkolem této expertizy je identifikovat člověka podle hlasu, zachyceného na magnetofonovém pásku, gramofonové desce nebo jiném záznamu. Vokalografická expertiza vychází z předpokladu, že hlas každého člověka, jako složitý produkt funkce mluvidel a dynamických návyků, je individuální a relativně stálý, takže je možno podle něho každého člověka identifikovat.

Pro zkoumání lidského hlasu bylo vypracováno několik metod, z nichž největšího rozšíření doznala metoda Američana L. G. Kersty, založená na přeměně zvukového signálu na elektrický signál, který je speciálními přístroji analyzován a graficky zachycován. Vznikne tak grafický záznam (tzv. otisk hlasu neboli sonogram), který umožňuje objektivní srovnání. Úspěšný výzkum této problematiky provádí rovněž východoněmecký kriminalista Christian Koristka.

Dá se očekávat, že potřeba aplikace této kriminalistické expertizy bude v budoucnu vzrůstat. Zvyšování počtu telefonů, běžná dostupnost magnetofonů pro nejširší vrstvy obyvatelstva apod. mohou na jedné straně zvyšovat nebezpečí páchání nových druhů trestných činů (vydírání, pomluvy, urážky) a na druhé straně budou umožňovat v širší míře zachytit trvalým způsobem hlas pro důkazní účely. Tato problematika se může vyskytnout též v oblasti protistátní delikvence (vyzvědačství), v oblasti leteckých nehod (magnetofonové záznamy pořízené dispečerským stanovištěm) apod. Na stejném principu lze podrobit analýze nejen lidský hlas, ale i jiné zvuky.

Proto by bylo žádoucí, aby kriminalisté socialistických zemí spojili své síly a rozpracovali teoretickou a metodologickou stránku vokalografické expertizy. Oddělený výzkum, vyžadující nákladnou technickou aparaturu a mnoho lidských sil, by zde nebyl efektivní.

SEZNAM ZKRATEK

- KÚ VB** — Kriminallistický ústav Federální správy VB v Praze
- tr. ř.** — zákon ze dne 29. 11. 1961 č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) ve znění novel, jehož úplné znění bylo vyhlášeno pod č. 148/1973 Sb.
- tr. ř. RSFSR** — trestní řád Ruské sovětské federativní socialistické republiky ze dne 27. 10. 1960 ve znění novel
- vyhl. o znalcích** — vyhláška ministerstva spravedlnosti ze dne 17. 4. 1967 č. 37/1967 Sb. k provedení zákona o znalcích a tlumočnících
- zák. o znalcích** — zákon ze dne 6. 4. 1967 č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ДОКАЗЫВАНИЯ ЭКСПЕРТИЗОЙ
В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ И ТЕОРИЯ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Резюме

Проблематика криминалистической экспертизы отличается значительным объемом и ее комплексная разработка не является целью настоящей работы. Эта работа посвящена только некоторым проблемам теории криминалистической экспертизы.

Часть I

Доказывание экспертизой в уголовном производстве
Организация экспертизы

1. В вводной главе этой части рассматривается историческое развитие теоретических взглядов на экспертизу как доказательство, на ее природу и ее место среди прочих доказательств в уголовном производстве.

Экспертиза как доказательство — сравнительно молодой институт доказывания. Его возникновение и развитие в уголовном производстве были обусловлены развитием науки, техники, искусств и ремесел, которые лишь на относительно прогрессивной ступени своего развития могли послужить своим вкладом делу установления истины в уголовном производстве. С другой стороны почва для проникновения научных достижений в доказывание была подготовлена лишь тогда, когда наука и практика уголовного процесса отказались от принципа формальной правды и выставили требование установления материальной истины.

Этот длительный процесс создания предпосылок для участия сведущих лиц в доказывании в уголовном производстве объясняет, почему в древности и в течение средневековья ни правовой теории, ни уголовно-правовой практике не известно общее понятие доказательства путем экспертизы. Поскольку все же специалисты sporadически участвовали в уголовном производстве (чаще всего это были лица, знакомые с медициной), то это были столь редкие случаи, что не чувствовалась необходимость выдвинуть вопрос о специальном процессуальном месте этого доказательства. В то время сведущие лица привлекались к доказыванию в качестве свидетелей.

Несколько более развитая наука и техника XVI, XVII. и XVIII. вв. создали возможности для более широкого участия специалистов в уголовном процессе. Уголовные кодексы инквизиционного характера, действующие в то время на европейском континенте, как например, Устав уголовного производства Карла V или действовавшие в наших землях Уставы уголовного судопроизводства Иосифа I, Марии Терезии, Иосифа II предусматривают лишь привлечение врачей в случаях расследования преступлений против жизни и здоровья. Уголовное законодательство того времени не знает самостоятельного доказательства экспертизой, а участие сведущих лиц регулируется в связи с судебным осмотром, где специалист выступает в качестве помощников судьи.

Лишь в начале XIX в. в связи со все более и более частым привлечением специалистов к доказыванию характером экспертизы как доказательства начинает интере-

соваться также буржуазная теория уголовного процесса. Ее представители вплоть до середины XIX в., находясь под влиянием концепции отживающего инквизиционного процесса, придерживаются в большинстве случаев взгляда, что эксперт это специализированный помощник судьи, своего рода „увеличительное стекло“ в руках судьи. Некоторые процессуалисты считают доказательство экспертизой видом свидетельских показаний. Взгляд на заключение эксперта как на свидетельские показания характерен до настоящего времени для англо-саксонского права.

Массовое расширение использования экспертизы принес небывалый размах науки и техники во второй половине XIX в. В это время как в законодательстве, так и в теории процесса преобладала концепция, считающая заключение эксперта самостоятельным видом судебного доказательства. Этот, в основном правильный взгляд, присуждающий экспертизе равное место среди прочих доказательств и подчиняющий ее свободной оценке по внутреннему убеждению судьи, был характерным, прежде всего, для так наз. классической школы буржуазного процесса.

Наряду с этим в буржуазной теории уголовного процесса появились и взгляды, грубо искажающие подлинную природу экспертизы, отражающие различные реакционно ориентированные концепции уголовного процесса и доказывания.

Это, прежде всего, различные позитивистские и антропологические теории, делающие особый упор на доказательство экспертизой и возводящие эксперта в роль „научного судьи“. Типичными представителями этих направлений были Чезаре Ломброзо и Энрико Ферри. По своим последствиям эти теории вели к ослаблению гарантий законности в буржуазном процессе и создавали теоретические аргументы для произвола буржуазной юстиции. С переоценкой значения экспертизы и материальных доказательств, притом, в ущерб свидетельским показаниям можно встретиться в работах буржуазных процессуалистов и криминалистов и в настоящее время.

Вместе с тем в рамках буржуазной криминалистики встречаются также голоса, умаляющие значение экспертизы как доказательства и выдвигающие на первое место личные доказательства, особенно признание. В Чехословакии эти взгляды защищал довоенный криминалист В. Челанский, который в противовес классической криминалистике, которая, якобы, себя не оправдала, рекомендовал пользоваться негуманными способами для того, чтобы добиться признания обвиняемого.

Социалистическая процессуалистика и криминалистика природе экспертизы как доказательства уделяли вполне обоснованно большое внимание. Прежде всего, это была советская теория и практика, которая дала творческую разработку проблем доказывания при помощи экспертизы. В довоенные годы хотя и там обнаружались некоторые неправильные или упрощающие взгляды (В. А. Сперанский, А. Я. Вышинский), однако общая ориентировка была весьма прогрессивной и плодотворной. Под влиянием советской процессуалистики и криминалистики проблемы доказательства при помощи экспертизы разрабатывались и в других социалистических странах.

Заключение эксперта в социалистической правовой теории понимается как одно из средств доказывания, не имеющее по сравнению с другими привилегированного положения. Особенно подчеркивается, что участие эксперта в доказывании не должно угрожать реализации принципа свободной оценки доказательств органом, действующим в уголовном производстве, и демократическим принципам отправления социалистического правосудия.

2. Следующая глава посвящена определению понятия судебной экспертизы.

В чехословацких правовых предписаниях и в процессуальной и криминалистической литературе в области доказательства экспертизой не применяется единая тер-

минология. В то время как в уголовно-процессуальных источниках чаще используется термин „заключение эксперта“ (znalecký posudek), „доказательство экспертом“ (důkaz znalcem), „экспертное действие“ (znalecký úkon), в криминалистической литературе отдается предпочтение термину „экспертиза“. Эти термины иногда произвольно подменяются. В этом положении в Чехословакии отличается от советской процессуальной и криминалистической теории, где судебная экспертиза как целое считается процессуальным действием, а заключение эксперта как результат этого действия называется доказательством.

Чехословацкое правовое регулирование не позволяет считать судебную экспертизу процессуальным действием. Чехословацкая процессуальная регламентация покрывает лишь некоторые элементы судебной экспертизы.

Я понимаю судебную экспертизу как процесс формирования средства доказывания, состоящий из трех этапов:

1. этап подготовки к доказыванию путем экспертизы, к которому относятся сбор и выбор объектов судебной экспертизы, предварительный анализ объектов судебной экспертизы следователем, выбор правильного момента назначения судебной экспертизы, выбор эксперта, установление границ предмета судебной экспертизы и ознакомление эксперта с материалами дела;
2. этап экспертного изучения, который охватывает действия эксперта при аналитическом изучении, сотрудничество следователя с экспертом, осуществляемое в ходе изучения экспертом, возможное участие других лиц в экспертном анализе;
3. этап составления заключения эксперта и его использование при доказывании, к которому относится формулировка заключения эксперта, его документация, допрос эксперта и оценка заключения эксперта.

Как видно, я придерживаюсь того взгляда, что в процессе судебной экспертизы участвует как эксперт, так следователь (прокурор, суд), а в зависимости от обстоятельств и другие субъекты процесса (например, обвиняемый).

По отношению к теории доказательств судебную экспертизу можно назвать источником доказательства. В установлении понятия судебной экспертизы участвуют теория процесса, криминалистика и те области науки, техники, искусства и ремесел, которые вооружают своими специальными данными эксперта.

В соответствии со сказанным я считаю судебную экспертизу сложным институтом, имеющим различные аспекты:

1. аспект правовой (уголовно-процессуальный и организационно-правовой),
2. аспект криминалистический,
3. так наз. „натуральный аспект“.

Правовой аспект является самым характерным признаком судебной экспертизы. Он охватывает следующие вопросы:

- материальные основания для назначения судебной экспертизы,
- порядок при сборе объектов и иных материалов для экспертизы,
- порядок выбора эксперта и установление границ задания для эксперта,
- присяга эксперта,
- права эксперта в ходе экспертизы,
- права обвиняемого в ходе судебной экспертизы,
- обязанность обвиняемого или же иных лиц терпеть различные действия при подготовке и осуществлении экспертизы,
- составление экспертного заключения и его реквизиты,
- допрос эксперта,
- особенности оценки экспертного заключения,

- возмещение и вознаграждение за составление и предоставление экспертного заключения,
- организация судебно-экспертной службы.

Криминалистический аспект охватывает техническую, тактическую и методологическую сторону следующих видов деятельности:

- сбор и отбор объектов судебной экспертизы,
- предварительное изучение объектов судебной экспертизы,
- выбор правильного момента для назначения судебной экспертизы,
- передача объектов судебной экспертизы эксперту,
- ознакомление эксперта с другими материалами дела,
- сотрудничество следователя с экспертом в ходе экспертизы,
- тактика допроса эксперта.

Под „натуральным“ аспектом судебной экспертизы я понимаю содержание и методику изучения экспертом материала, использование специальных данных и методов соответствующей отрасли науки, техники, искусства и ремесел при экспертизе. Этот „натуральный“ аспект, следовательно, имеет место, в частности, при действиях эксперта по изучению объекта экспертизы. Я полагаю, что к сути экспертизы относится всегда исследование, то есть целенаправленное изучение конкретных объектов, а в зависимости от обстановки и иных обстоятельств уголовного дела, и что судебная экспертиза не может ограничиваться тем, что эксперт ознакомит следователя с общим специальным положением, под которое следователь сам подведет конкретные обстоятельства уголовного дела. К необходимым реквизитам судебной экспертизы, по моему мнению, однако, не принадлежит подача умозаключения эксперта. Экспертиза может заключаться также в простом констатировании установленных фактов, если для самого их обнаружения необходимы специальные знания. Отчасти „натуральный“ аспект судебной экспертизы имеет место также при так наз. предварительном изучении объектов экспертизы следователем (или специалистом).

В заключение этой главы дается определение судебной экспертизы. Судебная экспертиза определяется как источник доказательства в уголовном производстве. Важнейшим компонентом судебной экспертизы является исследование различных объектов, имеющих отношение к уголовному делу, осуществляемое экспертом с использованием специальных знаний и методов из области науки, техники, искусства и ремесел по распоряжению органа, действующего в уголовном производстве, и дача ответов на вопросы, важные для доказывания, в форме заключения эксперта, которое является средством доказательства в уголовном производстве.

3. Заключительная глава первой части посвящена правовому регулированию организации экспертизы.

Здесь констатируется, что осуществление деятельности по экспертизе начало формироваться в качестве службы в общественном интересе и что успешное функционирование этого вида доказывания обусловлено известным организационно-правовым упорядочением. В этом направлении шло правовое развитие в течение последних ста лет. Юридические нормы, относящиеся к доказыванию в порядке экспертизы в уголовном производстве, надо искать не только в постановлениях уголовно-процессуального кодекса, но также в нормах организационного характера.

На основе анализа уголовно-процессуальных законов, действовавших в чешских землях с последней четверти прошлого столетия, и организационных норм об экспертах устанавливаются некоторые общие тенденции, проявляющиеся в развитии организации службы экспертизы. Более подробно рассмотрены недостатки предшествующего законодательного регулирования (закон № 47/1959 СЗ) и основания, ко-

торые привели к нынешнему организационному регламентированию экспертной службы.

Правовое развитие институциональной структуры судебно-экспертной службы отмечено известными объективными и длительно действующими тенденциями, к которым относятся:

1. унификация экспертной деятельности для всех видов производства в государственных органах,
2. стремление стабилизировать кадры экспертов,
3. повышающиеся требования к квалификации экспертов,
4. создание гарантий объективности экспертов,
5. стремление заинтересовать экспертов в качестве и своевременности подачи заключения, включая материальную заинтересованность,
6. подчеркивание значения общественной функции работы экспертов, заключающейся в том, что и на другие организации возлагается обязанность оказывать содействие экспертам,
7. стремление сделать доступной службу экспертов также для граждан и организаций для их нужд вне производства в государственных органах,
8. преференция деятельности по экспертизе учреждений, специализированных по экспертизе, по сравнению с деятельностью экспертов-единоличников.

Наоборот, в ЧССР до настоящего времени не получила реализации тенденция централизовать экспертную службу, которая обнаруживается в некоторых социалистических странах. Высказывается взгляд, что эту тенденцию не следовало бы внедрять и в будущем, так как излишняя централизация и монополизация экспертизы создает угрозу объективности экспертов и затрудняет или же делает невозможным пересмотр заключения экспертов в порядке повторной экспертизы.

Современная организация экспертной службы в ЧССР в общем удовлетворительная и скорее следует воплотить в жизнь все ее принципы, в частности методическое специальное руководство ею. Рекомендуются де леге ференда изменить постановления ч. 1 § 110 УПК так, чтобы при выборе экспертов, как правило, отдавалось предпочтение специализированным экспертным учреждениям.

Часть II.

Криминалистическая экспертиза, ее понятие, предмет, объекты и виды

1. Первая глава этой части посвящена определению понятия „криминалистическая экспертиза“. В криминалистической литературе можно встретиться с тем, что о криминалистической экспертизе говорится в трех плоскостях общности:

некоторые авторы понимают учение о криминалистической экспертизе как самостоятельную научную дисциплину. Они исходят из того, что существует качественное различие между содержанием тех криминалистических сведений, средств и методов, которыми пользуются органы, действующие в уголовном производстве с одной стороны и эксперт-криминалист с другой. Этот взгляд подвергается критике и высказывается мнение, что при современном развитии криминалистики и криминалистической экспертизы нет основания для расщепления единой базы криминалистических сведений, средств и методов, в формировании которых участвует теория и практика криминалистики, на две научных дисциплины. Связанность этих областей и их взаимозависимость столь тесны, что для их разделения нет материальных оснований.

Был высказан также взгляд, что криминалистическая экспертиза должна выполнять более широкие задачи, чем роль простого источника доказательств. Криминалистическая экспертиза, якобы, выступает в качестве важной общественной функции в борьбе с преступностью. Ее значение можно сравнить со значением других государственных органов, работающих на этом участке, как например, органы оперативного розыска или следствия. Эксперт-криминалист, согласно такому пониманию, должен занимать инициативную позицию при расследовании преступлений, должен активно помогать следователю и судье и должен изыскивать новые доказательства. Такие взгляды в большинстве случаев рождаются из критики современного недостаточного использования последних достижений науки и техники в деле борьбы с преступностью.

И этот взгляд в работе подвергается критике. Криминалистическая экспертиза по своим задачам не предназначена для того, чтобы сама обеспечивала использование всех возможностей криминалистической техники в борьбе с преступностью. Эту задачу криминалистическая экспертиза может выполнять лишь частично в рамках докладывания в производстве. Требование объективности экспертизы исключает, чтобы эксперт включился в процесс следствия совершенно независимо и инициативно. Криминалистическая экспертиза, как, впрочем, и любая судебная экспертиза, отмечена известными статичными элементами, так как она связана с предметом исследования, установленным следователем и судьей. Поэтому достижения науки и техники должны использоваться при борьбе с преступностью не только в порядке судебной экспертизы, но также в порядке использования помощи специалистов (лучше всего в форме специализированных звеньев аппарата безопасности).

Криминалистическую экспертизу следует понимать как один из видов судебной экспертизы, то-есть одного из источников доказательств.

От других видов судебной экспертизы криминалистическая экспертиза отличается специфическим содержанием специальных знаний и специфическими методами, способами и средствами, применяемыми при экспертизе. Кроме тактических сведений, методов и способов, которые применяются при всех видах судебной экспертизы, при криминалистической экспертизе, кроме того, применяются также криминалистические технические сведения, методы, средства и способы, которые наполняют „натуральную“ сторону в криминалистической экспертизе. Это сведения, объясняющие процесс создания материальных следов и иных материальных доказательств и методы, средства и способы их исследования.

Криминалистическая экспертиза чаще всего выступает в качестве так наз. судебной экспертизы в рамках уголовного производства. Криминалистическое заключение эксперта в качестве средства доказывания, однако, может спорадически встретиться и в рамках гражданского судопроизводства, административного производства, производства о проступках, арбитражном производстве, а также в других видах производства в других органах.

Нет криминалистической экспертизы, если криминалистический специальный анализ проводится вне рамок уголовного преследования по требованию органов безопасности.

2. Под предметом криминалистической экспертизы имеются в виду задачи, которые разрешаются при помощи этой экспертизы в отличие от иных видов судебной экспертизы.

Установление границ предмета криминалистической экспертизы имеет свои уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты.

Уголовно-процессуальный характер носит, прежде всего, требование, чтобы предмет экспертизы был значимым (релевантным) с точки зрения доказывания. Пред-

метом криминалистической экспертизы не могут быть вопросы юридические или проблемы, решение которых возможно на основании общих опытных знаний.

Ответ на вопрос, какие проблемы разрешимы на основе общих знаний и какие являются специальными, связан с установлением так наз. адресата доказывания. Этим адресатом доказывания не является лишь орган, действующий в уголовном производстве или лишь процессуальные стороны. Принципы социалистического уголовного процесса, создающие гарантии демократического контроля деятельности государственных органов общества, требуют, чтобы доказывание было понято максимально широкой общественности. Поэтому следует учитывать средний уровень образованности гражданина нашего государства. Те криминалистические проблемы, которые превышают эту среднюю норму образования, должны быть в рамках уголовного судопроизводства при доказывании объяснены экспертизой.

Предмет криминалистической экспертизы произведен от предмета криминалистики, однако он уже. Криминалистическая экспертиза это практическая криминалистическая деятельность, и поэтому к ее предмету не относятся установления закономерностей возникновения, установления и использования судебных доказательств, а лишь проявление этих закономерностей в конкретных условиях уголовного дела. Криминалистическая экспертиза не исследует всех видов судебных доказательств, а только материальные следы и другие материальные доказательства.

К наиболее характерным задачам криминалистической экспертизы относятся:

а) индивидуальная идентификация на основе материальных следов или иных отражений. Криминалистическая экспертиза решает этот вопрос тогда, когда при идентификационном исследовании используются идентификационные свойства внешней структуры объектов или признаки функциональных или динамических навыков человека.

б) Незавершенная идентификация на основе материальных следов или других материальных отражений и лишь тогда, когда используются такие же идентификационные свойства, как при индивидуальной идентификации.

в) Неидентификационное исследование, охватывающее очень широкий круг вопросов, относящихся к материальным следам или к другим материальным доказательствам. Сюда относятся, напр., установление механизма, события, места, времени, способа, временной последовательности, причинной связи, количественных и качественных характеристик объектов и т. д. Нельзя считать правильным, чтобы криминалистическая экспертиза исследовала материальные доказательства вообще во всех аспектах. Часть таких заданий могут лучше выполнять природоведческие и технические дисциплины. Криминалистическая экспертиза должна заниматься таким неидентификационным исследованием в тех случаях, когда при них применяются специфические криминалистические сведения, методы, способы и средства.

г) Предупредительные задачи, если они разрешимы при помощи специфических криминалистических сведений и методов. Предупредительная задача должна как вскрывать причины и условия совершения преступлений, так и разрабатывать рекомендации для предупреждения уголовных деяний. Обе эти задачи можно решать либо в рамках конкретной криминалистической экспертизы, либо на основе обобщения большого числа экспертиз. Лучшие предпосылки для выполнения профилактических задний имеют экспертизы механико-скопическая, баллистическая и техническая экспертиза документов.

3. К объектам криминалистической экспертизы относятся:

1. материальные доказательства, 2. сравнительный материал (образцы), 3. другие материалы уголовного дела, 4. по исключению — человек.

Материальные доказательства, исследуемые в порядке криминалистической экспертизы, это, главным образом, материальные следы и отождествляемые объекты, которые могли оставить следы. Человек, как правило, не относится к объектам криминалистической экспертизы, так как исследование человеческих идентификационных свойств можно полностью осуществить при помощи сравнительного материала (образцов, опытных следов).

В качестве сравнительного материала называют как отражения свойств отождествляемого объекта, которые должны быть использованы для сравнительного исследования при идентификации, так и частицы какого-либо предмета или вещества, о которых предполагается, что они имеют связь с расследуемыми событиями. Что касается юридического характера сравнительного материала, то высказывается взгляд, что это не материальные доказательства, а вспомогательные средства, которые сами по себе не имеют значения в качестве доказательства.

Современную чехословацкую юридическую регламентацию собирания сравнительного материала следует считать неудовлетворительной.

Иными материалами уголовного дела, которые относятся к так наз. побочным объектам криминалистической экспертизы, являются, например, протоколы о действиях в уголовном производстве, определения о назначении экспертизы и т. п. У криминалистической экспертизы обычно объем этих вспомогательных материалов меньше, чем у других видов судебной экспертизы. Неправильно отказывать эксперту в праве ознакомиться с этим материалом. В некоторых случаях нельзя обойтись без учета таких обстоятельств, как условия возникновения материальных доказательств, условия их обеспечения и хранения и т. д. С другой стороны, ознакомление эксперта с этими материалами уголовного дела, которые не необходимы для ответа на вопросы, может быть вредным, так как может поставить под угрозу объективность эксперта.

Если эксперт исходит при формулировке заключения и из таких материалов, достоверность которых он не может проверить в порядке собственного исследования, он должен выбрать форму так наз. обусловленного вывода.

Если в исследуемом материале имеются противоречия, которые эксперт сам не может устранить, его вывод может звучать альтернативно для нескольких вариантов решения.

4. По вопросу классификации видов криминалистической экспертизы существуют различные взгляды. В работе различаются следующие виды криминалистической экспертизы:

1. экспертиза бумаг, документов и платежных средств, которая затем распадается на
 - а) экспертизу рукописей,
 - б) экспертизу машинописи,
 - в) техническое исследование бумаг, документов и платежных средств,
2. экспертиза трасологическая, которая распадается на
 - а) экспертизу механоскопическую,
 - б) экспертизу дактилоскопическую,
 - в) экспертизу следов обуви, перчаток, зубов, животных, транспортных средств и иных подобных средств и исследования с целью установить целое по части (так наз. трасологическая экспертиза в узком смысле;
3. экспертиза баллистическая;
4. экспертиза фотографий с целью идентификации изображенных лиц и вещей;
5. экспертиза вокалографическая.

Правильную систематизацию видов криминалистической экспертизы следует считать важной для установления квалификационного профиля эксперта-криминалиста.

В заключительной части коротко обрисован предмет отдельных видов криминалистической экспертизы.